

UCHWAŁA NR
RADY POWIATU LĘBORSKIEGO

z dnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292), art. 4 ust. 1 pkt 7 w związku z art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 107 ze zm.), po uzyskaniu opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku nr ZND.5120.1.2025.KB z dnia 10.02.2025 r.

uchwała się, co następuje:

§ 1. 1. Przyjmuje się "Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

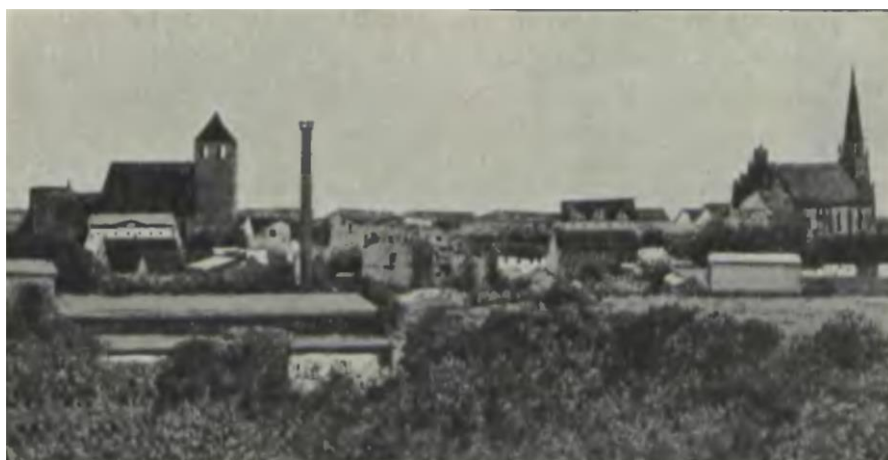
2. Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027” obejmuje obszar administracyjny Powiatu Lęborskiego.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Lęborskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Załącznik do Uchwały Nr
Rady Powiatu Lęborskiego
z dnia

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU LĘBORSKIEGO NA LATA 2024-2027

oprac.: Iwona Gołaszewska

Lębork, czerwiec-grudzień 2024

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków.....	5
3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	5
3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.....	9
3.4. Inne uregulowania prawne.....	9
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4.1.1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.....	11
4.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju	12
4.1.3. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.....	12
4.1.4. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami.....	12
4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	13
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego	13
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego	15
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego	16
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	18
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	19
5.2.1. Zarys historii ziemi lęborskiej	19
5.2.2. Krajobraz kulturowy	23
5.2.3. Zabytki nieruchome	26
5.2.4. Zabytki ruchome.....	33
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	34
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	36
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	36
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	40
5.3.1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	40
5.3.2. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków	42
5.3.3. Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	43
5.3.4. Ochrona konserwatorska w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	43
5.4. Zabytki nieruchome w wojewódzkiej i gminnych ewidencjach zabytków	46
5.5. Stanowiska archeologiczne w wojewódzkiej ewidencji zabytków	47

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu	47
5.6.1. Zabytki archeologiczne.....	47
5.6.2. Obiekty nieruchome i zespoły zabudowy wpisane do rejestru zabytków	48
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń.....	61
7. Założenia programowe	62
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	64
8.1 Instrumenty prawne	64
8.2 Instrumenty koordynacji.....	64
8.3 Instrumenty finansowe	64
8.4 Instrumenty społeczne	65
8.5 Instrumenty kontrolne.....	65
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	65
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	65
10.1. Publiczne źródła finansowania	65
10.2. Środki pomocowe.....	68
11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków	68
Aneks Nr 1. Wykaz zabytków nieruchomych w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	69
Aneks Nr 2. Wykaz zabytków ruchomych w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	85
Aneks Nr 3. Wykaz stanowisk archeologicznych w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	86

1. Wstęp

Powiat lęborski leży w północno-zachodniej części województwa pomorskiego. Swym zasięgiem obejmuje obszar 707 km², na którym zamieszkuje 66.333 mieszkańców¹. Od wschodu graniczy z powiatem wejherowskim, od zachodu z powiatem słupskim, a od południa z powiatem bytowskim. W skład powiatu wchodzi dwa miasta: Lębork i Łeba oraz trzy gminy wiejskie: Cewice, Nowa Wieś Lęborska i Wicko.

Pod względem geograficznym tereny powiatu lęborskiego znajdują się na Pobrzeżu Słowińsko-Kaszubskim, które wchodzi w skład Nizinnego Pobrzeża Pomorskiego, rozciągającego się wzdłuż wybrzeża Bałtyku, od północy graniczy więc z Morzem Bałtyckim. Natomiast na południu obejmuje północną część Pojezierza Bytowskiego oraz równoleżnikowy i południkowy odcinek pradoliny Łeby z Wysoczyzną Lęborską.

Dzięki swojemu położeniu powiat ma szeroki dostęp do morza. Ukształtowanie terenu, jeziora, bagna i lasy sprawiają, że jest on jednym z bardziej malowniczych regionów województwa pomorskiego. Oprócz bogactwa naturalnego krajobrazu, na terenie powiatu znajduje się znaczna ilość obiektów zabytkowych, cenny zabytkowy układ urbanistyczny miasta Lęborka.

Duże znaczenie kulturowe ma także tradycja kaszubska, która jest obecnie kultywowana przez mieszkańców powiatu. Kaszubi zachowali do dziś swój język i obyczaje oraz mają własną literaturę. Od niepamiętnych czasów przywiązani są do swojej ojczyzny, stworzyli na tych ziemiach barwną, niepowtarzalną kulturę. Kultura kaszubska stanowi trwałą podwalinę kreowania tożsamości kulturowej regionu i w sposób istotny wzbogaca współczesną wielokulturowość Pomorza.

Wszystkie te czynniki: kultura i tradycja, położenie geograficzne oraz zabytki tworzą niepowtarzalny produkt turystyczny, który jest ogromnym atutem powiatu i który stanowi punkt wyjścia w jego rozwoju.

Dotychczas Powiat Lęborski realizował zapisy poprzednich programów opieki nad zabytkami poprzez szereg działań mających na celu zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu.

W l. 2020-2023 z budżetu powiatu Powiat Lęborski przyznał środki na wsparcie posiadaczy obiektów zabytkowych w opiece nad zabytkami:

- roboty budowlane przy kościele filialnym pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Chocielewku, gm. Nowa Wieś Lęborska tj. zakup blachy tytan-cynk, która posłuży do wymiany pokrycia dachu kościoła,
- roboty budowlane w kościele parafialnym pw. Świętego Józefa Rzemieślnika i Oblubieńca NMP w Janowicach, tj. remont świetlików dachowych,
- I i II etap prac konserwatorskich przy wyposażeniu funeralnej kaplicy grobowej, 2 poł. XVII wieku – k. XVIII wieku (zespół trumien z okuciami, elementy nagrobne, płyta nagrobna, fragmenty ubiorów), znajdującej się w miejscowości Garczegorze, gm. Nowa Wieś Lęborska,
- prace konserwatorskie i roboty budowlane w kościele parafialnym pw. Św. Jakuba Apostoła w Lęborku, tj. remont konstrukcji dachu wieży kościoła,
- modernizacja instalacji odgromowej na budynku kościoła pw. św. Jakuba Apostoła w Lęborku,
- prace konserwatorskie i restauratorskie przy witrażu z Najświętszą Marią Panną, św. Janem i św. Marią Magdaleną, z początku XX wieku, znajdującym się w kościele parafialnym pw. św. Jakuba Apostoła w Lęborku,
- remont kaplicy grobowej, z XIX wieku, położonej w Garczegorzu w Gminie Nowa Wieś Lęborska (remont opaski przepuszczalnej przy budynku, remont ścian zewnętrznych, remont dachu).

Działania informacyjne, popularyzacyjne i edukacyjne związane z historią, promocją zabytków i walorów krajobrazu kulturowego Powiat Lęborski realizował poprzez dodruk folderu promocyjnego Powiatu Lęborskiego, a także oraz wsparcie finansowe wydania publikacji pt. „Strajki szkolne na Kaszubach”.

Ponadto Powiat organizował lub finansował imprezy kultywujące tradycję, regionalny strój, obrzędy, itp., w 2020 r.:

¹ GUS, stan na 2017 r.

- I Pomorski Przegląd Kaszubskich Kolęd i Pastorałek im. Franciszka Okunia w Lęborku,
 - Noc Muzeów,
 - wystawa prac pokonkursowych „25. Konkursu Haftu Kaszubskiego;
- w 2021 r.:
- II Pomorski Przegląd Kaszubskich Kolęd i Pastorałek im. Franciszka Okunia w Lęborku,
 - Noc Muzeów,
 - XV Międzynarodowe Spotkania z Folklorem „Muzyka Regionów” w ramach Lęborskich Dni Jakubowych,
 - Spacer z duchami Krzyżaków (Lęborskie Bractwo Historyczne),
 - pokaz rzemiosła średniowiecznego wraz z prelekcją o średniowiecznych zwyczajach pielgrzymkowych (Lęborskie Bractwo Historyczne),
 - wystawa prac pokonkursowych „26. Konkursu Haftu Kaszubskiego,
 - XXI Dożynki Powiatowe w Cewicach;
- w 2022 r.:
- 51. Konkurs Recytatorski Literatury Kaszubskiej "RODNÔ MÒWA" 2022,
 - III Pomorski Przegląd Kaszubskich Kolęd i Pastorałek im. Franciszka Okunia w Lęborku,
 - Dzień Jedności Kaszubów,
 - I Festiwal Kultury Dawnej Lębork,
 - Noc Muzeów w Lęborku,
 - XVI Międzynarodowe Spotkania z Folklorem „Muzyka Regionów” w ramach Lęborskich Dni Jakubowych,
 - wystawa prac pokonkursowych „27. Konkursu Haftu Kaszubskiego”,
 - Spacer z duchami Krzyżaków (Lęborskie Bractwo Historyczne),
 - XXII Dożynki Powiatowe w Krępie Kaszubskiej;
- w 2023 r.:
- eliminacje powiatowe 52. Konkursu Recytatorskiego Literatury Kaszubskiej. „Rodnô Mòwa” 2023,
 - Konkurs pięknego czytania po kaszubsku pn. „Méster bëłnégò czëtaniô” – eliminacje powiatowe,
 - IV Pomorski Przegląd Kaszubskich Kolęd i Pastorałek im. Franciszka Okunia w Lęborku,
 - Dzień Jedności Kaszubów,
 - II Festiwal Kultury Dawnej Lębork,
 - Noc Muzeów w Lęborku,
 - XVII Międzynarodowe Spotkania z Folklorem „Muzyka Regionów” w ramach Lęborskich Dni Jakubowych,
 - Spacer z duchami Krzyżaków (Lęborskie Bractwo Historyczne),
 - wystawa prac pokonkursowych „28. Konkursu Haftu Kaszubskiego,
 - XXIII Dożynki Powiatowe w Charbrowie.

Głównym celem „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027” jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego położonego na obszarze powiatu, w szczególności w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

Niniejszy dokument kontynuuje cel strategiczny przyjęty w poprzednich programach, a którym jest „Zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości mieszkańców oraz rozwojowi gospodarczemu powiatu”.

Realizacja tego celu będzie się odbywała poprzez wskazane w dokumencie kierunki działań w ramach trzech zdefiniowanych priorytetów.

„Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027” opracowany został na cztery lata i będzie cyklicznie aktualizowany. Dwa lata od ogłoszenia w dzienniku urzędowym województwa pomorskiego Zarząd Powiatu sporządzi sprawozdanie z jego wykonania, które przedstawi Radzie Powiatu. Prowadzony w trakcie realizacji Programu Opieki monitoring umożliwi uwzględnianie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych oraz sprecyzowanie lub modyfikację założonych celów.

Wskazane w obecnym dokumencie kierunki działań odpowiadają aktualnym ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce.

Ilekcio w tekdscie jest mowa o Programie Opieki, oznacza to „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027”.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami².

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027 ma na celu:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

Na obowiązek ochrony zabytków wskazuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2 kwietnia 1997 roku³. W myśl art. 5 Konstytucji „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...)”. Natomiast art. 6 mówi o tym, że „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Art. 73 zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż obowiązkiem Obywatela Polskiego jest m.in. troska o dobro wspólne.

3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 3 definiuje następujące pojęcia:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;

² t.j. Dz. U. z 2022 r poz. 282 ze zm.;

³ t.j. Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.;

4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków zgodnie z art. 4 ww. ustawy polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 6 ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome, do których zaliczają się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2. zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne;

3. zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zgodne z art. 7 ww. ustawy formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na podstawie art. 16 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Na terenie parku kulturowego (art. 17) lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego;
4. składowania lub magazynowania odpadów.

Zgodnie z art. 18 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa powyżej w szczególności:

1. uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Artykuł 19 ww. ustawy mówi, że określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

1. objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 wraz z ich otoczeniem;
2. ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1. zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2. innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Natomiast w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1. ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2. ochronę zabytków nieruchomych innych niż wymienione wyżej, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
3. wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w dokumentach strategicznych i planistycznych.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu – o czym mówi art. 20 ww. ustawy.

Zgodnie z art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Zgodnie z art. 22 Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

Ewidencje zabytków wymienione powyżej mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

1. imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;
2. imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;
3. imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.

Art. 89 określa organy ochrony zabytków:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Na podstawie art. 96 ust. 2 wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa.

3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na powiaty obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Program opieki przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie dokument ten jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu. Po czterech latach program powinien zostać zaktualizowany.

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organ stanowiący powiatu może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zgodnie z art. 71 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zadaniem własnym powiatu jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada.

Zgodnie z art. 103 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami starosta ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznego opiekuna zabytków.

Zgodnie z art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Ponadto zadania Powiatu z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wpisane są w ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym⁴. Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 7 tej ustawy zadaniem własnym powiatu jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada.

3.4. Inne uregulowania prawne

Obowiązek ochrony zabytków uwzględniony został również w innych ustawach, tj.:

- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane⁵,
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska⁶,
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁷,
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej⁸,
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie⁹,
- ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych¹⁰,
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹¹,
- ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych¹²,
- ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach¹³,
- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach¹⁴,
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹⁵,
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹⁶,

⁴ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 107;

⁵ t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.;

⁶ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 54;

⁷ t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.;

⁸ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 87;

⁹ t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 571;

¹⁰ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 576;

¹¹ t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344 ze zm.;

¹² t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 82;

¹³ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 530;

¹⁴ t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385;

¹⁵ t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393;

¹⁶ t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 164 ze zm.;

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych¹⁷,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków¹⁸,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków¹⁹,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem²⁰.

W dniu 8 lutego 2011 r. Rzeczpospolita Polska przyjęła Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 17 października 2003 r.²¹, przez co zobowiązała się do stosowania zawartych w niej wytycznych.

Głównymi celami Konwencji jest:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Każde z Państw sygnatariuszy jest zobowiązane do podjęcia niezbędnych środków w celu zapewnienia ochrony niematerialnego dziedzictwa, do określenia i zdefiniowania różnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium.

Kierunki ochrony:

- prowadzenie rejestru niematerialnego dziedzictwa,
- prowadzenie ogólnej polityki zmierzającej do wyznaczenia niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączania jego ochrony do programów planowania ogólnego,
- ustanowienie jednego lub kilku organów odpowiedzialnych za ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- rozwijanie studiów naukowych technicznych i artystycznych, jak również metodologii badań, w celu skutecznej ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- stworzenie odpowiednich środków prawnych, technicznych, administracyjnych i finansowych mających na celu: wspieranie tworzenia lub rozwoju ośrodków szkolenia w zakresie zarządzania zasobami niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz przekazywanie tego dziedzictwa poprzez fora i przestrzenie przeznaczone do jego odtwarzania lub wyrażania; umożliwianie dostępu do niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym przestrzeganiu zwyczajów rządzących dostępem do niektórych jego elementów; powoływanie instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa,
- zapewnienie, aby niematerialne dziedzictwo kulturowe było uznawane, szanowane i promowane w społeczeństwie, w szczególności poprzez: programy mające na celu edukację, podnoszenie świadomości

¹⁷ Dz. U. z 2004 r., Nr 212 poz. 2153;

¹⁸ t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81;

¹⁹ t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2425;

²⁰ t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56;

²¹ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018);

i upowszechnianie informacji, skierowane do ogółu społeczeństwa, w szczególności do młodzieży; konkretne programy edukacyjne i szkoleniowe dla zainteresowanych wspólnot oraz grup; działania mające na celu rozwijanie potencjału w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności w zakresie zarządzania i badań naukowych oraz nieformalne środki przekazywania wiedzy,

- informowanie opinii publicznej o istniejących zagrożeniach dla takiego dziedzictwa oraz działaniach podejmowanych w ramach niniejszej Konwencji,

- promowanie działań edukacyjnych w celu ochrony obszarów naturalnych oraz miejsc pamięci, których istnienie jest konieczne dla wyrażania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 [KSRR 2030] przyjęta została uchwałą Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 roku²².

KSRR 2030 to podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 roku. Politykę regionalną należy tu rozumieć jako skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych województw (w dokumencie określanych jako regiony)²³. KSRR 2030 identyfikuje cele polityki regionalnej i działania, jakie dla ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorząd terytorialny oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki w kontekście przemian demograficznych, globalizacji oraz nowej perspektywy finansowej UE. Najważniejszym kierunkiem zmian w polityce regionalnej, w stosunku do wcześniejszych dokumentów tego typu, jest przyjęcie za *Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* [SOR]²⁴, której postanowienia rozwija KSRR - aktywniejszej niż do tej pory roli państwa i instytucji publicznych w kształtowaniu procesów rozwoju społeczno-gospodarczego i terytorialnego, nadając im jednocześnie zadania związane z inicjowaniem zarządzaniem procesami rozwojowymi oraz wspomaganie działalności sektora prywatnego²⁵.

KSRR 2030 zakłada bardziej precyzyjne dobieranie działań ukierunkowanych terytorialnie - w regionach, które nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze. Kieruje do nich wsparcie, które wymaga kompleksowych i dopasowanych do lokalnego charakteru działań. Identyfikacja cech poszczególnych obszarów kraju doprowadziła autorów dokumentu do konkluzji, iż „polityka regionalna od 2010 r. zgodnie z modelem polaryzacyjno-dyfuzyjnym, skupiała działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach i zakładała, że impulsy rozwojowe będą przenikały z dużych ośrodków wojewódzkich na słabiej rozwinięte obszary otaczające. Jednak zasięg oddziaływania impulsów rozwojowych płynących z obszarów wysokorozwiniętych (w szczególności z ośrodków wojewódzkich) na otoczenie (ośrodki niższego rzędu) był niewystarczający, co przyczyniło się do pogłębienia zróżnicowań między- i wewnątrzregionalnych”²⁶. W związku z tak postawioną diagnozą, wsparcie ukierunkowane ma zostać „na obszary zmagające się z trudnościami adaptacyjnymi i restrukturyzacyjnymi, zarówno na poziomie regionalnym (wschodnia Polska, Śląsk), jak i ponadlokalnym (obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze z otaczającymi obszarami wiejskimi)”²⁷.

Celem głównym KSRR jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co stworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

²² Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia "Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030" (M. P. z 2019 r. poz. 1060);

²³ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KRRS 2030), s. 4;

²⁴ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została przez Radę Ministrów uchwałą z dnia 14 lutego 2017 r. (M.P. z 2017, poz. 260);

²⁵ (KRRS 2030), s. 38

²⁶ *Ibidem*, s. 38;

²⁷ *Ibidem*, s. 39;

Cel główny polityki regionalnej do roku 2030 realizowany będzie w oparciu o uzupełniające się trzy cele szczegółowe: 1) Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym, 2) Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych, 3) Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach pierwszego celu szczegółowego wyznaczono m.in. działanie 1.5.3. *Infrastruktura społeczna*, w którym postawiono na „stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze - działanie to będzie spójne z działaniami ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na rzecz wsparcia sieci muzeów realizowanymi w ramach projektu strategicznego SOR *Dziedzictwo buduje wspólnotę*”²⁸.

W ramach drugiego celu szczegółowego wyznaczono działanie 2.1.3. *Zwiększanie zasobów rynku pracy i rozwój kapitału społecznego*, w którym postawiono na „pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego” poprzez wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, imprez kulturalnych i turystyki kulturowej, współpracę z organizacjami pozarządowymi. działania te mają się przyczynić do „podniesienia jakości życia, poczucia zakorzenienia i tożsamości kulturowej oraz przełożyć się na wzrost atrakcyjności turystycznej i rozwój gospodarczy”²⁹. W tym zakresie wspierane będą m.in. takie działania jak „promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury”³⁰.

Jak zauważają autorzy dokumentu „w ramach KSRR wspierany będzie rozwój wszystkich miast tj.: największych aglomeracji, średnich oraz małych miast powiązanych funkcjonalnie z obszarami wiejskimi bez względu na ich wielkość, położenie czy pełnione funkcje społeczne, gospodarcze i administracyjne. Działania podejmowane dla realizacji celów polityki regionalnej w zakresie miast znajdują się w ramach wszystkich trzech celów strategii, w tym przede wszystkim w ramach celu 2, który odnosi się do rozwoju konkurencyjności. Z uwagi na to, że miasta różnią się wielkością, położeniem i pełnionymi funkcjami, działania kierowane do nich w ramach KSRR będą miały zróżnicowany charakter”³¹.

4.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju

„Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” (KPZK) przyjęła Rada Ministrów w dniu 13 grudnia 2011 r.³² Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw³³ uchylili ten strategiczny dla gospodarki przestrzennej Polski dokument. W chwili obecnej brak jest dokumentu określającego organizację przestrzenną państwa, trwają prace nad stworzeniem Koncepcji Rozwoju Kraju 2050³⁴.

4.1.3. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury opracowana została w 2004 roku, a następnie zaktualizowana w 2005 roku o działania do 2020 roku³⁵. Obecnie brak jest dokumentu obejmującego kolejne lata.

4.1.4. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został przez Radę Ministrów 8 grudnia 2023 r.³⁶ Program jest finansowany ze środków budżetu państwa. Łączna kwota środków

²⁸ *Ibidem*, s. 61;

²⁹ *Ibidem*, s. 67;

³⁰ *Ibidem*, s. 68;

³¹ *Ibidem*, s. 88;

³² Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. (M. P. z 2012 r. poz. 252);

³³ art. 33 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1378 ze zm.);

³⁴ informacja ze strony <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-koncepcja-rozwoju-kraju-2050> [strona Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, dostęp: 22.06.2024 r.];

³⁵ Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, Warszawa 2005, [http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_\(2005\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_(2005).pdf) [strona Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dostęp: 6.04.2024 r.];

³⁶ Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026" (M.P. z 2023 r, poz. 1470);

na realizację Programu w całym okresie jego realizacji wynosi 55 796 050 zł. Program realizuje jako podmiot wiodący: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Program realizują ponadto Narodowy Instytut Dziedzictwa, Narodowy Instytut Konserwacji Zabytków, Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku, oraz inne podmioty – w zależności od potrzeb.

Najważniejszymi celami programu są:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:
 - model i system wartościowania zabytków;
 - plany zarządzania dla pomników historii;
 - wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
 - system bezpieczeństwa zabytków;
 - projektowanie konserwatorskie.
2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:
 - cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
 - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
 - wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
 - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
 - rozwój portalu zabytek.pl.
4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
 - włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
 - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
 - wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:
 - wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
 - warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
 - wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
 - inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 przyjęta została przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 12.04.2021 r. (uchwała nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 roku)³⁷.

W rozdziale I. Wyzwania globalne oraz wnioski z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego zauważono, że „region charakteryzuje się dużą różnorodnością kulturową, bogatym dziedzictwem materialnym i niematerialnym oraz tradycjami morskimi. Znaczny potencjał tkwi przede wszystkim w obiektach dziedzictwa kulturowego. Działania na różnych szczeblach administracji, w ramach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczą przede wszystkim zahamowania procesów ich degradacji i poprawy stanu funkcjonowania, przy czym skala działań, w stosunku do potrzeb, jest niewystarczająca. Nie udaje się w pełni wykorzystać charakterystycznych dla regionu wyróżników, takich jak potencjał ideowy dziedzictwa Solidarności, obecność mniejszości narodowych, religijnych oraz grup etnicznych, stanowiących mozaikę Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu. Wiele podmiotów i instytucji podejmuje działania na rzecz integracji mieszkańców, jednak działania te nie mają charakteru spójnego i regularnego. Do barier można zaliczyć brak systemowej współpracy podmiotów działających w obszarze kultury, w tym NGO, podmiotów oświatowych oraz JST, a także niewystarczającą promocję proponowanej oferty (...). Region charakteryzuje duży potencjał rozwoju turystyki i usług czasu wolnego wynikający ze zróżnicowanego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, co podnosi jego atrakcyjność. Nadmorskie położenie, różnorodność krajobrazowa, wyjątkowa historia Pomorza oraz specyficzne i unikatowe zasoby dziedzictwa kulturowego to

³⁷ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030, Pomorskie 2030, <https://bip.pomorskie.eu/a,65261,w-sprawie-przyjecia-strategii-rozwoju-województwa-pomorskiego-2030.html> [strona BIP Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, dostęp: 22.06.2024 r.];

kluczowe czynniki stawiające Pomorskie w czołówce najbardziej popularnych destynacji turystycznych w Polsce”.

Za mocne strony województwa pomorskiego uznano m.in. różnorodność kulturową i etniczną, bogate dziedzictwo oraz tradycje morskie.

W rozdziale III. Strategiczne wyzwania rozwojowe sformułowano wyzwania, które determinują zarówno wybór celów, jak i mechanizmy realizacji Strategii, m.in. „4. Kapitał społeczny i kultura zaufania. Rozwój aktywnej, otwartej, wrażliwej, świadomej i silnej wspólnoty, dla której wartością stanowi różnorodność kulturowa, bogate dziedzictwo oraz tradycje morskie i solidarnościowe w regionie, a także wzrost kompetencji mieszkańców warunkujących zdolność do funkcjonowania i samoorganizacji w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości z uwzględnieniem społecznej roli kultury”.

W rozdziale IV. poświęconym wizji województwa pomorskiego w roku 2030 określono, że w 2030 r. województwo pomorskie będzie regionem „rozwijającym się w sposób trwały – bazujący na wyróżnikach Pomorza: aktywności i potencjale wykształcenia mieszkanki i mieszkańców, wysokim poziomie kapitału ludzkiego i społecznego, bogatym dziedzictwie wielokulturowym, morskim i wolnościowym, unikatowych walorach środowiskowych i krajobrazowych, zrównoważonej mobilności, a także branżach kluczowych dla gospodarki i inteligentnych specjalizacji”.

W Celu strategicznym 2. Otwarta Wspólnota Regionalna podkreślono, że „niezbędnym czynnikiem budowania wspólnoty będzie także wykorzystanie dziedzictwa (ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego – materialnego i niematerialnego) i tradycji Pomorza, a także działania rozwijające świadomość mieszkańców w kluczowych dla regionu obszarach, takich jak aktywność obywatelska, udział w kulturze, ochrona środowiska i klimatu, promocja zdrowego trybu życia, racjonalne zachowania komunikacyjne, cyfryzacja czy przedsiębiorczość”.

W ramach drugiego celu strategicznego wyróżniono cel operacyjny 2.3. Kapitał Społeczny, który mówi, że „wyróżnikiem województwa pomorskiego jest bogactwo różnorodności, przede wszystkim w wymiarze kulturowym, etnicznym, historycznym i społecznym. Bazą do budowania kapitału społecznego powinna być zatem otwartość, wynikająca w szczególności z tożsamości regionalnej i lokalnej czerpiącej z dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu oraz tradycji kresowych, morskich, historycznych i solidarnościowych. Swoistą marką Pomorza jest także zakorzenienie w regionalnej społeczności postaw wolnościowych, samorządowych, oddolnych i obywatelskich. Atutem regionu są również: potencjał doświadczenia i wiedzy seniorów oraz aktywność i wykształcenie mieszkanki i mieszkańców(...). Kluczowym elementem procesu wzmacniania kapitału społecznego regionu jest jego potencjał kulturowy, budujący poczucie lokalnej, regionalnej, narodowej i europejskiej tożsamości. Widoczne są jednakże deficyty w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. W przypadku dziedzictwa materialnego, wciąż niewystarczająca jest liczba inwestorów zainteresowanych wykorzystywaniem i utrzymywaniem obiektów zabytkowych, co skutkuje ich degradacją. Zagrożeniem dla stanu zabytków jest również brak ich użytkowania, jedną z możliwości ich zachowania jest adaptacja do nowych funkcji. W zakresie dziedzictwa niematerialnego, widoczny jest jego ogromny potencjał służący budowie kapitału społecznego Pomorza, natomiast mankamentem jest jego relatywnie niska rozpoznawalność. Istotną będzie, zatem realizacja przedsięwzięć służących zachowaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu jako nośnika wartości historycznych, artystycznych, społecznych, edukacyjnych czy też ekonomicznych. W działaniach tych kluczową będzie rola JST, organizacji pozarządowych, a także podmiotów prywatnych(...). Dla efektywnego rozwoju kapitału społecznego Pomorza niezbędna jest przyjazna, otwarta i dostępna przestrzeń publiczna. Pomimo wielu inicjatyw w tym zakresie, zarówno w miastach, jak i na terenach wiejskich, widoczna jest ograniczona dostępność przestrzeni publicznych dobrej jakości. Wiąże się to z wieloletnimi zaniedbaniami w tym zakresie oraz kształtowaniem przestrzeni często w sposób fragmentaryczny i nieskoordynowany, a także abstrahujący od kontekstu historycznego, urbanistycznego i potrzeb środowiskowych. Ważne jest także ścisłe powiązanie działań w przestrzeni publicznej z inicjatywami mającymi na celu włączanie mieszkańców w procesy zachodzące w ich najbliższym otoczeniu, przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, integrację społeczną i zawodową, wzrost dostępności do usług społecznych oraz rozwój przedsiębiorczości. Kluczowa jest, zatem realizacja przedsięwzięć wpływających na rozwój integrujących przestrzeni publicznych, a także kontynuowanie działań służących wdrażaniu kompleksowych programów rewitalizacji dla miejskich obszarów zdegradowanych. Konieczna jest również kontynuacja i wzmocnienie działań związanych z prowadzeniem tzw. „dialogu terytorialnego” z jst na etapie sporządzania projektu studium w kontekście kształtowania i prowadzenia racjonalnej polityki

przestrzennej, w tym jej zgodności z polityką przestrzenną województwa zapisaną w rekomendacjach, wytycznych i ustaleniach PZPWP2030. Niezbędna w tym zakresie jest ścisła współpraca JST, organizacji pozarządowych, spółdzielni mieszkaniowych, przedsiębiorców i mieszkańców.”

W związku z powyższym sformułowano następujące ukierunkowania tematyczne:

- Podnoszenie wiedzy i świadomości wszystkich mieszkańców w obszarach kluczowych dla regionu, w szczególności: aktywności obywatelskiej i równego traktowania, kultury i tożsamości regionalnej, środowiska i klimatu, zdrowego trybu życia, racjonalnych zachowań komunikacyjnych, cyfryzacji oraz przedsiębiorczości.
- Zachowanie i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.
- Podnoszenie kompetencji kadr kultury i turystyki (w obszarze krajoznawstwa), głównie na poziomie lokalnym.
- Rozwój infrastruktury (instytucji) kultury, e-kultury oraz oferty uwzględniającej zagadnienia różnorodności kulturowej i dialogu obywatelskiego.
- Realizacja kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.
- Zagospodarowanie przestrzeni publicznych w sposób integrujący społeczności lokalne oraz podnoszenie świadomości w zakresie planowania przestrzennego i architektury.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 przyjęty został uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r., wszedł w życie z dniem 1.03.2017 r. (Dz. Urz. Woj. Pom. z 14.02.2017 r., poz. 603)³⁸.

Plan zagospodarowania jako dokument długookresowy służy do wyznaczenia kierunków polityki przestrzennej województwa, której celem jest osiągnięcie zrównoważonego rozwoju, prowadzącego do spójnego i jednoczesnego tworzenia ładów: społecznego, ekonomicznego, środowiskowego i przestrzennego.

W rozdziale Uwarunkowania – środowisko kulturowe i jego ochrona za charakterystyczne składniki dziedzictwa kulturowego województwa uznano³⁹:

- stanowiska archeologiczne m.in.: grodzisko Białogarda (gm. Wicko), cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich z miejscowości Czarnówka (gm. Nowa Wieś Lęborska),
- zabytkowe założenia miast i wsi z okresu średniowiecznych lokacji, a także te powstałe w późniejszych okresach, na ogół dobrze zachowane, do których należą: m.in. układ urbanistyczny miasta Lęborka lokowanego w średniowieczu,
- zespoły zamkowe lub pozostałości po nich, np.: w Lęborku,
- dzieła architektury i budownictwa, wśród których wyróżnić można m.in.: zasługującą na szczególną uwagę architekturę z przełomu XIX i XX wieku, w tym obiekty użyteczności publicznej m.in.: budynki urzędowe, sieć szkół o charakterystycznej architekturze i in.,
- dzieła budownictwa obronnego; najczęściej pochodzące ze średniowiecza i nowożytności, np.: mury miejskie, baszty i bramy m.in. Lębork,
- dziedzictwo morskie i rzeczne, w tym m.in.: a) przystanie rybackie o historycznych wartościach, rozmieszczone wzdłuż wybrzeża od Ustki, Rowów (gm. Ustka) i Łeby przez Władysławowo, Jastarnię, Hel i Puck w rejonie Zatoki Gdańskiej, do Kątów Rybackich i Piasków (m. Krynica Morska) nad Zalewem Wiślanym,
- typową dla znacznej części obszarów kulturowych drewnianą zabudowę wiejską.

Potrzeby i wyzwania jakie stawia ochrona oraz utrzymanie walorów środowiska kulturowego regionu wiążą się z koniecznością zapewnienia warunków dla trwałego zachowania, zagospodarowania i utrzymania

³⁸ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego: https://pbpr.pomorskie.pl/wp-content/uploads/MENU/Plan-zagospodarowania-przestrzennego/PZP-Wojewodztwa-Pomorskiego/PLan-2030/PZPWP_2030_-_30.12.2016.pdf [Strona Sejmiku Województwa Pomorskiego, dostęp: 22.06.2024 r.];

³⁹ *Ibidem*, s. 66-97;

zabytkowych krajobrazów kulturowych oraz zespołów zabytkowych poprzez m.in. przywracanie historycznych układów wiejskich, odnowę zabytkowych obiektów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji, kompleksową odbudowę zdegradowanych zespołów zabytkowych w obszarach historycznych wsi, przeciwdziałanie dewastacji zabytków techniki, przemysłu, stanowisk archeologicznych, promowanie i oznaczenie w terenie historycznych miejsc pamięci, rozwój nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zwłaszcza systemu parków kulturowych, zabezpieczenie i prace konserwatorskie przy obiektach archeologicznych o własnej formie terenowej. Do istotnych zadań należy określenie kryteriów identyfikacji innych obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej (m.in. pomników, miejsc pamięci, budynków, zespołów budynków), będących uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, wyróżniających się wysoką wartością artystyczną, pełniącą istotną rolę dla budowania tożsamości regionu. Dostrzega się potrzebę stworzenia pomorskiej listy zabytków nieruchomości, które z uwagi na ponadregionalne znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego i świadomości społecznej mogą zostać uznane za pomniki historii lub parki kulturowe⁴⁰.

Polityka przestrzenna województwa uwzględnia ochronę tożsamości historyczno-kulturowej oraz promocję zasobów kulturowych województwa, a w szczególności obiektów zabytkowych i założeń przestrzennych, rewaloryzację przestrzeni o bogatej tradycji historycznej oraz obiektów zabytkowych, rozwijanie i promowanie szlaków kulturowych w oparciu o zasoby kulturowe.

W ramach działań i przedsięwzięć polityki przestrzennej służących realizacji kierunku „Ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym” wyznaczono m.in. dla jednostek samorządu terytorialnego następujące zadania:

- kompleksowa odnowa i rewaloryzacja definiujących tożsamość regionu zdegradowanych obiektów i zespołów zabytkowych, historycznych układów ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i uwzględnionych w ewidencji zabytków oraz pozostających poza nimi, z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich oraz lokalnego charakteru zabudowy;
- zachowanie, odtwarzanie dawnych układów terenów zielonych: cmentarzy historycznych, alei, szpalerów, założeń parkowych,
- eliminowanie funkcji użytkowych obniżających wartości historyczne obiektów zabytkowych oraz obiektów kolidujących z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- realizacja obiektów o charakterze wystawienniczym, muzealnym, jak również skansenów służących zachowaniu, ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego regionu,
- identyfikowanie dóbr kultury współczesnej w oparciu o: 1) kryteria obligatoryjne: a) obiekt niebędący zabytkiem, b) obiekt jest uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, c) obiekt posiada wysokie wartości artystyczne lub historyczne, d) obiekt powstał po 1945 r.; 2) kryteria dodatkowe: a) unikatowość – np. jedyny obiekt zachowany w formie pierwotnej, b) nowatorstwo – zarówno w kontekście rozwiązań architektonicznych, technicznych, jak i materiałowych, c) symboliczność – symbol dla mieszkańców i przyjezdnych, d) uznanie – obiekt otrzymał nagrody, wyróżnienia, e) próba czasu – zachowanie walorów przestrzennych i estetycznych pomimo degradacji, będącej efektem technicznego zużycia lub zaniedbania zarządcy, lub też spontanicznego rozwoju zagospodarowania terenów przyległych⁴¹.

4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2021-2024 przyjęty został uchwałą Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29.11.2021 roku⁴².

Celem strategicznym Programu jest „Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu”. Cel ten realizowany będzie w ramach dwóch priorytetów:

- Priorytet 1: Zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu. Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki: a) ochrona dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości regionalnej, b) opieka nad zabytkami;

⁴⁰ *Ibidem*, s. 68;

⁴¹ *Ibidem*, s. 173-176;

⁴² Uchwała Nr 455/XXXVIII/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 listopada 2021 roku w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie pomorskim na lata 2021-2024;

- Priorytet 2: Upowszechnianie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu. Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki: a) edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, b) wspieranie działań na rzecz zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

W ramach pierwszego kierunku obejmującego cel pierwszy podjęte zostaną następujące działania:

- uwzględnianie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapewniających ochronę zabytków (w tym archeologicznych) oraz wartościowych elementów krajobrazu kulturowego, a także dobrą kontynuację krajobrazową struktur osadniczych, w tym zapobieganie niekorzystnym zjawiskom suburbanizacji;
- działania na rzecz ochrony wyróżniających się krajobrazowo obszarów z charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej zabytkami;
- działania wspierające konserwację, renowację i rewaloryzację: obiektów charakterystycznych dla regionu – m.in. elementów dziedzictwa rzeczno, a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej, obiektów sakralnych (kościół, kapliczki przydrożne, cmentarze itp.), zespołów dworsko-parkowych, a także parków, ogrodów i zieleni komponowanej;
- ochrona i konserwacja zabytków archeologicznych i ruchomych;
- działania na rzecz trwałego zachowania i użytkowania obiektów zabytkowych poprzez montaż urządzeń niezbędnych dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i ekspozycji zabytków ruchomych i muzealiów, a także montaż specjalistycznych instalacji zabezpieczających przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą;
- wspieranie działań na rzecz adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. na cele kulturalne, edukacyjne, użyteczności publicznej);
- oznakowywanie obiektów zabytkowych.

W ramach drugiego kierunku obejmującego cel pierwszy podjęte zostaną następujące działania:

- działania służące poprawie stanu zachowania zabytków, w tym konserwacja, renowacja i rewaloryzacja;
- wykonywanie specjalistycznych opracowań badawczo-dokumentacyjnych zabytków oraz obszarów zabytkowych obejmujących: inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie, ekspertyzy techniczne i konserwatorskie, badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne, programy prac konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż specjalistycznych instalacji i zabezpieczeń);
- znakowanie i ewidencjonowanie zabytków.

W ramach pierwszego kierunku obejmującego cel drugi podjęte zostaną następujące działania:

- promocja zabytków, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki regionu m.in.: dziedzictwa rzeczno, a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej;
- wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego – w szczególności takich jak: konferencje, warsztaty, konkursy, publikacje książkowe i foldery;
- popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo;
- współpraca z instytucjami kultury oraz jednostkami naukowymi w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach;
- digitalizacja i udostępnianie zasobów o dziedzictwie kulturowym regionu;
- tworzenie i oznakowanie szlaków kulturowych.

W ramach drugiego kierunku obejmującego cel drugi podjęte zostaną następujące działania:

- wspieranie działań dążących do pełnego rozpoznania i identyfikacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez współpracę ze specjalistycznymi instytucjami i ekspertami;

- wspieranie przedsięwzięć dokumentacyjnych i wydawniczych zmierzających do popularyzacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- wspieranie inicjatyw zmierzających do aplikacji o wpis na krajową listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego;
- wspieranie lokalnych grup i organizacji w działaniach polegających na kultywowaniu tradycji i obyczajów, upamiętniających wydarzenia i postaci historią, tradycjami i rzemiosłem;
- wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o niematerialnym dziedzictwie kulturowym;
- wspieranie działań związanych z organizacją konferencji, wystaw, przedstawień i festiwali prezentujących przejawy niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu.

Źródłami finansowania powyższych działań będą środki jst, fundusze europejskie, dotacje MKiDN, PWKZ, środki prywatne.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

„Strategia Rozwoju Powiatu Lęborskiego na lata 2021 – 2027” została przyjęta uchwałą 18 lutego 2021⁴³.

Misją dla powiatu lęborskiego jest hasło: „Dbając o Nasze wspólne zasoby, rozwijamy potencjały Powiatu Lęborskiego na rzecz dobra wspólnego wszystkich jego mieszkańców, dbając o środowisko przyrodnicze i społeczność lokalną, w myśl zasad zrównoważonego rozwoju”⁴⁴.

Misja jest fundamentalną deklaracją, w której samorząd definiuje przestrzeń wartości, do których będzie odnosił się wyznaczając cele rozwoju. Misja w niniejszej strategii wyznacza zatem zestaw podstawowych zasad działania lęborskiego samorządu powiatowego, a jej elementarną treść stanowi dobrostan i dobrobyt mieszkańców. Jest to wyraz pojmowania samorządu jako wspólnoty mieszkańców, a równocześnie wypowiedzianym wprost zobowiązaniem lokalnych struktur samorządowych do przyjęcia takich metod działania, które będą koncentrować się na poprawie jakości życia wszystkich mieszkańców terenu powiatu⁴⁵.

W ramach procesu planowania strategicznego, wyznaczono cztery obszary planistyczne:

1. Infrastruktura publiczna i gospodarka,
2. Turystyka i środowisko naturalne,
3. Aktywne społeczeństwo obywatelskie i skuteczny samorząd,
4. Profesjonalne usługi publiczne.

Pierwszy obszar planowania odnosi się do kwestii drogownictwa, dróg publicznych będących w zarządzie powiatu lęborskiego.

Drugi obszar planowania to symbioza aspektów związanych z szeroko definiowanym środowiskiem naturalnym oraz turystyką bazującą na zasobach i walorach naturalnych powiatu lęborskiego

Trzeci obszar planowania odnosi się do kwestii społeczeństwa obywatelskiego oraz integracji społecznej.

Czwarty obszar planowania obejmuje usługi publiczne świadczone mieszkańcom (głównie powiatu lęborskiego).

W ramach pierwszego obszaru wyznaczono Cel strategiczny 1. Zrównoważony rozwój gospodarczy w oparciu o nowoczesną infrastrukturę publiczną.

W ramach drugiego obszaru Cel strategiczny 2. Ochrona zasobów środowiska naturalnego na rzecz rozwijania potencjału turystycznego i poprawy jakości życia mieszkańców.

⁴³ Uchwała nr XXVI/192/2021 Rady Powiatu Lęborskiego z dnia 18 lutego 2021 roku w sprawie przyjęcia do realizacji Strategii Rozwoju Powiatu Lęborskiego na lata 2021–2027;

⁴⁴ Strategia Rozwoju Powiatu Lęborskiego na lata 2021-2027, s. 45, <https://www.powiat-lebork.com/powiat-leborski/strategia-powiatu/strategia-rozwoju-powiatu-leborskiego-na-lata-2021-2027/> [strona Powiatu Lęborskiego, dostęp: 22.06.2024 r.];

⁴⁵ *Ibidem*, s. 45;

Cel strategiczny 3. Wzmacnianie potencjału społeczeństwa obywatelskiego poprzez rozwijanie potencjału kapitału ludzkiego i społecznego oraz rozwój instytucjonalny.

Cel strategiczny 4. Poprawa jakości usług świadczonych wspólnocie mieszkańców powiatu łębskiego.

W ramach drugiego celu strategicznego wyznaczono Cel operacyjny 2.2 Rozwój potencjału turystycznego powiatu, w którym przewidziano działania związane z poszerzeniem oferty turystycznej i kulturalnej.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.2.1. Zarys historii ziemi łębskiej

Na obszarze, który zajmuje dzisiejszy powiat łębski człowiek pojawił się w okresie paleolitu czyli około 10.000 lat p.n.e. Najstarszymi jednak znaleziskami na tym terenie są zabytki pochodzące ze środkowej epoki kamienia czyli mezolitu (od ok. 8.300/8.100 do ok. 4.500 r. p.n.e.). Są to nieliczne ślady osadnictwa lub znaleziska luźne. W owym czasie żyła tu ludność koczownicza trudniąca się myślistwem, zbieractwem i zamieszkała w krótkotrwałych zazwyczaj obozowiskach-osadach. W epoce neolitu, trwającej od ok. 5600/4500 do ok. 2.300/1.800 r. p.n.e.) nastąpiło przejście od gospodarki przyswajającej czyli od myślistwa, rybołówstwa i zbieractwa do gospodarki wytwórczej czyli rolnictwa, hodowli, pasterstwa itp. W okolicach Łęborka w okresie neolitu dominowała kultura pucharów lejkowatych (KPL) datowana na lata od ok. 3.500 do 2.200 p.n.e. Obszar ziemi łębskiej jest ubogi w odkrycia z tej epoki. Zarejestrowane stanowiska to przeważnie miejsca luźnych znalezisk, takich jak siekiery, topory, półwytwory kamienne i inne. Znane są one z takich miejscowości jak: Janowice, Gęś, Bożepole, Osiek, Rekowo, Kębłowo, Obliwice, Łeba.

Z czasu wczesnej epoki brązu (od ok. 1800 do 1250 r. p.n.e.) w rejonie Łęborka pochodzą niewielkie punkty i ślady osadnictwa m.in. z Białogardy, Rzechcina, Wicka i Nowej Wsi Łębskiej. W tym okresie miejsce ma upowszechnienie się różnorodnych wyrobów z brązu – zwłaszcza narzędzi i broni, a także ozdób.

Na terenie dzisiejszej ziemi łębskiej odnaleziono również zabytki kultury łużyckiej (datowanej na lata od około 1200 do ok. 650 r. p.n.e.). Występują tam ślady i punkty osadnictwa, a także osady i cmentarzyska. Najbliżej Łęborka przebadanym cmentarzyskiem kurhanowym tej kultury jest cmentarzysko w Siemirowicach. Z tzw. grupy kaszubskiej kultury łużyckiej powstaje kultura pomorska datowana na lata od ok. 500 p.n.e. do ok. 125 r. p.n.e. W okolicach Łęborka kulturę pomorską potwierdzają liczne odkrycia dokonane jeszcze przez drugą wojną światową (duża liczba popielnic odkryta została m.in. we wsiach: Chocielewko, Charbrowo, Niebędzino, Maszewo, Łebień, Leśnice, Zwartowo, Siemirowice, Osowo, Godętowo, Chrzanowo, Bukowina). Kultura ta najbardziej znana jest z cmentarzysk, najczęściej są to groby płaskie, rzadziej kurhanowe, przeważają groby skrzynkowe z obwarowaniem.

Kolejną uchwytą archeologiczną kulturą w okolicach Łęborka jest tzw. kultura oksywska, datowana od ok. 200 r. p.n.e. do ok. i w. p.n.e. oraz występująca po niej kultura wielbarska, która trwała od i w. p.n.e. do poł. IV w. n.e. i przypadała na tzw. okres wpływów rzymskich. Występowanie tych kultur potwierdzają badania we wsi Czarnówko, a także na cmentarzysku w Lubowidzu.⁴⁶

W okresie powstawania państwa polskiego tereny dorzeczy Łeby i Łupawy zamieszkałe były przez plemiona słowińsko-kaszubskie i już w X w. weszły w skład ziem podległych Mieszkowi I⁴⁷. W pierwszych latach XII w. nastąpił podział nadmorskich ziem północnych na Pomorze Wschodnie i Zachodnie. Pomorze Zachodnie ze Szczecinem otrzymał książę Warcisław, a Pomorze Wschodnie z Gdańskiem - Świętopełk. Granica podziału przechodziła wówczas przez starą osadę nazywaną w dokumentach Lewinem (lub Łebnem), którego lokalizacja nie została wyraźnie określona. Księstwo Gdańskie rozpościerało się od ujścia rzeki Łeby aż po Wisłę. Terytorium księstwa dzieliło się na dwie dzielnice: gdańską i białogardzką. Białogarda nad rzeką Łebą była siedzibą kasztelanii, jej tereny (zwane później ziemią łębską) w latach 1178-1308 były we władaniu, lennych w stosunku do Polski, książąt pomorskich. W 1140 r. rzeka Łeba wspomniana została jako granica biskupstwa pomorskiego. Około 1233 r., podczas podziału Pomorza Gdańskiego między synów księcia Mściwoja, dzielnicę białogardzką otrzymał książę Ratybor⁴⁸.

⁴⁶ Informacje na temat historii pradziejowej Ziemi Łębskiej zaczerpnięte zostały z artykułu: Iwona Grejć, Maciej Grejć, Próba przedstawienia struktury społecznej ludności pradziejowej zamieszkującej późniejszą ziemię łębską, z zaznaczeniem badań wykopaliskowych prowadzonych na tym obszarze, w: Biuletyn Historyczny Łębskiego Bractwa Historycznego i Muzeum Łębskiego, listopad 1997, nr 4, s. 7-12;

⁴⁷ A.S. Dubiel, Łębork i okolice, 1285-1945-1985, Koszalin 1985, s. 9;

⁴⁸ *Ibidem*, s. 10;

Mściwój II w dniu 15 lutego 1282 r. przekazał Pomorze Gdańskie z ziemią białogardzką swojemu siostrzeńcowi, Przemysławowi II, późniejszemu królowi polskiemu. O dużym znaczeniu Białogardy w historii Pomorza świadczy zwołany przez ród Święców w 1287 r. zjazd szlachty pomorskiej⁴⁹.

Do dnia 25 grudnia 1294 r. ziemia białogardzka podlegała książętom gdańskim, następnie w latach 1295-1296 Przemysławowi II, księciu wielkopolskiemu i królowi polskiemu. W latach 1296-1300 teren ten był podporządkowany Władysławowi Łokietkowi, natomiast w latach 1300-1305 Waławowi II Czeskiemu, a w 1306 r. Waławowi III i następnie od 1306 r. do 1308 r. Władysławowi Łokietkowi⁵⁰.

W l. 1308-1309 większą część dawnego księstwa wschodniopomorskiego, w tym także ziemię białogardzką, zajął zakon krzyżacki⁵¹. W latach 1311-1320 zniszczone zostały całkowicie dotychczasowe ośrodki władzy w Białogardzie i Salinie. W 1329 r. zakon krzyżacki wziął w zastaw ziemię słupską, który trwał dwanaście lat. Wówczas komturowi słupskiemu podporządkowana została dzisiejsza ziemia lęborska i ziemia bytowska⁵².

Badacze dziejów Lęborka nie są zgodni, co do okoliczności i daty powstania tej miejscowości. W literaturze odnaleźć można poglądy o istnieniu już w okresie przedkrzyżackim w tym miejscu osady, z której wykształcił się ośrodek miejski. Istnieją także zdania, co do błędów w istocie tych założeń⁵³. Pierwsze potwierdzone wiadomości źródłowe na temat Lęborka pochodzą dopiero z końca lat 30-tych i początku 40-tych XIV w. z dokumentu wielkiego mistrza Dytryka von Altenburga, wystawionego dla rycerza Jana Pircha, a zawierającego nadanie wsi Redkowice oraz opis jej granic. Następne informacje pochodzą już z dokumentu określającego miejski status tej osady. Ów akt lokacyjny również wystawił Dytryk von Altenburg 6 stycznia 1341 r.⁵⁴

Według źródeł kronikarskich w XIV w. istniało na obszarze obecnego powiatu lęborskiego 107 miejscowości, co świadczy o stosunkowo gęstym jego zaludnieniu.

Od 1363 r. Lębork został siedzibą wójta krzyżackiego, któremu podporządkowana została dawna kasztelania białogardzka i ziemia salińska⁵⁵.

Podczas wojny polsko-krzyżackiej w 1410 r. wojska polskie zajęły miasta: Człuchów, Bytów, Lębork. Władysław Jagiełło nadał te miasta z kilkoma innymi w dożywocie Bogusławowi VIII za pomoc w walce z zakonem. Stan ten nie trwał długo, bo już w 1411 r. zgodnie z postanowieniem traktatu toruńskiego, całe Pomorze Gdańskie wraz z Lęborkiem przypadło zakonowi. W czasie wojny trzynastoletniej (1454-1466) Lębork został zdobyty przez wojska polskie. Po klęsce pod Chojnicami Kazimierz Jagiellończyk nadał Lębork i Bytów księciu słupskiemu Erykowi II, który miał bronić tych miast. Lębork jeszcze kilka razy dostawał się w ręce Krzyżaków. W traktacie toruńskim z 1466 r., Lębork przypadł Polsce. W 1472 r. Gdańsk starał się o odzyskanie okręgu lęborskiego, który był w rękach księcia Eryka II. Żądania gdańszczan stały się przyczyną ostrego konfliktu między Gdańskiem a księstwem słupskim⁵⁶.

W 1526 r. na zjeździe w Gdańsku król Zygmunt i wystawił dokument lenny ziemi lęborskiej i bytowskiej książętom szczecińskim Jerzemu i Barnimowi. W chwili wygaśnięcia dynastii pomorskiej lenno bytowsko-lęborskie miało wrócić pod bezpośrednie władanie Polski. W 1575 r. w Lęborku przebywał książę Jan Fryderyk. Rycerstwo lęborskie składając mu hołd, domagało się zrównania w prawach ze szlachtą polską oraz prawa apelacji do sądu króla polskiego. W następnym roku na sejmie w Toruniu rozpatrywano skargi mieszkańców ziemi lęborskiej, której posłami byli: Jakub Wobeser i Henning von Rammin. W 1578 r. w czasie trwania sejmu w Warszawie król Stefan Batory przyjął pierwszy hołd lenny od książąt pomorskich z Lęborka i Bytowa i margrabiego z Ansbachu Jerzego Fryderyka Hohenzollerna, któremu udzielił inwestytury na Księstwo Pruskie. W 1620 r. Denhoff, za zezwoleniem króla polskiego Zygmunta III Wazy, werbował szlachtę kaszubską na wyprawę moskiewską. Rycerze lęborscy walczyli pod Chocimiem i Cecorą. Podczas sejmu w Krakowie w 1633 r. odbyła się koronacja Władysława IV. Posłowie księcia Bogusława XIV przywieźli ze sobą dwa listy. W liście adresowanym do posłów i senatorów, Bogusław XIV wspominał o księciu de Croye, w którego żyłach płynęła krew Jagiellonów i o swojej siostrze Annie - matce Ernesta de Croye. Dla nich to

⁴⁹ *Ibidem* s. 10;

⁵⁰ *Ibidem*, s. 11;

⁵¹ Dzieje Lęborka, pr. zb. pod red. J. Borzyszkowskiego, Lębork-Gdańsk 2009, s. 21;

⁵² A.S. Dubiel, Lębork i okolice..., s. 12;

⁵³ Informację o istnieniu Lęborka w okresie przedkrzyżackim podaje Artur S. Dubiel w swoim opracowaniu Lębork i okolice, 1285-1945-1985, Koszalin 1985, s. 10-11, natomiast Klemens Bruski w rozdz. i w *Dziejach Lęborka*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Lębork-Gdańsk 2009, s. 27-33 uważa, że brak jest źródeł, żeby jednoznacznie określić datę powstania Lęborka i stwierdzić czy przed lokacją istniała tam osada;

⁵⁴ *Dzieje Lęborka*..., s. 22;

⁵⁵ A.S. Dubiel, Lębork i okolice..., s. 13;

⁵⁶ *Ibidem*, s. 14;

Bogusław XIV, ostatni książę pomorski chciał uzyskać nadanie Lęborka w lenno. Ostatni książę zachodniopomorski Bogusław XIV zmarł 10 marca 1637 r., zaś w czerwcu tego roku ziemia lęborska została włączona do Polski. Do przejścia i objęcia władzy wyznaczył król Władysław IV poselstwo w osobach: Samuela Konarskiego, wojewody malborskiego i dwóch sekretarzy - Adama Brodowskiego i Jana Węglikowskiego. Przez trzy miesiące w Lęborku stacjonowała załoga polska pod dowództwem Jakuba Wejhera. W 1641 r. na Sejmie Walnym w Warszawie uchwalono formalne wcielenie ziemi lęborskiej i bytowskiej do województwa pomorskiego. Odtąd w sejmikach pruskich i Walnym Sejmie z Lęborka brało udział dwóch posłów. Do 1657 r. ziemia lęborska podlegała królom polskim. W tym czasie Lębork był ośrodkiem administracyjnym, siedzibą starostwa, tu było miejsce sądów na ziemi lęborską i bytowską.⁵⁷

Za Jana Kazimierza ziemia lęborska na podstawie traktatu bydgoskiego z dnia 6 listopada 1657 r. została odstąpiona elektorowi brandenburskiemu Fryderykowi Wilhelmowi. Prawa elektora do tych ziem lennych Lęborka i Bytowa zagwarantował traktat pokojowy w Oliwie z 1660 r., ratyfikowany przez sejm w Warszawie.

Do 1666 r. utrzymał się w Lęborku polski urząd starosty, po tym terminie elektor brandenburski wprowadził urząd nadstarosty i stopniowo zaczęto wprowadzać niemiecką administrację. Oba powiaty Bytów i Lębork połączono w jedną całość pod władzą starosty generalnego, który swoją siedzibę miał w Lęborku. Odnawiana zawisłość lenna z obu tych ziem za Augusta II stała się mało znaczącą formalnością w chwili osłabienia Polski. Kiedy w 1701 r. elektor Fryderyk III został koronowany na króla pruskiego, przestał się czuć lennikiem Rzeczypospolitej. Formalne zrzeczenie się praw zwierzchnich Polski nad Lęborkiem i Bytovem nastąpiło na mocy pierwszego traktatu rozbiorowego, podpisanego w 1773 r. w Warszawie. Lębork wszedł w skład państwa pruskiego i w granicach Niemiec znajdował się do dnia 10 marca 1945 r.

Wprowadzony w l. 1816-1918 podział administracyjny nie ulegał żadnym zmianom. W 1816 r. w Prusach przeprowadzono podział administracyjny na większe okręgi zwane prowincjami. Prowincje te dzieliły się na obwody rejencyjne, czyli rejencje. Niższymi jednostkami administracyjnymi były powiaty. Lębork wchodził w skład prowincji Pomorze i rejencji koszalińskiej, był stolicą powiatu. Magistrat Lęborka pod koniec XVIII w. składał się z sześciu mieszkańców miasta. W oparciu o postanowienia ustawy z 1808 r. władzę w mieście sprawowały dwa ciała kolegialne: rada miejska i magistrat. Pierwsze wybory do miejskiej rady w Lęborku odbyły się 29 marca 1809 r. Wybrano wówczas 18 deputowanych. Corocznie ze składu rady ustępowała trzecia część jej członków, których zastępowano nowymi w drodze wyborów uzupełniających. Katolicki dekanat w Lęborku należał do 1813 r. do diecezji włocławskiej, ale na mocy bulli z 1821 r. objęty został zwierzchnictwem archidiecezji gnieźnieńsko-poznańskiej.⁵⁸

Przez cały okres zaboru pruskiego ziemia lęborska była rejonem zdecydowanie rolniczym, o niewielkiej ilości mniejszych ośrodków przemysłowych. Kamieniem węgielnym dla rozwoju ziemi lęborskiej była budowa linii kolejowej Szczecin-Gdańsk, uruchomionej w 1870 r. Połączenie kolejowe do Łeby zrealizowano w 1899 r., a do Bytowa i Kartuz w 1905 r.

Na początku XX w. Lębork posiadał ponad 1.500 domów mieszkalnych, było już gazowe oświetlenie uliczne (poprzednio lampy naftowe, około 50 sztuk). W 1908 r. było już prawie 200 lamp gazowych. Straż pożarną powołano w 1877 r., pocztę wybudowano w 1906 r., a wiosną 1911 r. rozpoczęto budowę sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. Pierwsze połączenie telegraficzne było czynne w 1862 r., a telefoniczne w 1897 r. Powstał przemysł tekstylny, drzewny, metalowy, maszynowy, zapalczany, rolno-spożywczy i użytkowy: materiałów budowlanych, cegielnie, kaflarnia, fabryki papy. Liczba mieszkańców w 1914 r. wzrosła do 14 tys. osób. Na wsi podniósł się poziom rolnictwa, powstały nowe zajazdy. Rozwinęło się rybołówstwo, unowocześnił się port rybacki w Łebie.

W chwili wybuchu pierwszej wojny światowej Lębork z powiatem posiadał wyraźnie ukształtowany przemysł i rolnictwo. Polacy mieszkający na ziemi lęborskiej po załamaniu się cesarskich Niemiec byli zdania, że ziemia lęborska powróci do Macierzy. W memoriale napisanym w połowie 1917 r. Roman Dmowski w Paryżu postulował przywrócenie między innymi powiatów lęborskiego i bytowskiego odrodzonej Polsce. W Lęborku Polacy organizowali tajne oddziały Straży Ludowych i Towarzystw Wojackich. Szczególne zasługi w ich tworzeniu położyli: Szczepan Gracz, S. Hazuka, J. Paszke, W. Gackowski, W. Kostuch i inni. Na wiecu Polaków w dniu 1 stycznia 1919 r. powołano polską Powiatową Radę Ludową, na czele której stanął Stefan

⁵⁷ *Ibidem*, s. 15;

⁵⁸ *Ibidem*, s. 16;

Hazuka. Działalność Polaków w Łęborku przerwały aresztowania. Wielu z nich wyjechało i brało udział w powstaniu wielkopolskim.⁵⁹

W 1920 r. granica odcięła jeszcze na ćwierć wieku ziemię łębarską od państwa polskiego. Mimo to, nieco zgermanizowana ludność polska, choć osłabiona posiadała silne poczucie łączności z Polską. W pierwszych latach powojennych trudno jednak było w powiecie łębarskim zorganizować polskie życie kulturalne po ostatnich szykanach, aresztowaniach i wyjeździe szeregu działaczy. Pozostała na tym terenie ludność chłopska i robotnicza była rozproszona w blisko trzydziestu miejscowościach. Założone w latach 1924-1925 Oddziały Związku Polaków w Rozłazinie i Łówczu nie mogły rozwinąć szerszej działalności społeczno-narodowej. Ożywienie pracy kulturalno-oświatowej Polaków nastąpiło tu w latach 1928-1929 w związku z uzyskaniem przez ludność polską w Niemczech uprawnień do zakładania własnych szkół w języku ojczystym. W pierwszej kolejności miano zorganizować szkołę w Łówczu dla dwadzieścioro dzieci i w Wierchucinie dla pięćdziesięcioro. Wierchucino należało wówczas do powiatu łębarskiego. Łębarscy działacze Związku Polaków zakładali biblioteki, kolportowali polską prasę „Gazetę Olsztyńską” i „Głos Pogranicza i Kaszub”. W 1930 r. na listę polską w wyborach głosowało w Łęborku 138 osób. Związek Polaków liczył wówczas ponad 60 osób. W 1935 r. delegat łębarskiej młodzieży polskiej brał udział w Zjeździe Towarzystw Młodzieży Polskiej w Złotowie.

Polskość na ziemi łębarskiej zachowali głównie chłopcy i robotnicy. Za swą działalność dla Polski wielu z nich przebywało w więzieniach i obozach niemieckich, między innymi: Leon Meyer, bracia Labudowie, Józef Budnik i inni.

Przegrana przez Niemców wojna w 1918 r. wpłynęła na zmianę sytuacji. Gdańsk stał się wolnym miastem, został odcięty od powiatu łębarskiego wąskim pasem. Skutki gospodarcze pozostawienia ziemi łębarskiej w granicach Niemiec wystąpiły niebawem w postaci pogłębiającego się z roku na rok kryzysu. Degradację tę likwidowano przy pomocy odpowiednich form aktywizujących powiaty pogranicza: wprowadzono ułatwienia na odcinku długoterminowego kredytowania rolników, przemysłu, rzemiosła i handlu. Podjęto program elektryfikacji, melioracji, budowy dróg i osiedli. Wprowadzono na szeroką skalę roboty publiczne, umożliwiające zatrudnienie w tym okresie dużych rzesz bezrobotnych. Łębork w 1939 r. liczył 19,1 tys. mieszkańców, Łeba 2,8 tys., a powiat łębarski - 62,3 tys.

Druga wojna światowa sprawiła, że ziemia łębarska straciła dotychczasowe znaczenie, przestała być bastionem granicznym i stała się normalnym wewnętrznym powiatem Trzeciej Rzeszy.⁶⁰

Wojenne ograniczenia odbiły się ujemnie na tych terenach, gdzie przymusowo pracowało wielu Polaków i obcokrajowców.

W marcu 1945 r. ziemia łębarska została zajęta przez Armię Czerwoną. W walkach o Łębork i o ziemię łębarską brała również udział Pierwsza Polska Brygada Pancerna im. Bohaterów Westerplatte pod dowództwem płk. Aleksandra Matulina.⁶¹

W 1945 r. w Łęborku pierwszą władzą była radziecka Komendantura Wojenna, która posiadała swoją siedzibę w budynku przy Al. Wolności 71. Komendantem wojennym był major Kożurin. Przy Pl. Kopernika 7 zlokalizowana była placówka kontrwywiadu radzieckiego, a jej szefem był kapitan Jeromin. Radziecka Komendantura Wojenna w Łęborku zamknęła swą działalność po kapitulacji Niemiec w dniu 9 maja 1945 r.⁶²

W połowie maja 1945 r. obwód łębarski liczył 1.289 km² i podzielony został na dwie gminy miejskie: Łębork i Łebę oraz na osiem gmin wiejskich: Cewice, Choczewo, Gniewino, Łebień, Łęczyce, Nowa Wieś, Rozłazino i Wicko. Administracyjna granica obwodu, następnie powiatu łębarskiego biegła wówczas poczynając od brzegu morza, w odległości kilku kilometrów na zachód od miasta Łeby, przez jezioro Łebsko ku miejscowości Gać, a dalej wzdłuż rzeki Łeby do jej zakrętu na wysokości miasta Łęborka. Mijała Łębork kilka kilometrów na zachód i zdążała ku południowi. W odległości kilkunastu kilometrów zwracała ku północnemu wschodowi, tworząc klin wysunięty łukiem wygiętym aż po okolice Jeziora Żarnowieckiego i osiągała brzeg morski pomiędzy miejscowościami Lubiatowo i Białogóra.⁶³

⁵⁹ *Ibidem*, s. 17;

⁶⁰ *Ibidem*, s. 18;

⁶¹ *Ibidem*, s. 19;

⁶² *Ibidem*, s. 20;

⁶³ *Ibidem*, s. 21-22;

Region lęborski przed 1945 r. posiadał drobne zakłady przemysłu przetwórczego, były to głównie gorzelnie, młyny, mleczarnie i inne zakłady nastawione na przeróbkę płodów rolnych, w oparciu o miejscowe zasoby, rozwijały produkcję zakłady drzewne, kaflarnie, cegielnie itp. Skala produkcji była niewielka i przeważająca część ludności powiatu lęborskiego utrzymywała się z rolnictwa, a nie z pracy w przemyśle i rzemiośle.⁶⁴ W wyniku działań wojennych większość istniejących do tej pory zakładów została zniszczona lub pozbawiona maszyn i urządzeń niezbędnych do produkcji.

Odbudowa, rozbudowa i modernizacja starych oraz budowa nowych zakładów przemysłowych w Lęborku przebiegała okresami, których granice określały wieloletnie plany gospodarcze, a te z kolei dzieliły się na etapy. Pod koniec 1947 r. stan zatrudnienia w odbudowanym przemyśle lęborskim wynosił 1.376 osób, a dwieście warsztatów zatrudniało 600 ludzi. W czerwcu 1981 r. w szesnastu zakładach przemysłowych Lęborka pracowało 5.645 osób.⁶⁵

Do dnia 31 maja 1975 r. Lębork był stolicą powiatu i wchodził w skład województwa gdańskiego. W wyniku reformy administracyjnej z 1 czerwca 1975 r. zlikwidowano powiaty, wprowadzono podział na nowe województwa. Powiat lęborski włączono w skład województwa słupskiego. Według stanu z 1982 r. ogólna powierzchnia miasta wynosiła 15,2 km², a liczba mieszkańców przekraczała 30 tys. osób.⁶⁶

Od 1 stycznia 1999 r. w wyniku nowej reformy administracyjnej, która przywróciła powiaty, powstał powiat lęborski na terenie województwa pomorskiego.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to przestrzeń, historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Powiat lęborski położony jest na terenie Pobrzeża Słowińsko-Kaszubskiego, które wchodzi w skład Nizinnego Pobrzeża Pomorskiego, rozciągającego się wzdłuż wybrzeża Bałtyku, od północy graniczy więc z Morzem Bałtyckim. Natomiast na południu obejmuje północną część Pojezierza Bytowskiego oraz równoleżnikowy i południkowy odcinek pradoliny Łeby z Wysoczyzną Lęborską. Rzeźba powiatu lęborskiego jest w decydującej mierze efektem działalności Łądolodu Skandynawskiego w okresie zlodowaceń. Na krajobraz północnej części ziemi lęborskiej wywarło i w dalszym ciągu wywiera wpływ Morze Bałtyckie. Krajobrazowo ziemia lęborska wyraźnie dzieli się na trzy strefy, w których wszędzie spotykamy jeziora. Od północy występuje kilkukilometrowej szerokości strefa osadów piaszczystych, na które składają się wydmy, przedzielone obszarami mokradeł i podwodnych terenów. Środkową część ziemi lęborskiej stanowi rozległa Wysoczyzna Lęborska. Krajobraz jest tu mało urozmaicony, lekko falisty. Całą wysoczyznę rozcinają na szereg kęp małe i dość głęboko wcięte w podłoże strugi oraz doliny. Najbardziej urozmaicony krajobraz mają południowe i zachodnie krawędzie Wysoczyzny Lęborskiej opadające ostrymi stokami do pradoliny Łeby. W południowej, najwyżej położonej części ziemi lęborskiej oddzielonej od Wysoczyzny Lęborskiej równoleżnikowymi odcinkami pradoliny Łeby, krajobraz jest zróżnicowany. Od Karwicy aż po Porzecze ciągnie się lokalny wał moreny czołowej. Obszar ten charakteryzują duże różnice wysokości osiągając miejscami 200 m n.p.m. Główną rzeką na ziemi lęborskiej jest Łeba bezpośrednio wpadająca do Bałtyku przez przybrzeżne jezioro Łebsko.

Ukształtowanie terenu części północnej i środkowej ma typowo antropogeniczne pochodzenie. W północnej części kształtuje go miasto Łeba oraz krajobraz wiejski (rolniczy), na który składają się mozaikowate pola uprawne, użytki zielone (łąki i pastwiska), ze zwartym i rozproszonym osadnictwem wiejskim, obszar ten rozdzielony jest szerokim pasem lasów, za którymi rozciąga się przekształcony przez człowieka teren tj. miasto Lębork oraz zwarte i rozproszone osadnictwo wiejskie w otwartym krajobrazie pól, łąk i pastwisk, urozmaiconym niewielkimi obszarami leśnymi. W części południowej powiatu krajobraz pozostał naturalny – Wzgórza Lęborskie porastają lasy, gdzieniegdzie ustępujące miejsca osadnictwu wiejskiemu.

Najstarszymi elementami krajobrazu kulturowego ziemi lęborskiej są grodziska. Do czasów obecnych zachowały się grodziska wczesnośredniowieczne w Krępie Kaszubskiej, Nowej Wsi Lęborskiej oraz Białogardzie.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 23;

⁶⁵ *Ibidem*, s. 23;

⁶⁶ *Ibidem*, s. 24;

Cechą charakterystyczną krajobrazu ziemi lęborskiej jest występowanie bardzo dużej liczby dawnych majątków ziemskich⁶⁷.

Na obszarze powiatu dość dobrze zachowała się historyczna sieć drożna z licznymi alejami i zadrzewieniami dróg łączących poszczególne miejscowości.

Wyróżniającymi się elementami przestrzennymi w krajobrazie są dwa zespoły urbanistyczne: miasta Lęborka oraz miasta Łeby. Lębork prawa miejskie uzyskał w XIV w. Jego układ przestrzenny składa się ze średniowiecznego organizmu miejskiego opartego o kwadratowy rynek z szachownicową siatką ulic, wyraźnie rozgraniczonego linią murów obronnych; zespołu z okresu historyzmu – zespół zabudowy z przełomu XIX/XX w. z monumentalnymi budynkami użyteczności publicznej (I Liceum Ogólnokształcące, szpital przy ul. Węgrzynowicza, zespół gazowni miejskiej, zespół dawnej Landratury) oraz budynkami o funkcjach mieszkalnych; osiedli podmiejskich oraz współczesnego miasta.

Łeba prawa miejskie uzyskała w 1357 r. W 2 połowie XVI w. w wyniku sztormu, który zniszczył port i zabudowania oraz wyżłobienia się nowego koryta rzeki Łeby – miasto przeniesiono na południe od pierwotnego osiedla. Po uzyskaniu połączenia drogowego i kolejowego z Lęborkiem w 1899 r., Łeba zaczęła pełnić rolę letniska i kurortu. Historyczny układ przestrzenny Łeby oparty jest na osi północ-południe – zasadniczy zrąb zabudowy z 2 poł. XIX i początków XX w. skupiony jest wzdłuż dwóch ulic: Kościuszki i Powstańców Warszawy. Miasto przecina rzeka Chelst, przy której znajduje się przystań dla kutrów i innych jednostek pływających. Na najstarszą zabudowę składają się niewielkie domy rybackie, ustawione szczytowo do ulicy.

Współczesne osadnictwo wiejskie na obszarze powiatu wywodzi się z osad założonych na prawie polskim (była to przede wszystkim własność rycerska, która w późniejszym okresie przekształciła się w folwarki⁶⁸) oraz z osad, które w niewielkiej liczbie od 2 poł. XIV w. przeobrażone zostały na zasadach prawa niemieckiego (z wyjątkiem Nowej Wsi Lęborskiej, która została lokowana na surowym korzeniu)⁶⁹. W późniejszym okresie nastąpił znaczny rozwój szlacheckich folwarków opartych na pańszczyźnie. Do osad, w których powstały należą m.in. Obliwice, Krępa Kaszubska, Nowa Wieś Lęborska, Ulinia. Znormalizowany typ osady folwarcznej składał się z trzech kompleksów budynków: 1) czworoboku dużych zabudowań gospodarczych, 2) rezydencji właściciela z parkiem przylegającym do kompleksu gospodarczego, 3) kompleksu domów mieszkalnych robotników dworskich położonych najczęściej wzdłuż bocznej drogi⁷⁰. Wsie chłopskie posiadały natomiast układy placowo-ulicowe, placowe oraz ulicowe, rzadziej owalnicowe, okólnicowe i wielodrożnicowe. Oprócz folwarków i wsi w krajobrazie występują również samotnicze zagrody, tzw. przysiółki i pustki. Ich zaczątkiem bywały huty żelaza i szkła, młyny wodne, smolarnie i diegiarnie, karczmy i inne.

Obecnie wsie otoczone są z reguły rozproszoną zabudową, będącą efektem parcelacji gruntów w okresach zaborów, międzywojennym i powojennym (kolonie, wybudowania) oraz efektem współczesnego planowania i zagospodarowania przestrzennego.

Obecna zabudowa wiejska jest w większości murowana, dawniej przeważało tu budownictwo drewniane – początkowo konstrukcja zrębowa, później coraz powszechniejsza stawała się konstrukcja szkieletowa (rygłowa)⁷¹. Ta ostatnia składała się z drewnianych belek o przekroju 22 na 20 cm, czasami większych np. słupy narożne lub w bramach, wyrabianych z drewna dębowego, wzajemnie łączonych pod kątem prostym. W miejscach szczególnie obciążonych konstrukcję usztywniały zastrzały, które łączyły naraz 3 rygle. Puste pola konstrukcji drewnianej (szkieletu) wypełniano kilkoma sposobami: kołkami przeplecionymi wrzosem, słomą lub łodygami innych roślin, dodatkowo oblepionymi gliną z sieczką; niewypaloną cegłą; wypaloną cegłą. Początkowo całe ściany były bielone wapnem, w późniejszym okresie (XIX w.) wapnem pokrywano tylko wypełnienie pomiędzy belkami. Pokrycie dachu stanowiła trzcina lub słoma, później dachówki ceramiczne. W pasie nadmorskim w gospodarstwach kmiecych zakładane były zagrody wielobudynkowe. Budynki otaczały prostokątne lub wielokątne podwórze, a wjazd prowadził przez budynek bramny. Dom o rzucie prostokątnym stał w głębi szczytem do podwórza. Podobną formę miały zagrody mniej zamożnych chłopów zwanych zagrodnikami, ale również ich obejścia składały się z kilku budynków. Najbardziej skromne były siedliska grupy najbiedniejszej - chałupników, którzy posiadali dom oraz jeden lub dwa niewielkie

⁶⁷ M. Kielczewska Zaleska, O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego, w: Prace Geograficzne, Nr 5., s. 124;

⁶⁸ *Ibidem*, s. 67;

⁶⁹ *Ibidem*, s. 92;

⁷⁰ *Ibidem*, s. 124;

⁷¹ por. T. Sadkowski, Czy „mur pruski” jest pruski, w: Nasze Pomorze, Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie, Nr 2, 2000, s. 44-48;

budynki gospodarcze⁷². Odmiennie formy zagród występowały w strefie pojeziernej⁷³: rzuty i kubatura budynków była kilkakrotnie mniejsza. Zagrody miały formy regularne, utworzone przez trzy do czterech budynków ustawionych wolnostojąco wokół prostokątnego podwórka. Do połowy XIX w. na Kaszubach wznoszone były ponadto chałupy podcieniowe – z podcieniami szczytowymi, narożnymi i wnątkowymi. Pomieszczenia mieszkalne w chatach kaszubskich skupione były wokół szerokiego komina usytuowanego centralnie, tak aby możliwe było opalanie z niego pieców, a pierwotnie kominków grzewczych, we wszystkich pomieszczeniach. Bryła chałupy kaszubskiej jest prosta i zwarta, przekryta dachem dwuspadowym lub naczółkowym. Tradycyjnie w budownictwie kaszubskim stosowano konstrukcje drewniane: wieńcowo-zrębową, sumikowo-łątkową, mieszaną (połączenie dwóch poprzednich) oraz szkieletową z wypełnieniem glinianym, dachy kryto słomą, rzadziej trzcina, gontami lub sznydlami, najrzadziej stosowano pokrycie ceramiczne⁷⁴. Zarządzenia wprowadzane przez władze pruskie ze względu na zagrożenia pożarowe prowadziły do wyeliminowania budownictwa drewnianego na rzecz budownictwa murowanego. Od 2 poł. XIX w. pojawiły się najbardziej obecnie znane formy domów: z wysoką ścianką kolankową, przekryte dachami spłaszczonymi krytymi papą, z osiowo usytuowanym pseudoryzalitem zwieńczonym tzw. erklem – w konstrukcji murowanej z cegły licówki lub szkieletowej (wypełnionej pecą i odeskowanej).

Największą grupę zabudowy historycznej stanowią budynki jednokondygnacyjne z czerwonej cegły licówki lub otynkowane, kryte dachami wysokimi (dachówka lub eternit) oraz budynki jednokondygnacyjne z czerwonej cegły licówki, z „erklem” pośrodku elewacji frontowej, kryte dachami o niskim kącie nachylenia połąci (papa).

Pomimo tego, iż znaczna część powiatu odznacza się harmonijnym krajobrazem kulturowym, pojawiają się zjawiska negatywne, mające bardzo duży wpływ na ochronę krajobrazu kulturowego tj. zanik tradycyjnego budownictwa ludowego, wprowadzanie wzorów architektury o formach niezwiązanych z miejscowym budownictwem, zanik zadrzewień śródpolnych i wzdłuż dróg.

Obszary i układy ruralistyczne oraz zespoły folwarczne, dworsko-folwarczne i inne układy przestrzenne podlegają ochronie konserwatorskiej i są obszarami chronionego krajobrazu:

- w obszarach wiejskich:

- ochronie podlega historyczny układ ruralistyczny, rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycje wnętrz ruralistycznych, kompozycje zabudowy, historyczne cmentarze, historyczne zespoły pofolwarczne, obiekty ujęte w ewidencji zabytków, historyczna i tradycyjna zabudowa wsi, ukształtowanie terenu, układ i struktura dróg (drogi kamienne, dojazdowe oraz na obszarach zespołów folwarcznych i dworsko-folwarcznych), historyczna zieleń wysoka, w tym nasadzenia alejowe;

- ochronie podlegają stanowiska archeologiczne wraz z wyznaczonymi wokół nich strefami ochrony wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji zabytków.

- nową zabudowę należy lokalizować w miejscach dawnych zagród i siedlisk z zachowaniem ich historycznych układów, kubatura i wysokość budynków mieszkalnych powinna być zbliżona do sąsiedniej historycznej zabudowy mieszkalnej, stylistyka architektoniczna budynków powinna być współczesna, jednak pod względem formy powinna nawiązywać do charakterystycznych rozwiązań budownictwa regionalnego, należy przeciwdziałać powstawaniu zwartej zabudowy (domy szeregowe),

- przy wprowadzaniu nasadzeń należy stosować gatunki rodzime, nasadzenia powinny powstać w formie sadów, ogrodów przydomowych i szpalerów wzdłuż dróg,

- należy uzupełniać historyczną zieleń przy drogach, ogrodach, cmentarzach, zgodnie z występującymi tam gatunkami,

- w miastach:

- należy dążyć do zachowania i konserwacji zabytkowej substancji;

⁷² E. Szalewska, Regionalizm w wiejskiej architekturze na Pomorzu (przykłady z byłego województwa słupskiego), w: V Konferencja Słowińsko-Kaszuńska, pod red. W. Łysiaka, Poznań 1999, s. 202-204;

⁷³ na obszarach przypisanych do Kaszub;

⁷⁴ K. Szarejko, Kaszubski dom drewniany – tradycja i współczesność; artykuł opublikowany na stronie Politechniki Gdańskiej <http://www.pg.gda.pl/architektura/eurarc/pdf/polska/kaszuby%20dom.pdf> [dostęp 9.10.2024 r.]

- należy zachować zabytkowy układ i kompozycję przestrzenną (nie należy wprowadzać zabudowy w miejscu jej tradycyjnego braku – na historycznych placach, w parkach, skwerach, ogrodach itp.),
- nowa zabudowa powinna być dostosowana charakterem i skalą do istniejących zabudowy historycznej,
- ograniczenie wprowadzania reklam i informacji wizualnej, również w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów zabytkowych.

Ochrona krajobrazu kulturowego w powiecie lęborskim powinna następować poprzez stosowanie historycznej kolorystyki dachów i elewacji; wykorzystywanie elementów budownictwa regionalnego w budownictwie współczesnym, sytuowanie i komponowanie bryły zgodnie z ukształtowaniem terenu, ograniczenie gabarytów budynków oraz użycie lokalnych materiałów budowlanych (drewno, miejscowy kamień, ceramika).

5.2.3. Zabytki nieruchome

Na terenie powiatu lęborskiego znajduje się 35 zespołów i obiektów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Zespoły i obiekty wpisane do rejestru zabytków stanowią różnorodną grupę zabytków od obiektów sakralnych do zabytków techniki.

A. Układy urbanistyczne

Układ urbanistyczny Starego Miasta Lęborka wpisany został do rejestru zabytków województwa pomorskiego decyzją nr KL.V/KZ/2/2/59 z dnia 30.06.1959 r. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku pod nr 106.

Układ urbanistyczny Lęborka powstał w wyniku wystawienia 6 stycznia 1341 r. przez Dytryka von Altenburg aktu lokacyjnego. Na pierwotne rozplanowanie miasta obok prawa chełmińskiego, w oparciu o które je założono, wpłynęło przede wszystkim naturalne ukształtowanie terenu. Centrum miasta stanowi kwadrat o boku 75 m, z trzech jego narożników wybiegają po dwie, prostopadłe względem siebie ulice, natomiast przy narożniku południowo-zachodnim znajduje się trójkątny plac, będący pozostałością po występujących tu od początku XIX w. bagnach i stawie. Główny trakt komunikacyjny prowadził od Bramy Gdańskiej, usytuowanej w środku wschodniej ściany muru, dalej ulicą Gdańską do rynku i biegł ukosem ulicą Staromiejską do Bramy Słupskiej.⁷⁵ Układ przestrzenny miasta jest dobrze zachowany, wyodrębniony przestrzennie dzięki częściowo zachowanym murom obronnym, czytelna jest średniowieczna siatka ulic oraz kwadratowy rynek.

B. Dzieła architektury i budownictwa

Obiekty sakralne

Kościół parafialny pw. św. Jakuba w Lęborku wzniesiony w XIV-XV w., gotycki, murowany z cegły, w wyniku odbudowy w 1754 r. korpus otrzymał nowy dach, a wieża została obniżona i kryta nowym hełmem.

Kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP w Roszczycach (gm. Wicko) z 1659 r., murowany, otynkowany, z wyjątkiem elewacji zachodniej, na kamiennie-ceglanym fundamencie, o późnogotyckiej bryle.

Kościół parafialny pw. Św. Józefa Oblubieńca NMP w Charbrowie (gm. Wicko) z 1669 r., ceglany, otynkowany, na kamiennym fundamencie, o gotyckich cechach stylowych bryły, z późnorenesansowym i barokowym wystrojem i wyposażeniem wnętrza.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja w Łebie z 1683 r., murowany z cegły, otynkowany, z odbudowaną w 1763 r. wieżą.

Relikty kościoła pw. Św. Mikołaja w Łebie stanowią pozostałości po średniowiecznym kościele wzniesionym w XIV w., a zburzonym w 2 poł. XVI w.

Kościół filialny pw. Narodzenia NMP w Bukowinie (gm. Cewice) z l. 1715-1728 (?) drewniany w konstrukcji szkieletowej, elewacja zachodnia oraz wieża szalowane deskami.

Kościół filialny pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Chocielewku (gm. Nowa Wieś Lęborska) z l. 1922-1926, murowany z kamienia polnego.

Kościół parafialny pw. NMP Królowej Polski w Lęborku z 1866 r., pierwotnie ewangelicki, wzniesiony w stylu neogotyckim z cegły licowej.

⁷⁵ Dzieje Lęborka..., s. 134.

Kościół parafialny pw. Michała Archanioła w Łebuni (gm. Cewice) z 1870 r., pierwotnie ewangelicki, wzniesiony w stylu neogotyckim z cegły licowej.

Kościół filialny pw. Św. Józefa w Janowicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) z 1882 r., pierwotnie ewangelicki, wzniesiony w stylu neogotyckim z cegły licowej.

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela w Białogardzie (gm. Wicko) z 1890 r., pierwotnie ewangelicki, wzniesiony w stylu neoromańskim, z cegły licowej.

Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w Garczegorzu (gm. Nowa Wieś Lęborska) z 1897 r., pierwotnie ewangelicki, wzniesiony w stylu neogotyckim, z cegły licowej.

Kościół filialny pw. Św. Stanisława Kostki w Lubowidzu (gm. Nowa Wieś Lęborska) z 1909 r., pierwotnie ewangelicki, wzniesiony z cegły licowej, z tynkowanym detalem architektonicznym.

Kaplica grobowa w Garczegorzu (gm. Nowa Wieś Lęborska) z XVIII w., wzniesiona z cegły, otynkowana, na ceglano-kamiennym fundamencie.

Kaplica cmentarna przy ul. Wojska Polskiego w Lęborku wzniesiona w 1870 r. na terenie ówczesnego cmentarza ewangelickiego, neogotycka, z cegły licowej.

Obiekty rezydencjonalne

Pałac w Charbrowie (gm. Wicko) wzniesiony został tuż po 1660 r., przebudowany w 1784 r., następnie w 1840 r., kolejne przebudowy miały miejsce w 1900 i 1906 r.

Dwór w Leśnicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) z przełomu XVIII i XIX w., przebudowany został na przełomie XIX/XX w.

Pałac w Łebuni (gm. Cewice) wzniesiony został w stylu neoromańskim w 1863 r., rozbudowany w 2 poł. XIX w. o część zachodnią.

Pałac w Nowęcinie (gm. Wicko) wzniesiony został pod koniec XV w., rozbudowany w okresie renesansu, przebudowany w 1909 r.

Willa w Poraju (gm. Wicko) wzniesiona w 1895 r. jako Stacja Badawcza upraw na bagnach wysokich w II Rzeszy, murowana, otynkowana, o wystroju elewacji w stylu secesyjnym.

Pałac w Ulinii (gm. Wicko) z 2 połowy XIX w., przebudowany w 1924 r., murowany, otynkowany.

Pałac w Zdrzewnie (gm. Wicko) wzniesiony w 1856 r., przebudowany w 1892 r. i 1922 r., w stylu neoklasycystycznym, murowany z cegły, otynkowany.

Obiekty użyteczności publicznej

Ratusz przy ul. Armii Krajowej 14 w Lęborku wzniesiony został w l. 1890-1900 r., w stylu neogotyckim, z czerwonej cegły licowej z detalem architektonicznym z glazurowanej (zielonej i brązowej) cegły, w 1927 r. dobudowano do niego skrzydło południowo-wschodnie.

Budynek poczty przy ul. Armii Krajowej 11 w Lęborku, wzniesiony został w 1905 r., w stylu neogotyckim, z czerwonej cegły licowej z detalem architektonicznym z glazurowanej (zielonej) cegły.

Budynek Miejskiej Biblioteki Publicznej przy ul. Armii Krajowej 16 w Lęborku (pierwotnie kamienica) wzniesiony został w 1918 r., w stylu neoklasycystycznym, murowany, otynkowany, z bogatym detalem architektonicznym.

Budynek banku przy ul. Armii Krajowej 18 w Lęborku, wzniesiony w 1933 r., w stylu modernistycznym, murowany, otynkowany, kryty dachem czterospadowym, z przypustnicami.

Budynek szkoły przy ul. Dygasińskiego w Lęborku, wzniesiony w 1928 r., z czerwonej cegły licowej, o monumentalnej bryle.

Zespół budynków Starostwa Powiatowego przy ul. Czołgistów 5 w Lęborku, składa się z budynku głównego (administracyjnego) i budynku gospodarczego, wzniesiony w 1915 r., murowany otynkowany, o neobarokowych formach.

Obiekty mieszkalne

Kamienica przy ul. Armii Krajowej 7 w Lęborku wzniesiona pod koniec XIX w. w stylu neoklasycystycznym, murowana, otynkowana.

Dom przy ul. Armii Krajowej 13 w Lęborku wzniesiony w 1900 r., eklektyczny, murowany z cegły licowej w parterze, powyżej tynkowany.

Dom przy ul. Armii Krajowej 15 w Lęborku wzniesiony na początku XX w. w stylu secesyjnym, murowany, otynkowany.

Kamienica przy ul. Młynarskiej 14/15 w Lęborku wzniesiona ok. 1910 r., w stylu neoklasycystycznym.

Elewacja frontowa domu należącego do kupca i konsula Johanna Mampe przy ul. Kościuszki 86 w Łebie z 1723 r., z łacińską inskrypcją na belce oczepowej o treści: „Bóg jest moim obrońcą, wspomóżycielem. Panie, nie opuszczę Cię, Ty mnie przecież błogosławisz. Johann Mampe 18 lipca 1723”⁷⁶.

C. Obiekty techniki

Obiekty techniki wpisane do rejestru zabytków:

Spichlerz solny przy ul. Młynarskiej 21 w Lęborku wzniesiony został w 2 poł. XIX w., przyziemnie murowane z cegły, górna kondygnacja wzniesiona została w konstrukcji ryglowej, pola pomiędzy ryglami otynkowane.

Spichlerz przy ul. Kossaka 23 w Lęborku wzniesiony został ok. 1920 r. w konstrukcji mieszanej - elewacje pd. i pn. wybudowane są w konstrukcji ryglowej wypełnianej cegłą licową, elewacje zach. i wsch. murowane z cegły, otynkowane, elewacja pn. opierzana deskami.

Zespół zabudowań młyńskich w Lęborku składa się z Domu Młynarza wzniesionego w 1806 r., budynku mieszkalnego z pocz. XX w., młyna z gotyckim szczytem z XIV w. i magazynu otrąb z pocz. XX w. Zasadnicza bryła całego kompleksu pochodzi z XVIII i XIX wieku.

Wiatrak w Zdrzewnie (gm. Wicko) typu holenderskiego, wzniesiony został w 1765 r., przebudowany w 2 poł. XIX w., trzon na planie koła, murowany z cegły licowej, kopulasta głowica drewniana kryta papą.

Obiekty techniki wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków:

Młyn wodny w Białogardzie (gm. Wicko). Na pocz. XX w. zniszczony drewniany młyn na kamiennej podmurówce przerobiono na murowany, wyposażając w nowoczesne urządzenia sprowadzone z Niemiec (1905 r.). Młyn funkcjonował do lat 80-tych XX w.⁷⁷ W latach 90-tych XX w. przeszedł w ręce prywatne. Do 2020 roku funkcjonowała tu mała elektrownia wodna. Zachowało się całe wyposażenie młyna.

Mleczarnia w Białogardzie (gm. Wicko) z l. 20/30-tych XX w., murowana, otynkowana.

Młyn wodny w Brzezinkach (gm. Nowa Wieś Lęborska) powstał prawdopodobnie przed 1941 r., murowany, na kamiennym fundamencie, nad Kisewską Strugą. Młyn jest w ruinie.

Budynek stacyjny w Garczegorzu (gm. Nowa Wieś Lęborska) z 1899 r., murowany z cegły licowej, wtórnie otynkowany.

Transformator w Gęsi (gm. Wicko) z pocz. XX w., murowany, z tynkowanymi płycinami.

Młyn w Kębłowie ob. magazyn (gm. Nowa Wieś Lęborska) powstał w 1 ćw. XX w., wzniesiony w konstrukcji mieszanej – częściowo murowany, częściowo z szachulca, nad rzeką Kisewą.

Zespół folwarczny w Leśnicach (gm. Nowa Wieś Lęborska): budynek gorzelni i stolarni z końca XIX i pocz. XX w., budynki murowane, z cegły licowej.

Budynek stacyjny w Leśnicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) z 1890 r., murowany, z cegły licowej, z tynkowanymi płycinami, częściowo wtórnie otynkowany.

Budynek stacyjny wraz z wiatami i balustradami peronowymi przy ul. Dworcowej w Lęborku z 1870 r., murowany, z cegły licowej.

⁷⁶ Najstarszy Dom w Łebie, <https://leba.eu/pl/najstarszy-dom-w-lebie-2020-07/> [strona Gminy Miejskiej Łeba, dostęp: 9.10.2024 r.];

⁷⁷ informacje ze strony <https://solidarnosc.gda.pl/po-godzinach-z-solidarnoscia/cudze-chwalicie-swego-nie-znacie/biogardzka-kasztelania/> [strona Region Gdański NSZZ „Solidarność”, dostęp: 7.10.2024 r.];

Transformator przy ul. Dworcowej w Lęborku z pocz. XX w., murowany, z tynkowanym detalem architektonicznym.

Budynek Nastawni Lb2 w Lęborku z l. 20/30-tych XX w., murowany otynkowany.

Cegielnia przy ul. Pułaskiego w Lęborku z 2 poł. XIX w., murowana z drewnianą wystawką obiegającą dookoła budynek cegielni.

Budynek roszarni lnu przy ul. Słupskiej w Lęborku z k. XIX w., murowany, otynkowany.

Browar przy al. Wolności w Lęborku został wzniesiony w 1898 r. przez Heinricha Magdalińskiego według projektu Fabryki Maszyn Weigel (Claus Dietrich Schmidt), murowany, z cegły licowej.

Zespół folwarczny w Lędziechowie (gm. Nowa Wieś Lęborska): cegielnia oraz młyn wodny. Cegielnia z pocz. XX w. została w późniejszym okresie zmodernizowana, murowana z cegły, otynkowana. Młyn wzniesiony został około 1864 r. w konstrukcji szachulcowej, nad Białogardzką Strugą.

Budynek stacyjny w Łebie z 1899 r., murowany, z cegły licowej, dekoracje z glazurowanej cegły.

Wieża ciśnień w Łebie z 1899 r., murowana z cegły licowej z głowicą w konstrukcji drewnianej oszalowanej deskami.

Gorzelnia z zespołu folwarcznego w Małoszycach (gm. Nowa Wieś Lęborska) z pocz. XX w., murowana z cegły licowej, na wysokim kamiennym fundamencie.

Zespół mleczarni (mleczarnia, kotłownia z kominem, budynek gospodarczy) w Nowej Wsi Lęborskiej przy ul. Grunwaldzkiej z 1895 r., budynki murowane, z cegły licowej.

Zespół młyński w Nowej Wsi Lęborskiej przy ul. Młynarskiej 5 powstał w 1924 r., młyn wodny murowany na kamiennych fundamentach, nad rzeką Kisewą.

Gorzelnia z zespołu folwarcznego w Pogorszewie (gm. Nowa Wieś Lęborska) z pocz. XX w., murowany z cegły licowej, wtórnie otynkowany.

Trafostacja z zespołu folwarcznego w Redkowicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) z pocz. XX w., murowany z cegły licowej, płyciny tynkowane.

Zespół folwarczny w Roszczycach (gm. Wicko): stolarnia, gorzelnia i płatkarnia, kuźnia (w ruinie) powstały na przełomie XIX i XX w., murowane z cegły licowej.

Budynek stacyjny Wrzeście (gm. Wicko) z 1902 r., murowany z cegły licowej.

Zasób zabytków z terenu gminy Cewice nie jest pełny - wojewódzka ewidencja zabytków w gminie Cewice jest w trakcie aktualizacji, w chwili obecnej znajdują się w niej następujące zabytki techniki:

Kuźnia w Cewicach ul. Witosa 48, z pocz. XX w., murowana, szczyty deskowane.

Założenie młyńskie z m. Cewice.

Budynek stacyjny w Kamieńcu – d. stacja Zewitz (gm. Cewice) z 1902 r., murowany, z cegły licowej, dekoracje z glazurowanej cegły.

Zespół fabryczny w Maszewie (gm. Cewice) - majątek w 1905 r. nabył radca komercyjny i przemysłowiec, Robert Sinner z Karlsruhe, który założył w Maszewie fabrykę prasowanych drożdży.

Budynek stacyjny w Maszewie (gm. Cewice) z 1902 r., murowany z cegły licowej z dekoracją tynkarską.

Gorzelnia z zespołu folwarcznego w Oskowie (gm. Cewice) z 2 poł. XIX w. murowana z cegły licowej, wtórnie otynkowana, na wysokim kamiennym fundamencie, obecnie pełni funkcje mieszkalne.

Budynek tartaku z zespołu folwarcznego w Oskowie (gm. Cewice) z l. 20/30-tych XX w., wzniesiony w konstrukcji mieszanej – częściowo murowany, częściowo szkieletowy opierzony deskami.

Trafostacja z zespołu folwarcznego w Oskowie (gm. Cewice) z l. 20/30-tych XX w., murowana z cegły licowej.

Budynek stacyjny w Osowie Lęborskim (gm. Cewice) z 1902 r., murowany z cegły licowej.

Ponadto na terenie gminy Cewice funkcjonowały:

- młyny w: Bukowinie (z XIX w., murowany, przebudowany, nad Bukowiną), , Krępkowicach (Krampkewitzer Mühle – ruiny młyna, w zakolu strugi wpływającej do Sitnicy), Łebuni-Wądołniku (Labuhner Mühle nad strugą wpadającą do Okalicy - nieistniejący), Maszewie (Massowische Mühle w dzisiejszej miejscowości Roztopczyn nad strugą Sopot - nieistniejący), Oskowie (z końca XIX w., murowany, nad rzeką Bukowiną), Osowie Łęborskie (młyn wodny – Wussower Mühle, nad Okalicą i młyn tnący – Wussower Schneide Mühle, w dzisiejszej miejscowości Osowiec – nieistniejące), Siemirowicach (Schiminerwitzer Mühle, nad Bukowiną – nieistniejący), Unieszynie (obecnie tereny wsi Karwicy, Mühle Ludwigshof, nad strugą Unieszynka – nieistniejący),

- cegielnie w Osowie Łęborskim, Maszewie i Unieszynie – nieistniejące,

- kuźnie w: Oskowie i Unieszynie – nieistniejące.

D. Cmentarze

Na terenie powiatu łęborskiego znajduje się 1 cmentarz wpisany do rejestru zabytków i 69 cmentarzy wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Cmentarze w rejestrze zabytków:

Zabytkowy cmentarz w Garczegorzu (gm. Nowa Wieś Łęborska) z XVIII w.(?) z kaplicą grobową wpisany jest do rejestru zabytków decyzją z dnia 14.09.1990 r. pod nr A-1324, nieczynny.

Cmentarze w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

Cmentarze w gminie Cewice:

- cmentarz w Cewicach, ewangelicki, z l. 1860-1880, nieczynny,
- cmentarz w Krępkowicach, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- cmentarz w Lesiakach, ewangelicki, z 2 poł. XIX w. i pocz. XX w., nieczynny,
- cmentarz w Łebuni, katolicki, z 2 poł. XIX w., czynny,
- cmentarz w Łebuni, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- cmentarz w Maszewie Łęborskim, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- cmentarz w Oskowie, ewangelicki, z 2 poł. XIX w. – pocz. XX w., nieczynny,
- cmentarz w Siemirowicach. ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- cmentarz w Unieszynku, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- cmentarz w Unieszynie ewangelicki, z XIX w., nieczynny,

Cmentarze w Łęborku:

- cmentarz historyczny przy ul. i Armii WP, ewangelicki, z l. poł. XVII w., XVIII/XIX w., pocz. XX w., zlikwidowany w 1965 r. (usunięto płyty nagrobne i pochówki), obecnie stanowi teren parku im. M. Michalskiego,
- cmentarz historyczny ob. komunalny przy ul. Kaszubskiej, z 1830 r., pierwotnie epidemiczny, rozbudowany w 1932 r. jako ewangelicki, po 1950 r. katolicki, czynny,
- cmentarz żołnierzy radzieckich przy ul. Kusocińskiego, z 1945 r., nieczynny,
- cmentarz żydowski przy ul. Abrahama, z 1912 r., nieczynny.

Cmentarze w Łebie:

- cmentarz przy ul. Nowościńskiej, katolicki, z pocz. XX w., czynny,
- cmentarz historyczny przy ul. Parkowej, ewangelicki, z pocz. XX w., zamknięty w 1945 r., w l. 80-tych XX w. usunięto nagrobki i pochówki, obecnie teren parku miejskiego,
- cmentarz przy ul. Rąbka, ewangelicki, z pocz. XX w., nieczynny.

Cmentarze w gminie Nowa Wieś Łęborska:

- zabytkowy cmentarz w Bąsewicach, ewangelicki, z XIX w. (?), nieczynny,

- zabytkowy cmentarz w Chocielewku, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Chocielewku, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Czarnówku, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Darzewie, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Dziechlinie, ewangelicki, z pocz. XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Janisławcu, ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny,
- cmentarz historyczny w Janowicach, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Karlikowie Lęborskim, ewangelicki, z k. XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Kębłowie, ewangelicki, z k. XIX w., nieczynny,
- cmentarz więźniów Stutthof w Krępie Kaszubskiej, w 1947 r. pochowano tu ekshumowane szczątki więźniów z Marszu Śmierci zamordowanych w Gęsi (ok. 200 osób), w Godętowie (ok. 100 osób), w Łęczycach (ok. 100 osób), w Lubowidzu (ok. 40 osób),
- zabytkowy cmentarz w Krępie Kaszubskiej (na pd. od cmentarza więźniów Stutthof), ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Krępie Kaszubskiej (na pd. od wsi), ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Leśnicach, ewangelicki, z 1910 r., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Leśnicach, w pobliżu dworu, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Lędziechowie, ewangelicki, z l. 60-tych XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Lubowidzu, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Łebieniu, ewangelicki, z XIX w.(?), ob. katolicki, czynny,
- cmentarz historyczny w Małoszycach, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz i w Niebędzinie, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz II w Niebędzinie, rodowy, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz III w Niebędzinie, rodowy, z pocz. XX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz IV w Niebędzinie, nekropolia wojenna z czasów i wojny światowej, cmentarz więźniów rosyjskich, nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Obliwicach, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Pogorszewie, ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny,
- zabytkowy cmentarz i w Pogorzelicach, ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny,
- zabytkowy cmentarz II w Pogorzelicach, ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Rekowej, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Tawęciniu, ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny,
- zabytkowy cmentarz w Wilkowie Nowowiejskim, ewangelicki, z XIX w.(?), nieczynny.

Cmentarze w gminie Wicko:

- cmentarz historyczny przykościelny w Białogardzie, ewangelicki, z poł. XIX w., ale można przypuszczać, że tradycja tego miejsca sięga czasów wcześniejszych, obecnie katolicki, czynny,
- cmentarz historyczny przykościelny w Charbrowie, ewangelicki, z kon. XVII w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Gęsi, ewangelicki, pocz. XX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Kopaniewie, ewangelicki, z l. 60-tych XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Łebieńcu, ewangelicki z l. 70-tych XIX w., nieczynny,

- cmentarz historyczny w Maszewku, ewangelicki, z l. 80-tych XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Nowęcinnie, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Roszczycach z kon. XVII w., nieczynny,
- cmentarz historyczny przykościelny w Roszczycach, ewangelicki, z l. 80-tych XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Sarbsku, przykościelny, założony został najprawdopodobniej w XVI w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Sądowie-Charbrowskim Młynie, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Stęknicy, ewangelicki, z k. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Strzeszewie, ewangelicki, z XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Szczenurzu, ewangelicki, z XVIII/XIX w. - 2 poł. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Ulinii, ewangelicki, z k. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Wicku, ewangelicki, z k. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny rodowy w Wicku, ewangelicki, z 1873 r., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Wojciechowie, ewangelicki, z k. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny we Wrześcienku, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny rodowy we Wrześcienku, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Zdrzewnie, ewangelicki, z 2 poł. XIX w., nieczynny,
- cmentarz historyczny w Żarnowskach, początkowo ewangelicki, później katolicki, k. XVIII w., nieczynny.

E. Parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni

Parki wpisane do rejestru zabytków:

Park przy zespole budynków Starostwa Powiatowego w Lęborku z 1914 r., park typu miejskiego, czytelny układ kompozycyjny.

Park w Łebuni (gm. Cewice) powstał w połowie XIX w., park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, zachowany starodrzew.

Park w Nowęcinnie (gm. Wicko) powstał zapewne w XVIII w. jako ogród geometryczny, w XIX w. przekształcony w park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny czytelny.

Park Charbrowie (gm. Wicko) powstał w 1784 r. jako ogród geometryczny, przekształcony w 1906 r. w park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny czytelny.

Park w Ulinii (gm. Wicko) powstał w pod k. XIX w. jako park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, przekomponowany w 1924 r., obecnie pierwotny układ mało czytelny.

Park w Poraju (gm. Wicko) powstał pod k. XIX w. przy Stacji badawczej jako park o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny czytelny.

Park w Zdrzewnie (gm. Wicko) prawdopodobnie założony w 1856 r. równocześnie z budową pałacu, park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny nieczytelny.

Parki w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

Park w Cewicach z 1 połowy XVIII w., początkowo był to park typu leśnego, który w XIX w. w części północno-wschodniej przebudowano na park typu krajobrazowego, czytelny układ kompozycyjny.

Park im. Chrobrego w Lęborku założony w l. 60-tych XIX w., park typu miejskiego, dawniej połączony z kąpieliskiem miejskim, czytelny układ kompozycyjny.

Park w Darzewie (gm. Nowa Wieś Lęborska) założony w 2 poł. XIX w., park typu krajobrazowego, czytelny układ kompozycyjny.

Park w Janowicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) założony 2 poł. XVIII w., park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, połączony z dużym kompleksem leśnym, liczne samosiewy zacierające pierwotny układ kompozycyjny.

Park w Leśnicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) złożony pod k. XVIII w. jako ogród o kompozycji późnobarokowej, na przełomie XIX i XX w. założono park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, obecnie układ kompozycyjny częściowo czytelny, w części wschodniej zniszczony (wprowadzona wtórna zabudowa).

Park w Lędziechowie (gm. Nowa Wieś Lęborska) założony w k. XVIII w. jako ogród kwaterowy o kompozycji barokowej, w poł. XIX w. powstał ogród ozdobny o kompozycji swobodnej, na pocz. XX w. założono park o charakterze leśnym, obecnie układ kompozycyjny częściowo czytelny.

Park w Małoszycach (gm. Nowa Wieś Lęborska) powstał na pocz. XIX w. jako ogród geometryczny, w poł. XIX w. dokończono część krajobrazową, układ kompozycyjny nieczytelny.

Park w Maszewku (gm. Wicko) powstał w 2 poł. XIX w., park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny zatarty.

Park w Niebędzinie (gm. Nowa Wieś Lęborska) założony w XVIII w. jako ogród geometryczny o kompozycji barokowej, pod k. XIX w. przekształcony w park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny nieczytelny.

Park w Pogorzelicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) powstał pod k. XVIII w. jako ogród geometryczny, na przełomie XIX i XX w. przekształcony w ogród o swobodnym układzie, układ kompozycyjny nieczytelny.

Park w Redkowicach (gm. Nowa Wieś Lęborska) powstał pod k. XVIII w. jako ogród geometryczny, w poł. XIX w. rozbudowany, pod koniec XIX w. przekształcony w park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny częściowo czytelny.

Park w Roszczycach (gm. Wicko) powstał w 2 poł. XIX w. jako park typu krajobrazowego, na pocz. XX w. uzupełniony drzewostan, układ słabo czytelny.

Park w Strzeszewie (gm. Wicko) powstał w poł. XIX w. jako ogród geometryczny, obecnie układ kompozycyjny całkowicie zatarty, wschodnia część parku przekształcona, zajęta przez współczesną zabudowę.

Park w Szczenurzu (gm. Wicko) powstał na pocz. XIX w. jako ogród geometryczny, na przełomie XIX i XX w. przekształcony w park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny nieczytelny.

Park w Wicku powstał w poł. XIX w., park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny, układ pierwotny słabo czytelny.

Park w Wojciechowie (gm. Wicko) powstał w 2 poł. XIX w., park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny, układ pierwotny słabo czytelny.

Park we Wrześcienku (gm. Wicko) powstał w XIX w. jako park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny nieczytelny.

Park w Żelazkowie (gm. Nowa Wieś Lęborska) powstał na przełomie 3 i 4 ćw. XIX w. jako park typu krajobrazowego o swobodnej kompozycji, układ kompozycyjny słabo czytelny.

5.2.4. Zabytki ruchome

Na terenie powiatu lęborskiego obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków stanowią wyposażenia kościołów: parafialnego pw. Św. Józefa w Charbrowie, filialnego pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Bukowinie, parafialnego pw. Św. Jakuba Apostoła w Lęborku, parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Łebie, filialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Roszczycach, filialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Chocielewku, parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Białogardzie, parafialnego pw. Najświętszej Marii Panny Królowej Polski w Lęborku, parafialnego pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego w Mostach, parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Nowej Wsi Lęborskiej, a także wyposażenie kaplicy ewangelicko-augsburskiej w Lęborku, wyposażenie funeralne z kaplicy grobowej w Garczegorzu. Ponadto do rejestru zabytków wpisane są wystrój budynku Sądu Rejonowego w Lęborku, wystrój budynku przy al. Wolności w Lęborku oraz kamień graniczny w Wicku.

Do wojewódzkiej ewidencji zabytków wpisane są zabytki ruchome stanowiące wyposażenie kościołów: filialnego pw. św. Antoniego z Padwy w Krępkowicach, parafialnego pw. św. Michała Archanioła w Łebuni, parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła, parafialnego pw. NMP Królowej Polski w Lęborku, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Łebie, filialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Chocielewku, parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Nowej Wsi Lęborskiej, parafialnego pw. św. Józefa w Charbrowie filialnego pw. św. Anny w Sarbsku. Ponadto w wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się wyposażenie i wystrój budynku Urzędu Miejskiego w Lęborku oraz wystrój budynków Miejskiej Biblioteki Publicznej w Lęborku i Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Lęborku.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Na terenie powiatu lęborskiego znajduje się dziesięć stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, trzy spośród nich posiadają własną ekspozycję w terenie, są to grodziska w Białogardzie, Krępie Kaszubskiej oraz Nowej Wsi Lęborskiej. Pozostałe to pięć cmentarzysk oraz dwie osady.

Oprócz stanowisk wpisanych do rejestru zabytków na obszarze powiatu lęborskiego znajduje się 1571 stanowisk wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Stanowią one bogatą i zróżnicowaną grupę, w skład której wchodzi ślady po obozowiskach mezolitycznych, osady i ślady osadnicze datowane od neolitu po okres nowożytny, oprócz nich występują tu cmentarzyska kurhanowe i płaskie oraz cmentarze średniowieczne i nowożytny, ślady produkcyjne (m.in. huty szkła), a także skarby.

Grodzisko średniowieczne w Białogardzie (st. 2 AZP 5-35/51) – pierwsze ślady osadnictwa na tym miejscu pochodzą z X w., w 1209 r. powstała tu siedziba kasztelana⁷⁸, a następnie księcia pomorskiego Racibora⁷⁹. Grodzisko usytuowane jest po prawej stronie drogi z Lęborka do Łeby, na skraju znacznego wyniesienia, którego wierzchołek jest dość płaski i znacznie obniża się w kierunku północnym, a pozostałe zbocza są dość strome. Grodzisko było umocnione wałami, do dziś zachował się fragment obwałowania od strony południowej, w części zachodniej zachowały się ślady suchej fosy. Na terenie grodu wzniesiony został w k. XIX w. kościół, wokół którego założony został cmentarz. W latach 1970 -1972 prowadzono badania archeologiczne pod kierownictwem Elżbiety Skarbek. Na podstawie odnalezionego materiału grodzisko wydatowano na X-XIII w., znaleziono nieliczny materiał ceramiczny, przebadano konstrukcję wału, która była drewniano-ziemna⁸⁰.

Cmentarzysko w Czarnówku z epoki żelaza i późnego okresu lateńskiego (st. 5/97) położone w obrębie miejscowości Czarnówko, po południowej stronie drogi, na łące. W 1972 r. dokonano tu przypadkowego odkrycia, następnie w 1973 r. przeprowadzono badania sondażowe. Badania wykopaliskowe prowadzono w l. 1973-1975, 1980-1990, 1996, 1997, 1999, 2000 r. pod kierownictwem Doroty Rudnickiej, w l. 2008-2015 wznowiono badania pod kierownictwem Agnieszki Krzysiak⁸¹. Odnaleziono pochówki szkieletowe, groby ciałopalne z popielnicami. Jamy grobowe pochówków szkieletowych położone były na linii północ-południe. W większości szkielety uległy całkowitemu rozkładowi⁸². W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że na stanowisku znajdują się: rozległe cmentarzysko ludności kultury oksywskiej i wielbarskiej, użytkowane od fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego do fazy C_{1b} okresu wpływów rzymskich, znacznie mniejsze nekropole ludności kultury pomorskiej z wczesnej epoki żelaza, napływowej ludności skandynawskiej z okresu wędrówek ludów i ludności słowiańskiej z wczesnego średniowiecza, a także pojedyncze obiekty sepulkralne z późnej epoki kamienia i wczesnej epoki brązu oraz trudniejsze do wydatowania relikty osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego (ślady palenisk, konstrukcji drewnianych, różnego rodzaju jam i pieców). Nie udało się wyznaczyć do tej pory pełnego zasięgu stanowiska⁸³, przez co stanowisko zagrożone jest dalszą rozbudową wsi.

⁷⁸ A. Świetlicka, E. Wisławska, Słownik historyczny miast i wsi województwa słupskiego: przewodnik bibliograficzny, Słupsk 1998, s. 9;

⁷⁹ J. Rajman, Grody kasztelańskie a średniowieczne miasta (z genezy pomorskich miast), w: Słupskie Prace Geograficzne 6, 2009, s. 14;

⁸⁰ E. Skarbek, Białogarda, pow. Lębork, w: Informator Archeologiczny, badania 1972, Warszawa 1973, s. 169;

⁸¹ Czarnówko, Stan. 5, Cmentarzyska z Późnej Starożytności na Pomorzu, cz. 1 pod red. J. Andrzejewskiego, Lębork-Warszawa 2015, s. 7;

⁸² D. Rudnicka, Czarnówko, gm. Nowa Wieś Lęborska, woj. słupskie, Stanowisko 5, w: Informator Archeologiczny, badania 1980, Warszawa 1981, s. 118, *Eadem*, Czarnówko, gm. Nowa Wieś Lęborska, woj. słupskie, Stanowisko 5, w: Informator Archeologiczny, badania 1981, Warszawa 1982, s. 154; *Eadem*, Czarnówko, gm. Nowa Wieś Lęborska, woj. słupskie, Stanowisko 5, w: Informator Archeologiczny, badania 1982, Warszawa 1983, s. 119;

Eadem, Czarnówko, gm. Nowa Wieś Lęborska, woj. słupskie, Stanowisko 5, w: Informator Archeologiczny, badania 1984, Warszawa 1985, s. 82;

Eadem, Czarnówko, gm. Nowa Wieś Lęborska, woj. słupskie, Stanowisko 5, w: Informator Archeologiczny, badania 1997, Warszawa 2006, s. 135;

⁸³ Czarnówko, Stan. 5, Cmentarzyska..., s. 10;

Cmentarzysko w Czarnówku kultury pomorskiej (st. 1 AZP 7-35/93) położone w obrębie miejscowości Czarnówko, na terenie zabudowanym, rozdzielone drogą biegnącą do Kanina. W wyniku badań w 1972 r. odkryto grób skrzynkowy kilkupopielnicowy z wczesnej epoki żelaza z okresu Hallstatt D⁸⁴.

Cmentarzysko w Czarnówku kultury pomorskiej (st. 2 AZP 7-35/94) położone w obrębie miejscowości Czarnówko, po północnej stronie drogi, na tyłach zabudowań, na polu uprawnym. Na stanowisku prowadzone były przez Dorotę Rudnicką pod kierownictwem dr Leona Jana Łuki badania w l. 1973-1974. Odkryto wówczas siedem grobów szkieletowych, o prostokątnych zarysach, orientowane na linii północ-południe, z niewielkimi odchyleniami w kierunku zachodnim. W większości wypadków szkielety uległy całkowitemu rozłożeniu. Odnaleziony materiał zabytkowy (zapinki, bransolety, naczynia gliniane i ozdoby z brązu i srebra) pozwoliły wydatować cmentarzysko na starszy okres wpływów rzymskich (II w. n.e.)⁸⁵.

Cmentarzysko i osada kultury pomorskiej w Garczegorzu (st. 1 AZP 6-35/81) położone jest około 500 m na wschód od centrum miejscowości, na polu uprawnym. W 1970 r. i w 1971 r. dokonano tu przypadkowego odkrycia, w 1972 r. przeprowadzono badania powierzchniowe pod kierownictwem Janusza Podgórskiego. Odkryto cmentarzysko grobów popielnicowych, ślady osadnictwa (znaczną ilość ceramiki) oraz naszyjnik z brązu. Stanowisko było zniszczone przez głęboką orkę⁸⁶.

Grodzisko wczesnośredniowieczne w Krępie Kaszubskiej (st. 2 AZP 6-35/2) położone około 2 km na zachód od centrum wsi, na lekko wyniesionym, zalesionym terenie, otoczone wałami. Na stanowisku odkryto ceramikę z VII-X w. oraz z XI-XII/XIII w., co wstępnie wskazuje na dwufazowe użytkowanie obiektu⁸⁷.

Osada średniowieczna w Lęborku (st. 5 AZP 7-36/54) datowana na XIV-XV w., położona poza terenem lokacyjnego miasta, pomiędzy ul. Sienkiewicza, Wojska Polskiego i Zwycięstwa na terenie skweru miejskiego. Odkryto tu skarb monet średniowiecznych, ułamki ceramiki oraz wyroby metalowe⁸⁸.

Grodzisko wczesnośredniowieczne w Nowej Wsi Lęborskiej (st. 3 AZP 7-53/121) położone jest na zalesionym stoku wzniesienia Grodnik, na południe od ul. Młynarskiej.

Cmentarzysko kultury łużyckiej w Siemirowicach (st. 1 AZP 11-35/10) położone jest w lesie, około 1,2 km na południowy zachód od centrum wsi Siemirowice, na południowym brzegu rzeki Bukowiny. Zajmuje ono obszar wydłużonego prostokąta o wymiarach 1200 x 300 m, z tym, że 4 kurhany (I-IV) oddalone są od zwartego kompleksu pozostałych mogił o ok. 500 m w kierunku wschodnim. Ogólna liczba kurhanów wynosi 122⁸⁹. Pierwsze badania na stanowisku prowadzone były najprawdopodobniej w okresie międzywojennym⁹⁰. Kolejne prowadził Leon J. Łuka w l. 1957-1958⁹¹. Na stanowisku prowadzone były badania w latach 1971-1978 pod kierownictwem Aleksandry Szymańskiej⁹² i Andrzeja Niwińskiego w roku 1976⁹³. Na podstawie odkrytych zabytków stanowisko wydatowane zostało na IV i V okres brązu, związane jest ono z ludnością kultury kaszubskiej (wschodniopomorskiej) kultury łużyckiej. Występowały tu groby popielnicowe, jamowe i pojedyncze groby skrzynkowe oraz stele kamienne (niespotykane wcześniej przy cmentarzyskach kurhanowych na Pomorzu Gdańskim). Część pochówków była naruszona, w jednym przypadku powiązано to z prowadzonymi badaniami w okresie międzywojennym⁹⁴.

⁸⁴ Na podstawie informacji zgromadzonych w teczce cmentarzyska w Czarnówku w archiwum Pomorskiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Słupsku;

⁸⁵ D. Rudnicka, Czarnówko, pow. Lębork. Stanowisko 2, w: Informator Archeologiczny, badania 1974, Warszawa 1975, s.121-122;

⁸⁶ Na podstawie informacji zgromadzonych w teczce cmentarzyska i osady kultury pomorskiej w Garczegorzu w archiwum Pomorskiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Słupsku;

⁸⁷ Na podstawie informacji zgromadzonych w teczce grodziska w Krępie Kaszubskiej w archiwum Pomorskiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Słupsku;

⁸⁸ Na podstawie informacji zgromadzonych w teczce osady średniowiecznej w Lęborku w archiwum Pomorskiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Słupsku;

⁸⁹ A. Szymańska, Wyniki badań w Siemirowicach, woj. Słupsk, w 1974 r. a problem cmentarzysk kurhanowych kultury łużyckiej na Pomorzu Wschodnim, w: Przegląd archeologiczny, t. 28, 1976, s. 133;

⁹⁰ A. Niwiński, Siemirowice, gm. Cewice, woj. słupskie, w: Informator Archeologiczny, badania 1976, Warszawa 1977, s. 70-71;

⁹¹ Pomorania Aniqua, t. 12, Ossolineum 1985, s. 10;

⁹² A. Szymańska, Siemirowice, pow. Lębork, w: Informator Archeologiczny, badania 1971, Warszawa 1972, s. 65, Eadem, Siemirowice, pow. Lębork, stanowisko 1, w: Informator..., badania 1972, Warszawa 1973, s. 78, Eadem, Siemirowice, pow. Lębork, stanowisko 1, w: Informator..., badania 1973, Warszawa 1974, s. 71, Eadem, Siemirowice, pow. Lębork, stanowisko 1, w: Informator..., badania 1974, Warszawa 1975, s. 71-72, Eadem, Siemirowice, gm. Cewice, woj. słupskie, w: Informator..., badania 1975, Warszawa 1976, s. 70-71, Eadem, Siemirowice, gm. Cewice, woj. słupskie, Stanowisko 1/2 w: Informator..., badania 1978, Warszawa 1979, s. 69-70;

⁹³ A. Niwiński, Siemirowice..., s. 70-71;

⁹⁴ Na podstawie informacji zgromadzonych w teczce cmentarzyska kultury łużyckiej w Siemirowicach w archiwum Pomorskiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Słupsku;

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie powiatu istnieją następujące muzea:

1) Muzeum w Lęborku przy ul. Młynarskiej 14-15 prezentuje pięć stałych wystaw:

- etnograficzną z wyposażeniem chat kaszubskich z przełomu XIX i XX wieku oraz kolekcją rzeźb i obrazów Alfreda Lubockiego,
- historyczną z materiałami związanymi z historią miasta Lęborka i Ziemi Lęborskiej od wczesnego średniowiecza po okres lokacji miasta przez Zakon Krzyżacki oraz rozwój miasta jako ośrodka administracji i władzy lokalnej,
- archeologiczną "Odkrywanie przeszłości" ukazującą pradzieje Ziemi Słupskiej i Lęborskiej,
- gabinet Paula Nipkowa, w którym prezentowane są informacje o uczonej oraz jego badania nad przesyłaniem obrazu na odległość,
- gabinet numizmatyczny.

Dział tu również galeria sztuki „Strome schody”. W piwnicy stworzono specjalną salę kinową, gdzie prezentowany jest film 3D o zabytkach średniowiecznego Lęborka.

Do Muzeum należą również Baszta numer 24 (gdzie obejrzeć można broń i uzbrojenie średniowieczne), Baszta numer 27 (gdzie prezentowana jest kultura kaszubszczyzny i ziołolecznictwo) oraz wieża ciśnień w Parku im. Bolesława Chrobrego przy ul. Pięknej 1, w której oprócz platformy widokowej zwiedzić można wystawę archeologiczną.

2) Izba Regionalna im. Remusa w Popowie; znajdują się tam dwie sale; pierwsza z nich ma charakter izby mieszkalnej, w której głównie umieszczono dawne meble (łóżka, szafy), naczynia, sprzęt używany dawniej w gospodarstwach domowych, bogatą kolekcję haftów oraz literaturę kaszubską. Druga o charakterze gospodarczym, w której są narzędzia do młócenia ziarna, wypieku chleba, wyrobu masła, miodu, przędzenia wełny, a ponadto kilka uprzęży końskich i innych elementów zaprzęgu oraz narzędzia pracy kołodzieja i szewca.

3) Izba Pamięci Ofiar Marszu Śmierci w Krępie Kaszubskiej; izba upamiętnia tzw. Marsz Śmierci, podczas którego zginęły tysiące osób – więźniowie z obozu koncentracyjnego w Stutthofie, we wsi znajduje się również cmentarz ofiar marszu.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

17 października 2003 r. w Paryżu sporządzono Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁹⁵. Polska stała się jej sygnatariuszem 8 lutego 2011 r. Jest to pierwszy międzynarodowy traktat, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenie jego rangi⁹⁶. Stanowi zachętę dla krajów świata do dostrzegania wagi tego dziedzictwa i do otaczania go opieką. Głównymi celami Konwencji jest:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się między innymi w następujących działaniach⁹⁷:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

⁹⁵ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018);

⁹⁶ Wikipedia Wolna Encyklopedia, hasło: Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, https://pl.wikipedia.org/wiki/Konwencja_UNESCO_w_sprawie_ochrony_niematerialnego_dziedzictwa_kulturowego [strona Wikimedia, dostęp: 9.10.2024 r.];

⁹⁷ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego...;

Zachowanie niematerialnego dziedzictwa przyczynia się do zapewnienia społeczeństwu poczucia tożsamości i ciągłości kulturowej⁹⁸.

Przyjęcie przez nasze Państwo w/w Konwencji powinno skutkować podjęciem na poziomie nie tylko rządu, ale też samorządów działań ochronnych i działań mających na celu podniesienie świadomości na temat znaczenia dziedzictwa niematerialnego i promowania działań edukacyjnych na rzecz tego dziedzictwa. Wypełnienie tych zobowiązań polegać powinno na tworzeniu spisów regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz angażowaniu w proces jego identyfikacji i ochrony grup, wspólnot i jednostek z nim związanych, a także organizacji pozarządowych. Dlatego też Powiat Lęborski powinien tworzyć ramy do działania oraz podejmować współpracę z instytucjami zajmującymi się działalnością kulturalną w celu badania, dokumentowania i propagowania dziedzictwa niematerialnego z obszaru powiatu.

Powiat lęborski jest obszarem postemigracyjnym. II wojna światowa oraz kilkuletni okres powojenny (1945-1949) przyczyniły się do znacznej zmiany struktury demograficznej. Przerwana została ciągłość osadnicza, a co za tym idzie międzypokoleniowy przekaz kulturowy⁹⁹. Miało to istotny wpływ na niewielki stopień zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego mieszkańców tego obszaru sprzed okresu II wojny światowej.

Ziemia lęborska od wieków rozgraniczała tereny Pomorza Zachodniego od Pomorza Gdańskiego, stanowiła jednocześnie granicę państw, diecezji, prowincji, regencji, województw¹⁰⁰. Tereny te zamieszkiwane były przez Kaszubów, Polaków, Niemców, Żydów. Społeczność ta wyznawała różne religie bez względu na narodowość; byli tu katolicy, protestanci, wyznawcy judaizmu.

W wyniku przemian ludnościowych pierwszych lat powojennych na Pomorzu ukształtowało się zupełnie nowe społeczeństwo. Tuż po wojnie zaludnienie powiatu lęborskiego było niewielkie – zajętych było tylko 40% gospodarstw rolnych, w których pozostała ludność niemiecka i nieduża grupa kaszubskiej ludności rodzimej¹⁰¹.

Wkrótce ludność niemiecka (lub też uznana za niemiecką) została niemal w całości usunięta z tych terenów¹⁰².

Do powiatu zaczęli napływać nowi osadnicy. Pierwszymi byli Kaszubi z miejscowości znajdujących się przed wojną w granicach państwa polskiego. Stanowili oni czasem większość mieszkańców wioski, jak np. w Popowie. Napływ tej ludności spowodował rekaszubizację powiatu lęborskiego i samego Lęborka¹⁰³.

Od 1947 roku, w ramach akcji „Wisła”, na teren powiatu przesiedlono 1500 Ukraińców. Zostali oni rozmieszczeni w różnych wsiach ówczesnych gmin Łebień, Wicko, Nowa Wieś Lęborska oraz Choczewo i Łęczyce (w dzisiejszym powiecie wejherowskim). Ludność ukraińska nie mogła zmieniać miejsca zamieszkania, a możliwość pielęgnowania przez nią własnej kultury, języka i religii została poważnie ograniczona. Sytuacja wysiedlonej ludności ukraińskiej poprawiła się po Październiku '56. Mniejszości narodowe i etniczne uzyskały wówczas możliwość zakładania stowarzyszeń o charakterze społeczno-kulturalnym. 16 września 1956 r. założono lęborskie koło Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. W krótkim czasie powstały też koła w wiejskie w Lubowidzu, Cewicach i Krępie Kaszubskiej. Nie rozwinęły one jednak szerszej działalności, miejscem skupiającym mniejszość ukraińską była wówczas cerkiew greckokatolicka w Lęborku należąca do utworzonej w lipcu 1957 r. parafii tego wyznania¹⁰⁴.

Po 1990 r. założono nową organizację - Związek Ukraińców w Polsce. Koło Miejskie Związku Ukraińców w Lęborku zajmuje się animacją życia kulturalnego, podtrzymywaniem tradycji językowych i narodowych tej grupy. Przy kole istnieje zespół folklorystyczny. Zorganizowano też naukę religii w obrządku greckokatolickim. Koło Miejskie Związku Ukraińców w Lęborku skupia ludność ukraińską całego powiatu. Inną płaszczyzną integracji społeczności ukraińskiej jest udział w nabożeństwach w obrządku greckokatolickim w Lęborku¹⁰⁵.

Od 1995 r. działa też w Lęborku koło terenowe Związku Mniejszości Niemieckiej. Społeczność ta skupia się na pielęgnowaniu języka i kultury. Organizuje spotkania świąteczne, wyjazdy i wycieczki. Przy kole działa

⁹⁸ Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe, oprac. Narodowy Instytut Dziedzictwa, UNESCO 2011, s. 3;

⁹⁹ A. Kwaśniewska, Niematerialne dziedzictwo kulturowe w powiecie lęborskim, w: Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego, pod red. A. Kwaśniewskiej, cz. 1, s. 661;

¹⁰⁰ C. Olbracht-Prondzyński, Kaszubski los i etos, w: Historia i literatura mniejszości narodowych i grup etnicznych na Pomorzu, Materiały z sesji popularnonaukowej, Lębork 2003, s. 53;

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 653;

¹⁰² C. Olbracht-Prondzyński, Stosunki etniczne na Pomorzu – uwarunkowania i kontekst współczesny, w: Studia Socjologiczne 2010, 3 (198), s. 33;

¹⁰³ A. Kwaśniewska, Niematerialne dziedzictwo..., s. 703;

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 653-654;

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 654;

dziesięć zespół taneczno-wokalny „Nordia”. Występuje on na różnych uroczystościach miejskich, przeglądach i festiwalach¹⁰⁶.

Obecnie dużą część współczesnych mieszkańców powiatu lęborskiego stanowią Kaszubi, którzy przenieśli się tu po wojnie z sąsiednich terenów kaszubskich. Stanowią oni prawie jedną trzecią wszystkich mieszkańców powiatu, a w gminie Cewice – dwie trzecie. Zachowali oni swój język i zwyczaje – niestety zanikają one szybciej niż w centrum Kaszub¹⁰⁷.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe w przeważającej mierze opiera się na pamięci zbiorowej. Część tej pamięci, niezwiązana z cyklicznie powtarzającymi się zwyczajami dorocznymi lub artystycznymi i rękodzielniczymi umiejętnościami twórców, dotyczy sfery wydarzeń, które stały się udziałem całej społeczności lokalnej lub regionalnej, a które doprowadziły do powstania społecznej traumy¹⁰⁸. Takim wydarzeniem na terenie powiatu lęborskiego jest tzw. Marsz Śmierci – piesza ewakuacja więźniów KL Stutthof, przeprowadzona w styczniu i lutym 1945 r. Mieszkańcy powiatu chociaż sami nie pamiętają tak odległego czasu, to posiadają pamięć tych wydarzeń przekazaną przez starsze pokolenie. Trasa Marszu prowadziła przez Mikoszewo, Cedry Wielkie, Pruszcz Gdański, Straszyn, Łapino, Kolbudy, Niestępowo, Żukowo, Przodkowo, Pomieczyno, Godętowo do Lęborka, a stamtąd do obozów m.in. w Krępie Kaszubskiej, Gęsi, Tawęcinie, Nawczu. Innymi tragicznymi wydarzeniami była śmierć zasłużonej dla danej społeczności osoby. W Cewicach i okolicy upamiętnia się np. fakt, że w listopadzie 1939 r. został tu zamordowany przez hitlerowców ks. Edmund Roszczyniański (1888-1939) z Wejherowa, kaszubski działacz społeczno-kulturalny¹⁰⁹.

Kolejnym nośnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest język. Na terenie powiatu lęborskiego obok języka polskiego znaczący udział w przestrzeni publicznej zajmuje język kaszubski, który został zarejestrowany w 2003 r. i któremu przyporządkowano kod CSB. Jako język wywodzi się z grupy języków zachodniosłowiańskich, powstał na bazie dialektów pomorskich. Na jego współczesną formę wpływ miał język polski i niemiecki. Pierwsze próby zapisu tekstów w języku kaszubskim podjął w połowie XIX w. Florian Ceynowa, który zauważył, że kaszubski jest odrębnym językiem słowiańskim. W swojej książce „Zarés do Grammatikj Kašébsko-Słowjnskjà Mòvè” wydanej w 1879 r. w Poznaniu zaproponował sposób zapisu tego języka. Najstarsze druki napisane po kaszubsku to „Duchowne piesnie Dra Marcina Luthera i inszych nabożnich mężów” autorstwa Szymona Krofeya z 1586 r. i „Mały Catechism Niemiecko Wándalski abo Słowięski” autorstwa Michała Pontanusa z 1643 r.¹¹⁰

Na początku XXI w. według ustaleń Jana Mordawskiego w gminie Cewice 36,6% badanych używa tego języka codziennie lub bardzo często. Natomiast w gminie Nowa Wieś Lęborska – prawie 20%¹¹¹. Te dwie gminy zaliczane są do terenów peryferyjnych etnicznych Kaszub. Język kaszubski najszybciej zanika na południu Kaszub i na terenach, na których osiedlili się Kaszubi po 1945 r.¹¹²

Ważną częścią niematerialnego dziedzictwa są tradycje i przekazy ustne, w tym legendy i opowiadania związane z miejscowościami, które pomimo braku ciągłości kulturowej przetrwały na tym terenie. Współcześni mieszkańcy czerpią wiedzę z publikowanych zborów opowiadań, legend i opowieści z terenu Pomorza¹¹³.

Elementem pamięci, a jednocześnie krajobrazu kulturowego są cmentarze. Cmentarze ewangelickie pomimo dużej dewastacji, a nawet likwidacji pozostały w pamięci mieszkańców¹¹⁴.

Ludowe, kaszubskie zwyczaje opisane przez etnografów na początku XX w. w wielu miejscach już zupełnie znikły, w innych uległy zmianie, dostosowując się do tego, jak zmienił się otaczający świat. Zachowały się zwyczaje związane z rokiem obrzędowym; są one w niektórych wypadkach różne od obyczajów spotykanych gdzie indziej na wsi w Polsce. Ważną rolę w życiu mieszkańców odgrywa wiara i uczestnictwo w mszach świętych i innych praktykach religijnych np.: pielgrzymkach, odpustach, nabożeństwach majowych.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 655;

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 703;

¹⁰⁸ K. Braun, Mechanizmy pamięci – niematerialne dziedzictwo konstytuujące tożsamość grupową, w: Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakresy – identyfikacje – zagrożenia. Intangible Cultural Heritage: Scope – Identification – Threats, red. J. Adamowski i K. Smyk, Wydawnictwo UMCS, Nid, Lublin-Warszawa 2015, s. 45;

¹⁰⁹ A. Kwaśniewska, Niematerialne dziedzictwo..., s. 661-662;

¹¹⁰ Język Kaszubski – hasło w Wikipedii, https://pl.wikipedia.org/wiki/Język_kaszubski [strona MediaWiki, dostęp 9.10.2024 r.];

¹¹¹ A. Kwaśniewska, Niematerialne dziedzictwo..., s. 665 za J. Mordawski, Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI w., Instytut Kaszubski, Gdańsk 2005;

¹¹² A. Kwaśniewska, Niematerialne dziedzictwo..., s. 665;

¹¹³ *Ibidem*, s. 665;

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 669;

W powiecie lęborskim zachowała się tradycja postnej wieszery wigilijnej, a zestaw potraw na wigilijnym stole, podobnie jak na innych terenach postemigracyjnych, często wykazuje pochodzenie regionalne gospodarzy¹¹⁵. Powszechny jest zwyczaj organizowania jasełek i koncertów kolęd, święcenia palm wielkanocnych, uczestniczenie w widowiskach Pasyjnych, święcenia potraw w Wielką Sobotę.

Przez obszar powiatu lęborskiego przebiega Szlak św. Jakuba: z kierunku Gdańsk Oliwa przez Dziechno, Popowo do Lęborka, dalej przez Wilkowo, Garczegorze, Łebień, Lędziechowo, Wicko, Charbrowo, Łebieniec, Nowęcín do Łeby, a stamtąd przez Żarnowska do granicy powiatu słupskiego. Camino de Santiago (Szlak Św. Jakuba) jest pierwszym kulturowym szlakiem ustanowiony przez Radę Europy. Na szlak składa się sieć tras w całej Europie kształtujących się od IX w., biegnąca do Santiago de Compostella, miasta położonego w północno-zachodniej części Półwyspu Iberyjskiego. Szlak biegnący przez Polskę pojawił się w wyniku przystąpienia w latach 2003-2004 przez Polskę do grona państw pragnących odtworzyć średniowieczne pątnicze trakty¹¹⁶. Szlak oznaczony jest symbolem żółtej muszli na niebieskim tle - logo Europejskiego Szlaku Pielgrzymkowego Rady Europy.

W gminie Cewice, których większość mieszkańców wywodzi się z sąsiednich Kaszub, kultywowane są niektóre zwyczaje przyniesione z rodzinnych stron, np. chodzenie gwiazdek w Wigilię oraz kolędników w Trzech Króli. W gminie Cewice i Nowa Wieś Lęborska częstym jest zwyczaj robienia „gniadz” lub koszyczków ze słodyczami dla dzieci. Innym zwyczajem związanym ze świętami wielkanocnymi jest śmigus-dyngus. Kolejnym ważnym dniem w roku obrzędowym są Zielone Świątki, jednak związany z tym świętem zwyczaj dekorowania gałązkami brzozy i tatarakiem domów i budynków gospodarczych jest dziś praktykowany szczątkowo – zachował się jedynie w pamięci starszych mieszkańców¹¹⁷. Traktowane obecnie bardziej jako zabawa niż wierzenia są obrzędy sobótkowe, w najkrótszą noc w roku z 23 na 24 czerwca pali się ogniska i organizuje zabawy plenerowe. Z okresem żniw związane jest świętowanie dożynek. Obecnie organizowane są one przez Gminy, a od 2000 r. przez Powiat Lęborski.

Częścią dziedzictwa niematerialnego są zwyczaje i obrzędy rodzinne. Najważniejszym obrzędem rodzinnym było i jest wesele. Natomiast przed ślubem, najczęściej w piątkowy wieczór, przed domem panny młodej odbywa się tzw. polterabend (lub portabend) – tłuczenie szkła. Zwyczaj ten został przyniesiony z Kaszub i powoli rozprzestrzenił się wśród osadników z innych regionów. Innym elementem wesela o proveniencji kaszubskiej jest zwyczaj przychodzenia przebierańców na wesele tzw. dziada i baby. Częsty w gminie Cewice i Nowa Wieś Lęborska, powszechny w gminie Wicko. Powszechnie praktykowanym zwyczajem na obszarze całego powiatu lęborskiego jest stawienie bram na drodze orszaku weselnego wracającego z kościoła z ceremonii zaślubin. Kolejnym elementem dziedzictwa są zwyczaje i obrzędy związane ze śmiercią i pogrzebem. Z bogatego katalogu praktyk związanych z ostatnim etapem życia do dzisiaj zachowała się tradycja „pustej nocy”.

Kolejnym elementem niematerialnego dziedzictwa jest wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata. Do dziś część mieszkańców wsi na podstawie obserwacji przyrody stara się przewidzieć pogodę. Znane są wśród niektórych mieszkańców opowieści związane z postaciami nadprzyrodzonymi np. o diable oraz wiara w uroki i czary. W gminie Wicko w tradycji przetrwała opowieść o czarownicach¹¹⁸, które zamieszkiwały tereny między Wickiem a Charbrowem. Wokół tej opowieści realizowane są scenariusze imprez dla mieszkańców gminy podczas Dni Gminy Wicko¹¹⁹.

W powiecie lęborskim, podobnie jak w innych powiatach województwa pomorskiego, widoczny jest zanik umiejętności związanych z tradycyjnym rzemiosłem tj. garncarstwem, zduństwem, kowalstwem, spotyka się natomiast hafciarstwo, rzeźbiarstwo ludowe, wikliniarstwo, wytwarzanie kwiatów z papieru i in.¹²⁰

Do dziś zachowała się duża ilość tradycyjnych kaszubskich pieśni i tańców wykonywana przez zespoły ludowe np. zespół pieśni i tańca „Ziemia Lęborska”, zespół folklorystyczny „Lewino”, chór „Marësci” z Cewic, zespół dziecięcy „Skrzaty” z Cewic.

Natomiast wśród tradycyjnych rozrywek coraz większą popularnością cieszy się gra karciana w „baśkę”.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 673-674;

¹¹⁶ K. Orzechowska-Kowalska, Szlak kulturowy formą ochrony dziedzictwa przeszłości. Szlaki św. Jakuba, w: Ochrona Zabytków 2012 Nr 3/4, s. 95;

¹¹⁷ A. Kwaśniewska, Niematerialne dziedzictwo..., s. 675-676;

¹¹⁸ Czarownice z Wicka ze strony <http://wicko.pl/pl/czarownice-z-wicka/> [strona Gminy Wicko, dostęp 9.10.2024 r.];

¹¹⁹ Dni Gminy Wicko ze strony <http://wicko.pl/pl/dni-gminy-wicko-2019/> [strona Gminy Wicko, dostęp 9.10.2024 r.];

¹²⁰ A. Kwaśniewska, Niematerialne dziedzictwo..., s. 678-697;

Niematerialnymi elementami dziedzictwa kulturowego są również historyczne i geograficzne nazwy miejscowości. Nazwy geograficzne (miejscowości, rzek, jezior, wzgórz itd.) biorą swój początek albo od właściwości terenu (nazwy topograficzne), na którym powstały albo od człowieka, który na tym terenie zamieszkiwał i go przekształcał. Wszystkie nazwy na terenie powiatu lęborskiego są pochodzenia słowiańskiego, wyłączając te, które pochodzą od niemiecko brzmiących nazwisk. Zdarzało się jednak, że polskie i kaszubskie słowa zostały zniemczone czy to w okresie krzyżackim czy później podczas zaborów.

Dużą rolę w podtrzymywaniu niematerialnego dziedzictwa kultury odgrywają centra i ośrodki kultury działające w każdej gminie. Organizują imprezy kulturalno-oświatowe, artystyczne (wystawy, konkursy, przeglądy, koncerty), rozrywkowe, a także obchody wydarzeń historycznych, zajmują się podtrzymywaniem tradycji regionalnych, opiekują się w zależności od występowania zespołami folklorystycznymi, muzycznymi, tanecznymi czy teatralnymi.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	nr rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków	obiekt	adres	nr	miejscowość	gmina
1.	106	30.06.1959	układ urbanistyczny Starego Miasta Lęborka	Lębork		Lębork	Lębork
2.	189	31.10.1960	kościół parafialny pw. Św. Józefa Oblubieńca NMP	Charbrowo		Charbrowo	Wicko
3.	266	09.12.1961	kościół filialny pw. Narodzenia NMP	Bukowina		Bukowina	Cewice
4.	268	12.12.1961	kościół parafialny pw. Św. Jakuba	Lębork		Lębork	Lębork
5.	269	12.12.1961	dwór	Leśnice	10	Leśnice	Nowa Wieś Lęborska
6.	1172	01.07.1987	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	ul. Jeziorna	2	Nowęcín	Wicko
7.	1179	21.07.1987	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	Łebunia		Łebunia	Cewice
8.	1180	21.07.1987	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	Charbrowo		Charbrowo	Wicko
9.	1183	21.07.1987	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	Zdrzewno		Zdrzewno	Wicko
10.	1184	14.09.1987	ratusz	ul. Armii Krajowej (d. Bohaterów Stalingradu)	14	Lębork	Lębork
11.	1223	20.05.1988	budynek banku	ul. Armii Krajowej (d. Bohaterów Stalingradu)	18	Lębork	Lębork
12.	1224	20.05.1988	budynek - ob. Przychodnia Rejonowa	ul. Armii Krajowej (d. Bohaterów Stalingradu)	15	Lębork	Lębork
13.	1225	20.05.1988	budynek - d. siedziba KW PZPR	ul. Armii Krajowej (d. Bohaterów Stalingradu)	16	Lębork	Lębork
14.	1226	20.05.1988	kościół parafialny pw. NMP Królowej Polski	Plac Kopernika	6	Lębork	Lębork
15.	1227	20.05.1988	spichlerz	ul. Kossaka	23	Lębork	Lębork
16.	1228	20.05.1988	dom	ul. Armii Krajowej (d. Bohaterów	13	Lębork	Lębork

				Stalingradu)			
17.	1229	20.05.1988	kamienica	ul. Armii Krajowej (d. Bohaterów Stalingradu)	7	Lębork	Lębork
18.	1286	09.10.1989	wiatrak	Zdrzewno		Zdrzewno	Wicko
19.	1312	12.06.1990	kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP	Roszczyce		Roszczyce	Wicko
20.	1324	14.09.1990	kaplica grobowa	Garczegorze		Garczegorze	Nowa Wieś Lęborska
21.	1463	17.06.1994	kościół pw. Wniebowzięcia NMP i Św. Mikołaja	Łeba		Łeba	Łeba
22.	1464	17.06.1994	kamienica	ul. Młynarska	14/15	Lębork	Lębork
23.	1491	18.11.1994	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	Ulinia		Ulinia	Wicko
24.	1507	17.01.1995	zespół willowo-parkowy (willa, park)	Poraj		Poraj	Wicko
25.	1532	20.03.1995	kościół parafialny pw. Michała Archanioła	Łebunia		Łebunia	Cewice
26.	1635	10.07.1997	kościół filialny pw. Najświętszego Serca Jezusowego	Chocielewko		Chocielewko	Nowa Wieś Lęborska
27.	1664	08.06.1998	kościół filialny pw. Św. Józefa	Janowice		Janowice	Nowa Wieś Lęborska
28.	1710	29.06.2000	kościół filialny pw. Św. Stanisława Kostki	Lubowidz		Lubowidz	Nowa Wieś Lęborska
29.	1715	21.09.2000	zespół budynków Starostwa Powiatowego wraz z parkiem	ul. Czołgistów	5	Lębork	Lębork
30.	1716	21.09.2000	budynek szkoły	ul. Dygasińskiego		Lębork	Lębork
31.	1720	13.12.2000	kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny	Garczegorze		Garczegorze	Nowa Wieś Lęborska
32.	1764	24.11.2005	kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela	Białogarda		Białogarda	Wicko
33.	1822	20.05.1988	budynek poczty	ul. Armii Krajowej (d. Bohaterów Stalingradu)	11	Lębork	Lębork
34.	1855	17.08.2009	kaplica cmentarna wraz z częścią działki w granicach obrysu budowli	ul. Wojska Polskiego	47	Lębork	Lębork
35.	1871	27.12.2010	budynek dawnego spichlerza solnego wraz z częścią działki, w granicach obrysu budowli	ul. Młynarska	21	Lębork	Lębork
36.	1925	30.10.2015	relikty średniowiecznego kościoła wraz z otoczeniem, dz. 1/23 i 1/14	Łeba		Łeba	Łeba
37.	1941	23.02.2017	zespół zabudowań młyńskich składający się z: 1. budynek młyna wraz z wystrojem i wyposażeniem wnętrza, magazyn przetworów, magazyn ziarna i czyszczarnia, komora turbiny, budynek mieszkalny wraz z otoczeniem obejmującym część działki nr 86;	ul. Przyzaczce		Lębork	Lębork

			2. dom młynarza wraz z gruntem w obrysie murów w granicach działki nr 83, 3. magazyn otrąb wraz z gruntem po obrysie murów obejmującym część działki nr 70/2				
38.	1963	07.12.2018	elewacja frontowa (szczytowa) budynku mieszkalnego wraz z gruntem w obrysie ściany szczytowej, obejmującym część działki nr 424/14 obr. 1	ul. Kościuszki	86	Łeba	Łeba

5.3.2. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Nr rej. zab.	Gmina	Miejscowość	Miejsce przechowywania	Zabytki ruchome
1.	B-155	Wicko	Charbrowo	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Józefa	wyposażenie kościoła
2.	B-156	Cewice	Bukowina	kościół rzymskokatolicki filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	wyposażenie kościoła
3.	B-225	Lębork	Lębork	siedziba Sądu Rejonowego	wystrój budynku
4.	B-227	Lębork	Lębork	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Jakuba Apostoła	wyposażenie kościoła
5.	B-250	Łeba	Łeba	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	wyposażenie kościoła
6.	B-264	Wicko	Roszczyce	kościół rzymskokatolicki filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	wyposażenie kościoła
7.	B-271	Wicko	Wicko	pobocze drogi	kamień graniczny
8.	B-273	Nowa Wieś Lęborska	Chocielewko	kościół rzymskokatolicki filialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	wyposażenie kościoła
9.	B-300	Wicko	Białogarda	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Jana Chrzciciela	wyposażenie kościoła
10.	B-314	Lębork	Lębork	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. NMP Królowej Polski	wyposażenie kościoła
11.	B-339	Lębork	Lębork	kamienica, al. Wolności	wystrój budynku
12.	B-347	Nowa Wieś Lęborska	Mosty	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego	wyposażenie kościoła
13.	B-377	Lębork	Lębork	kaplica ewangelicko-augsburska	wyposażenie kaplicy
14.	B-390	Nowa Wieś Lęborska	Garczegorze	kaplica grobowa w Garczegorzu/Muzeum w Lęborku	wyposażenia funeralne
15.	B-397	Nowa Wieś Lęborska	Nowa Wieś Lęborska	kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	wyposażenie kościoła
16.	B-400	Lębork	Lębork	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Jakuba Apostoła	wyposażenie kościoła

5.3.3. Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	gmina	miejsowość	nr stan w m.	nr stan. AZP WKZ	Funkcja-chronologia-kultura archeologiczna	nr rejestru	decyzja wpis do rej. zabytków
1.	Cewice	Siemirowice	1	11-35/10	cmentarzysko kultury łużyckiej	C-10	WKZ w Gdańsku nr KLV/KZ/2/13/56 z dn. 25.11.1956 r.
2.	Lębork	Lębork	5	7-36/54	osada średniowieczna?	C-119	WKZ w Gdańsku nr KLIV/620/2424/70 z dn. 10.07.1970 r.
3.	Nowa Wieś Lęborska	Czarnówko	5	7-35/97	cmentarzysko z epoki żelaza i późnego okresu lateńskiego	C-273	WKZ w Gdańsku nr KL-IV/6200/5099/72 z dn. 2.12.1972 r.
4.	Nowa Wieś Lęborska	Czarnówko	1	7-35/93	cmentarzysko z epoki żelaza	C-274	WKZ w Gdańsku nr KL-IV/6200/5100/72 z dn. 2.12.1972 r.
5.	Nowa Wieś Lęborska	Czarnówko	2	7-35/94	cmentarzysko	C-275	WKZ w Gdańsku nr KL-IV/6200/5101/72 z dn. 2.12.1972 r.
6.	Nowa Wieś Lęborska	Garczegorze	1	6-35/81	cmentarzysko z epoki żelaza	C-272	WKZ w Gdańsku nr KL-IV/6200/5098/72 z dn. 2.12.1972 r.
7.	Nowa Wieś Lęborska	Krępa Kaszubska	2	6-35/2	grodzisko okresu wczesnośredniowiecznego	C-169	WKZ w Gdańsku nr KL-IV/620/1266/71 z dn. 25.03.1971 r.
8.	Nowa Wieś Lęborska	Nowa Wieś Lęborska	3	7-35/121	grodzisko okresu wczesnośredniowiecznego	C-120	WKZ w Gdańsku nr KL-IV/620/2423/70 z dn. 10.07.1970 r.
9.	Wicko	Białogarda	1 lub 2	5-35/51	grodzisko	C-116	WKZ w Gdańsku nr KLIV/620/2427/70 z dn. 10.07.1970 r.

5.3.4. Ochrona konserwatorska w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym do zadań własnych gminy należy kształtowanie polityki przestrzennej, co realizowane jest poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl ww. ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza: (...) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W myśl art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego są prawną formą ochrony zabytków. Na organ sporządzający plan, ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego. Sformułowane w nim zasady posiadają rangę prawa miejscowego.

Zgodnie z zapisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polski planowanie przestrzenne w Polsce respektuje zasadę zrównoważonego, trwałego rozwoju. Zasada ta w równym stopniu odnosi się do ochrony środowiska przyrodniczego jak i dziedzictwa kulturowego.

W myśl art. 15 ust. 2 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w miejscowych planach obowiązkowo określa się:

- przeznaczenie terenów oraz linie rozgraniczające tereny o różnym przeznaczeniu lub różnych zasadach zagospodarowania;
- zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego;
- zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu;
- zasady kształtowania krajobrazu;

- zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej;
- wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych;
- zasady kształtowania zabudowy oraz wskaźniki zagospodarowania terenu, maksymalną i minimalną intensywność zabudowy jako wskaźnik powierzchni całkowitej zabudowy w odniesieniu do powierzchni działki budowlanej, minimalny udział procentowy powierzchni biologicznie czynnej w odniesieniu do powierzchni działki budowlanej, maksymalną wysokość zabudowy, minimalną liczbę miejsc do parkowania w tym miejsca przeznaczone na parkowanie pojazdów zaopatrzonych w kartę parkingową i sposób ich realizacji oraz linie zabudowy i gabaryty obiektów;
- granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, na podstawie odrębnych przepisów, terenów górniczych, a także obszarów szczególnego zagrożenia powodzią, obszarów osuwania się mas ziemnych, krajobrazów priorytetowych określonych w audycie krajobrazowym oraz w planach zagospodarowania przestrzennego województwa;
- szczegółowe zasady i warunki scalania i podziału nieruchomości objętych planem miejscowym;
- szczególne warunki zagospodarowania terenów oraz ograniczenia w ich użytkowaniu, w tym zakaz zabudowy;
- zasady modernizacji, rozbudowy i budowy systemów komunikacji i infrastruktury technicznej;
- sposób i termin tymczasowego zagospodarowania, urządzania i użytkowania terenów.

W zależności od potrzeb i specyfiki obszaru w planie zagospodarowania przestrzennego można ustalić między innymi granice:

- obszarów wymagających przeprowadzenia scaleń i podziałów nieruchomości;
- obszarów rehabilitacji istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej;
- obszarów wymagających przekształceń lub rekultywacji;
- terenów pod budowę urządzeń oraz granice ich stref ochronnych związanych z ograniczeniami w zabudowie, zagospodarowaniu i użytkowaniu terenu oraz występowaniem znaczącego oddziaływania tych urządzeń na środowisko;
- terenów pod budowę obiektów handlowych;
- terenów rozmieszczenia inwestycji celu publicznego o znaczeniu lokalnym;
- terenów inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, umieszczonych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa lub w ostatecznych decyzjach o lokalizacji drogi krajowej, wojewódzkiej lub powiatowej, linii kolejowej o znaczeniu państwowym, lotniska użytku publicznego;
- terenów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz terenów służących organizacji imprez masowych;
- pomników ząglady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej;
- terenów zamkniętych, i granice stref ochronnych terenów zamkniętych;
- sposób usytuowania obiektów budowlanych w stosunku do dróg i innych terenów publicznie dostępnych oraz do granic przyległych nieruchomości, kolorystykę obiektów budowlanych oraz pokrycie dachów;
- minimalną powierzchnię nowo wydzielonych działek budowlanych.

Wszystkie powyższe zasady dotyczą w równym stopniu terenów występowania zabytków i obszarów zabytkowych.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m. in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach miejscowych:

- uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.
- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- parków kulturowych.
- uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami
- wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W ustaleniach ogólnych planu wskazuje się zabytkowe obiekty i obszary:

- ustalonej ustawowej ochronie prawnej (wpisane do rejestru zabytków, pomniki historii, parki kulturowe),
- dla których ustanawia się ochronę na mocy ustaleń planu:
- zabytki budownictwa i architektury wskazane w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy/ujęte w gminnej ewidencji zabytków,
- obszary wskazane w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy/ujęte w gminnej ewidencji zabytków, dla których należy ustalić strefy ochrony konserwatorskiej,
- wartości niematerialne, o których mowa w art. 6 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wymagające ochrony w planie (historyczne nazwy dzielnic, obiektów, placów, zespołów przestrzennych itp.).

Plan miejscowy powinien zapewnić:

- zachowanie i eksponowanie zasobu i walorów dziedzictwa kulturowego,
- ochronę walorów dziedzictwa kulturowego,
- kształtowanie harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych.

W planach wyznacza się w zależności od potrzeb wynikających ze specyfiki miejsca strefy ochrony konserwatorskiej:

1. obszaru zabytkowego, w której określa się:

- zakres ochrony wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego składających się na strukturę przestrzenną strefy,
- zasady wprowadzania współczesnych elementów zagospodarowania w zabytkową strukturę przestrzenną,
- ograniczenia i dopuszczenia w zagospodarowaniu,

2. otoczenia/ekspozycji zabytku, wyznaczana w sytuacji, gdy:

- w decyzji o wpisaniu obiektu do rejestru zabytków nie uwzględniono otoczenia zabytku w rozumieniu art. 9 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a wymaga ono ochrony,
- specyfika terenu wokół obiektu i obszaru zabytkowego przeznaczonego do ochrony w planie

(ukształtowanie, zagospodarowanie, użytkowanie) wskazuje na taką potrzebę.

3. krajobrazu kulturowego,

4. stanowisk archeologicznych.

W stosunku do historycznych układów urbanistycznych ustalenia planu dotyczą m.in.:

- zachowania kompozycji przestrzennej,
- utrzymania form zagospodarowania terenu,
- utrzymania form i charakteru zabudowy,
- historycznego układu komunikacyjnego z określeniem linii regulacyjnych, rodzaju nawierzchni i obiektów małej architektury oraz ewentualnej lokalizacji zadrzewień i zieleni urządzonej,
- określenia dopuszczalnych uzupełniających form zabudowy,
- intensywności zabudowy i wskaźników wielkości terenów utwardzonych w stosunku do powierzchni działki,
- obowiązujących linii zabudowy dla obiektów projektowanych,
- zasad kompozycji elewacji i zasad ich ewentualnych przekształceń,
- minimalnej i maksymalnej wysokości zabudowy frontowej i wewnętrznej (gospodarczej i mieszkalnej),
- zasad obsługi komunikacyjnej, w tym usytuowanie wejść do budynków i wjazdów na posesje,
- form dachów i materiału pokrycia dachowego istniejącej zabudowy historycznej i projektowanej,
- materiału i form ogrodzeń,
- charakterystycznych elementów małej architektury,
- utrzymania charakteru szaty roślinnej i układów zieleni wysokiej,
- ochrony historycznych podziałów własnościowych,
- lokalizacji urządzeń technicznych (naziemnych zbiorników, masztów, anten, nośników reklamowych,
- klimatyzatorów, szafek kablowych i telekomunikacyjne, pomieszczeń do gromadzenia odpadów itp.),
- innych istotnych elementów fizjonomii zespołów zabudowy.

W stosunku do obiektów i obszarów poprzemysłowych ustalenia planu dotyczą m.in.:

- zasad adaptacji obiektów istniejących oraz realizacji nowej zabudowy,
- zasad kompozycji brył i elewacji oraz zasad ich przekształceń w trakcie użytkowania,
- ustalenia minimalnej i maksymalnej wysokości zabudowy,
- rozwiązań układu komunikacyjnego,
- lokalizacji urządzeń technicznych,
- dopuszczalnych form ogrodzeń,
- innych elementów, jeżeli występują jako istotne elementy fizjonomii zespołu zabudowy i charakteru obszaru,
- ewentualnych nowych podziałów własnościowych uwzględniających wewnętrzny historyczny układ komunikacyjny.

W stosunku do układów zabytkowej zieleni ustalenia planu dotyczą m.in.:

- dopuszczonych działań na terenach zieleni,
- proporcji terenów zieleni do zabudowy,
- zachowania lub odtworzenia układu kompozycyjnego - osi, szpalerów, wglądów, dominant,
- składu roślinnego,
- działań dotyczących zachowania lub odtworzenia obudowy układu komunikacyjnego,
- zasad realizacji drobnych form architektonicznych i urządzeń technicznych,
- powiązań z innymi elementami zagospodarowania,
- zakazu dokonywania wtórnych podziałów własnościowych,
- dopuszczonych form ogrodzeń,
- innych istotnych elementów fizjonomii zespołu.

W stosunku do zabytków architektury i budownictwa ustalenia planu dotyczą m.in.:

- określenia chronionych wartości zabudowy istniejącej (historyczna linia zabudowy, forma i gabaryt obiektów, forma dachów, opracowanie elewacji, kolorystyka, materiały, itp.) i ustalenie zakazu jej zmiany lub nakazu przywrócenia,
- zasad zagospodarowania posesji - działki budowlanej (lokalizacja elementów zabudowy),
- określenia dopuszczalnych zmian i warunków ich realizacji,
- określenia gabarytów oraz parametrów estetycznych, technicznych i użytkowych dla zabudowy nowej (przebieg linii zabudowy, forma i gabaryt obiektów, forma dachów, opracowanie elewacji, kolorystyka, materiały, itp.),
- utrzymania, przywrócenia lub zmiany podziału parcelacyjnego (podstawowego elementu organizacji i fizjonomii przestrzeni),
- określenia innych elementów kontekstu krajobrazowego (w tym zieleni urządzonej, nawierzchni i towarzyszącej obiektowi małej architektury) dla utrzymania lub przywrócenia wartości chronionych.

Na terenie powiatu lęborskiego blisko 22 % powierzchni obłożone jest aktualnymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, w tym: gmina Cewice 10%, miasto Lębork blisko 60%, miasto Łeba 15 %, gmina Wicko 15 %, gmina Nowa Wieś Lęborska 10%.

Określone w planach miejscowych zasady ochrony konserwatorskiej są adekwatne do wartości zasobu kulturowego gmin i właściwie je chronią. Określają dokładnie przedmiot ochrony i zasady realizacji inwestycji przy zabytkowych obiektach i obszarach. Biorąc pod uwagę niewielki procent powierzchni powiatu objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego należy stwierdzić, że większość zasobu materialnego dziedzictwa kulturowego powiatu nie jest należycie chroniona pod względem konserwatorskim.

5.4. Zabytki nieruchome w wojewódzkiej i gminnych ewidencjach zabytków

Ewidencja zabytków, zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy, a zgodnie z art. 19 w/w ustawy stanowią podstawę do wyznaczania w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego obszarów oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W gminnej ewidencji zabytków, zgodnie z art. 22 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków¹²¹.

Z terenu powiatu lęborskiego do wojewódzkiej ewidencji zabytków wpisanych jest 756 obszarów i obiektów zabytkowych.

Do gminnej ewidencji zabytków miasta Lęborka włączonych jest 17 zespołów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków, 122 obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków, 91 innych zabytków nieruchomych wyznaczonych przez Burmistrza w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Do gminnej ewidencji zabytków miasta Łeba włączone są 3 obiekty wpisane do rejestru zabytków, 91 obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków, 97 innych zabytków nieruchomych wyznaczonych przez Burmistrza w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Cewice nie posiada gminnej ewidencji zabytków. Zasób zabytków z terenu gminy Cewice nie jest pełny - wojewódzka ewidencja zabytków w gminie Cewice jest w trakcie aktualizacji. Do tej pory do wojewódzkiej ewidencji zabytków z gminy Cewice wpisane są 92 obszary i obiekty zabytkowe.

Do gminnej ewidencji zabytków gminy Nowa Wieś Lęborska włączonych jest 7 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, 129 obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków, 6 obiektów nieruchomych wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Do gminnej ewidencji zabytków gminy Wicko włączonych jest 9 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, 92 obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Wykaz zabytków nieruchomych w wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się w Aneksie Nr 1.

5.5. Stanowiska archeologiczne w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Na terenie powiatu lęborskiego według kwerendy kart AZP w archiwum Delegatury w Słupsku Pomorskiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków znajduje się 1580¹²² stanowisk archeologicznych. Są wśród nich grodziska z wczesnego średniowiecza w Białogardzie, Łebieniu, Krępie Kaszubskiej, Garczegorzu, Nowej Wsi Lęborskiej, Darzewie, Chocielewku i Bukowinie, miasta Stara Łeba, Nowa Łeba, osady miejskie Stare Miasto w Lęborku - datowane na okres od średniowiecza po czasy nowożytny, osady otwarte, ślady i punkty osadnicze datowane od mezolitu po okres nowożytny, cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza i okresu wpływów rzymskich, pozostałości po hutach szkła z okresu nowożytnego, skarby i znaleziska luźne od epoki brązu do późne średniowiecze, dwór Wejherów w wicku z okresu nowożytnego.

Wykaz stanowisk archeologicznych w wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się w Aneksie Nr 2.

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

5.6.1. Zabytki archeologiczne

Najcenniejszymi zabytkami archeologicznymi na terenie powiatu lęborskiego są: cmentarzysko kultury łużyckiej w Siemirowicach, gm. Cewice, osada średniowieczna w Lęborku, cmentarzysko z epoki żelaza i późnego okresu lateńskiego, cmentarzysko z epoki żelaza oraz cmentarzysko w Czarnówku (gm. Nowa Wieś Lęborska), cmentarzysko z epoki żelaza w Garczegorzu (gm. Nowa Wieś Lęborska), grodzisko okresu wczesnośredniowiecznego w Krępie Kaszubskiej (gm. Nowa Wieś Lęborska), grodzisko okresu wczesnośredniowiecznego w Nowej Wsi Lęborskiej, grodzisko w Białogardzie (gm. Wicko). Grodziska posiadają wysokie walory krajobrazowe, przez co mogą stanowić atrakcję turystyczną, a ze względu na znaczenie dla kultury i historii mają wysoką wartość dydaktyczną.

¹²¹ Art. 22 ust. 5 pkt 3 częściowo został uznany za niezgodny z art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2023 r. sygn. akt SK 53/22 (Dz.U.2023.842) z dniem 11 maja 2023 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia – komentarz z bazy informacji prawnej Lex [strona Wolters Kluwer, dostęp 9.10.2024 r.];

¹²² Stan na 28.05.2024 r.;

5.6.2. Obiekty nieruchome i zespoły zabudowy wpisane do rejestru zabytków

Miasto Lębork

Układ Starego Miasta Lęborka wraz z fragmentami murów obronnych i basztami.

Miasto założone zostało w XIV w. na prawie chełmińskim.

W granicach średniowiecznych murów obronnych miasta lokacyjnego znajdują się następujące zabytkowe obiekty budowlane:

- zespół murów obronnych wraz z przedpołem ekspozycji historycznego przebiegu fortyfikacji miasta lokacyjnego;
- kościół z plebanią i zielenią;
- zespół zamkowy;
- zespół obiektów młyna;
- dawna farbiarnia przy Placu Spółdzielczym 14/15;
- poszczególne kwartały zabudowy: pomiędzy ul. Staromiejska, Przymurną i Placem Spółdzielczym oraz kwartał pomiędzy ul. Curie Skłodowskiej, Reja, Armii Krajowej i Staromiejską;
- zespół reprezentacyjnych obiektów wzdłuż ul. Armii Krajowej.

Kościół św. Jakuba w Lęborku

Świątynia wzniesiona została w XIV-XV w., w latach 1519-1639 użytkowana była przez protestantów. W 1640 r. kościół został ponownie konsekrowany i powrócił w ręce katolików. W 1657 r. miejsce miał pożar wzniecony przez opuszczających miasto Szwedów, który uszkodził sklepienia i dachy kościoła. W 1682 r. wybuch kolejny pożar, tym razem zniszczeniu uległ korpus nawowy. W 1754 r. miejsce miała odbudowa świątyni, wtedy to obniżono wieżę i nakryto ją nowym hełmem, korpus otrzymał nowy dach, wymieniono podłogi z drewnianych na ceramiczne w nawach i prezbiterium, we wnętrzu ustawiono cztery boczne ołtarze. W 1822 r. zamontowano nowe organy. W l. 1907-1910

przeprowadzono na szeroką skalę roboty budowlane i konserwatorskie, m.in. wymieniono stalle, wykonano polichromię wnętrza, z tego też czasu pochodzi kruchta przy nawie południowej oraz północny aneks wieży. Zachowało się bogate wyposażenie wnętrza z XVII-XVIII w. Do najcenniejszych elementów wystroju należą: rokokowy ołtarz boczny fundacji ks. Ignacego Lniskiego, osiemnastowieczne tabernakulum z interesującą dekoracją rzeźbiarską, barokowy ołtarz główny oraz rokokowa, drewniana ambona¹²³.

Kamienica przy ul. Armii Krajowej 7 w Lęborku

Kamienica wzniesiona została pod koniec XIX w.¹²⁴, w stylu klasycystycznym. Murowana z cegły, otynkowana, na wysokim cokole, założona na planie litery „L”, ze ściętymi narożnikami. Kryta dachem kolankowym. Na narożnikach wykusze, wsparte na potężnych wolutowych wspornikach. Elewacje rozczłonkowane bogatym detalem architektonicznym, cokół i partie podokienne parteru boniowane, okna parteru ujęte opaskami zdobionymi od góry potrójnymi kłińcami, nad oknami pierwszego piętra naczółki wsparte na konsolkach, naprzemiennie trójkątne i proste, całość zwieńczona wydatnym gzymsem wspartym na

¹²³ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół pw. św. Jakuba w Lęborku, autor: E. Kal, 1982;

¹²⁴ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kamienica czynszowa, Lębork ul. Bohaterów Stalingradu 7, autor: J. Barton-Piórkowska, b.d.;

podwójnych konsolkach.

Pocztą przy ul. Armii Krajowej 11 w Lęborku

Budynek poczty wzniesiony został w 1905 r., w stylu neogotyckim. Po II wojnie światowej rozebrano murywaną bramę po stronie północno-zachodniej. W latach 60-tych XX w. dobudowano od strony ul. Skłodowskiej-Curie nowy budynek poczty przeznaczony na biura¹²⁵. Budynek wzniesiony został z czerwonej cegły licówki, dwukondygnacyjny, wysoko podpiwniczony, kryty dachem czterospadowym. W elewacji frontowej na osi ryzalit pozorny poprzedzony jednokondygnacyjną dobudówką, mieszczącą główne wejście do budynku. Wschodni narożnik zaakcentowany pseudoryzalitem, przechodzącym w drugiej kondygnacji w ośmioboczną wieżyczkę, zwieńczoną ostrosłupowym hełmem.

Pseudoryzalit zwieńczony szczytem schodkowym ze sterczynami i blendami zdobionymi maswerkami.

Kamienica przy ul. Armii Krajowej 13 w Lęborku

Kamienica wzniesiona została w 1900 r., w stylu eklektycznym, jako budynek mieszkalny dla pracowników poczty¹²⁶. Zbudowana z cegły, częściowo tynkowana (pierwsza kondygnacja elewacji frontowej i bocznej wykończona z żółtej licowej cegły, wyższe kondygnacje tynkowane), na wysokim ceglano-kamiennym cokole. Trój-kondygnacyjna, przekryta dachem wielopołaciowym. Założona na planie prostokąta. W elewacji frontowej (północno-zachodniej) na drugiej i trzeciej osi od strony północno-wschodniej pseudoryzalit zwieńczony neobarokowym szczytem, na trzeciej osi od strony północno-wschodniej, na drugiej i trzeciej kondygnacji wykusz wsparty na wydatnych wspornikach. W elewacji bocznej (północno-wschodniej) na piątej osi od strony południowo-wschodniej pseudoryzalit, zwieńczony skromnym, neobarokowym szczytem, na szóstej osi, na wysokości II kondygnacji trójkątny wykusz.

Ratusz przy ul. Armii Krajowej 14 w Lęborku

Budynek wzniesiony został w latach 1890-1900, w stylu neogotyckim. W 1927 r. dobudowano skrzydło południowo-wschodnie, przeznaczone na Miejską Kasę Oszczędności (Sparkasse), w przyziemiu na piwnicę radnych. Od południowego zachodu mieściło się mieszkanie burmistrza. Do 1975 r. mieścił się tu urząd miasta, następnie do 1992 r. biblioteka, USC, konsumy, PSS „Społem”. Od 1992 r. ponownie budynek przejął urząd miasta¹²⁷. Od lat 90-tych po reformie administracyjnej przejął on ponownie funkcję siedziby władz miasta¹²⁸. Wzniesiony z czerwonej cegły licówki, na wysokim ceglany cokole, dwukondygnacyjny, z masywną trójkondygnacyjną wieżą w narożniku

południowo-zachodnim, zwieńczoną ostrosłupowym hełmem z latarnią. Na osi elewacji frontowej (południowo-wschodniej) pseudoryzalit zwieńczony schodkowym, ażurowym szczytem, ze sterczynami

¹²⁵ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Pocztą, Lębork ul. Bohaterów Stalingradu 11, autor: E. Budzyńska, 1986 r.;

¹²⁶ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Dom mieszkalny, Lębork, ul. Bohaterów Stalingradu 13, autor: M. Kaliszczak, 1987 r.;

¹²⁷ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Ratusz, ob. biblioteka, USC, Konsumy, PSS „Społem”, Lębork, ul. Bohaterów Stalingradu 14, autor: E. Budzyńska, 1986 r.;

¹²⁸ informacja ze strony <https://www.lebork24.info/2023/01/27/leborski-ratusz-zachwyca-juz-od-123-lat/> [strona Serwisu Informacyjno-Społecznościowego Poświęconego Mieszkańcom Powiatu Lęborskiego];

zwieńczonymi ostrosłupowymi hełmami. Na trzech pierwszych osiach od strony północno-wschodniej mocno wysunięta dobudówka zwieńczona schodkowym szczytem. W elewacji bocznej (południowo-zachodniej) na dziesiątej osi od strony północno-zachodniej na drugiej kondygnacji mały trójkątny wykusz. Nad czterema pierwszymi osiami od strony północno-zachodniej trójkątny szczyt zdobiony sterczynami.

Kamienica przy ul. Armii Krajowej 15 w Łęborku

Kamienica wzniesiona została na pocz. XX w., po II wojnie światowej pełnił funkcje przychodni zdrowia¹²⁹, obecnie ponownie pełni funkcje mieszkalne. Elewacje budynku zdobione secesyjnym detalem architektonicznym. Wzniesiony z cegły, otynkowany, na wysokim kamiennym fundamencie. Budynek złożony z dwóch brył, od strony ul. Armii Krajowej – dwukondygnacyjnej przekrytej dachem kolankowym, od południowego zachodu – jednokondygnacyjnej, przekrytej dachem mansardowym. W narożniku zachodnim wieża na palnie koła, przekryta cebulastym hełmem. Na pierwszej osi od północnego wschodu elewacji frontowej (północno-zachodniej) ryzalit pozorny.

Kamienica przy ul. Armii Krajowej 16 w Łęborku – ob. siedziba Miejskiej Biblioteki Publicznej

Kamienica zbudowana została pod koniec XIX w. jako jednokondygnacyjny dom Jana Caspera, właściciela założonej w 1856 r. wytwórni alkoholi oraz banku. Około 1918 r. dom przebudowano w stylu neoklasycystycznym, dobudowując górną kondygnację. Do 1945 r. należała do rodziny Casperów. Po II wojnie światowej była siedzibą Komitetu Miejskiego PZPR¹³⁰. Budynek wzniesiony z cegły, otynkowany, przekryty dachem czterospadowym (dachówka karpiówka) z lukarnami przekrytymi jednospadowymi dachami. Dwukondygnacyjny, na planie prostokąta, z wieżą od strony zachodniej. Elewacje bogato zdobione detalem neoklasycystycznym, parter

boniowany.

Bank przy ul. Armii Krajowej 18 w Łęborku

Budynek banku, pierwotnie oddział *Reichsbanku* (Centralnego Banku Rzeszy), wzniesiony został w 1933 r., po II wojnie światowej stanowił siedzibę oddziału Narodowego Banku Polskiego, do dziś zachował swą pierwotną funkcję. Wzniesiony został w stylu modernistycznym, autorstwo projektu przypisuje się architektom z kręgu szkoły Bauhausu Waltera Gropiusa¹³¹. Murowany z cegły, otynkowany. Jego prosta bryła oparta na rzucie prostokąta zwieńczona jest czterospadowym dachem z przypustnicami. Okna o nowoczesnej formie, o wykroju prostokąta leżącego, na parterze zajmują niemal całą szerokość elewacji frontowej i zachodniej, na 1 piętrze usytuowane zostały

¹²⁹ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Budynek użyteczności publicznej, Łębork, ul. Bohaterów Stalingradu 15, autor: J. Barton-Piórkowska, b.d.;

¹³⁰ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Dom jednorodzinny, ob. siedziba komitetu miejskiego PZPR, Łębork, ul. Bohaterów Stalingradu 16, autor: E. Budzyńska, 1986 r.;

¹³¹ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Budynek bankowy, Łębork, ul. Bohaterów Stalingradu 18, autor: M. Kaliszczak, 1987 r.;

w narożnikach elewacji. Od strony elewacji zachodniej przylegała do bryły głównej parterowa dobudówka z dachem płaskim, obecnie dobudówka kryta jest pozornym dachem skośnym krytym dachówkami. Budynek został po wojnie wydłużony od strony północnej.

Zespół budynków Starostwa Powiatowego z parkiem przy ul. Czolgistów 5 w Lęborku.

Zespół składa się z budynku administracyjnego, budynku gospodarczego (wozowni) oraz parku. Był to kompleks dawnego Landratsamtu, który do użytku został oddany w 1914 r. Po II wojnie światowej jego funkcja pozostała bez zmian; mieściła się tu siedziba władz powiatu lęborskiego, od 1975 r. pełniła funkcję urzędu miejskiego, by ponownie powrócić w ręce władz powiatowych. Budynek główny swoją architekturą nawiązuje do rozwiązań rezydencjonalnych z XVIII w.; bryła budynku jest proporcjonalna, ze skromnym detalem architektonicznym, zachowana niemal w całości w oryginalnej formie¹³². Wzniesiony z cegły,

otynkowany, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z użytkowym poddaszem. Dach mansardowy, kryty dachówką karpówką. Od strony elewacji ogrodowej pięcioboczny ryzalit, zwieńczony osobnym dachem mansardowym. W skład zespołu obok budynku głównego wchodzi również dawna wozownia, która razem z budynkiem głównym i jego skrzydłem tworzą założenie na rzucie litery „U”. Budynek ten łączy dziś funkcje administracyjne i funkcje gospodarcze (garaże).

Park założony w tym samym czasie co budowa całego kompleksu, położony po stronie południowej budynku głównego ma charakter parku miejskiego otwartego dla spacerowiczów.

Szkoła przy ul. Dygasińskiego 14 w Lęborku

Budynek wzniesiony został w 1928 r. i pełnił funkcję szkoły dla dziewcząt, w czasie II wojny światowej zorganizowano w nim szpital, po wojnie stacjonowały w nim wojska radzieckie, a od 1946 r. mieści się tu siedziba liceum¹³³. Zbudowany z ciemnej cegły licowej, na planie prostokąta z dwoma rozczłonkowanymi skrzydłami na rzucie litery „L”. Bryła główna przekryta dachem czterospadowym, skrzydła dachami dwuspadowymi. Po środku dachu bryły głównej ośmioboczna wieżyczka obłożona blachą miedzianą, zwieńczona tarasem. Budynek trój kondygnacyjny, podpiwniczony, z użytkowym poddaszem. Elewacje rozczłonkowane trójkątnymi lizenami, okna obramowane kamiennymi, profilowanymi opaskami. W dachu

liczne trójkątne lukarny.

Kościół parafialny pw. NMP Królowej Polski przy pl. Kopernika w Lęborku

Kościół wzniesiony został przez protestantów w 1866 r., w stylu neogotyckim, otrzymał wezwanie Salwatora. W latach 1895-1896 wyposażono go w centralne ogrzewanie i oświetlenie gazowe. Po wojnie kościół przeszedł w ręce katolików, świątynię poświęcono w 1946 r. i nadano dzisiejsze wezwanie. Początkowo służyła jako kościół filialny parafii św. Jakuba Apostoła, samodzielna parafia jest od 1958 r. W tym samym roku kościół poddano generalnemu remontowi, wraz z nim renowację przeszły organy. Dwa lata

¹³² Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Budynek Starostwa Powiatowego /Landratsamt/ ob. Urząd Miejski, Lębork, ul. Czolgistów 5, autor: M. Kaliszczak, 1988 r.;

¹³³ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Szkoła, Lębork, ul. Dygasińskiego 14, autor: M. Kaliszczak, 1987 r.;

później wykonano ołtarze boczne i konfesjonały. W 1982 r. rozbudowano część prezbiterialną, zaś w latach 1983-1984 wymieniono okna witrażowe z wyjątkiem prezbiterialnych¹³⁴. Nieorientowany, wzniesiony na osi północny wschód - południowy zachód, z czerwonej cegły licówki, na kamiennym fundamencie, na planie prostokąta, z węższym, trójbocznie zakończonym prezbiterium, otoczonym współczesnym, niskim, pięciokątnym obejściem. Od południowego zachodu przylega wysoka wieża na rzucie kwadratu, po bokach wieży trójboczne aneksy, mieszczące klatkę schodową.

Spichlerz przy ul. Kossaka 23 w Lęborku

Spichlerz wzniesiony został ok. 1920 r.¹³⁵, ściana południowa i północna - w konstrukcji drewnianej szkieletowej, w elewacji południowej - wypełnionej nieotynkowaną cegłą, w elewacji północnej opierzonej deskami, elewacje wschodnia i zachodnia murowane, z cegły, elewacja zachodnia tynkowana. Budynek wzniesiony na planie prostokąta, trójkondygnacyjny, niepodpiwniczony, z użytkowym poddaszem, zwieńczony dachem dwuspadowym, krytym dachówką karpiówką. W dachu od strony południowej lukarna mieszcząca dźwig. Okna prostokątne, w elewacji północnej zasłonięte żaluzjowymi okiennicami.

Kamienica przy ul. Młynarskiej 14/15 w Lęborku

Budynek wzniesiony jako kamienica mieszcząca około 1910 r. o historyzującej elewacji. W okresie międzywojennym mieszkała w nim rodzina Nipkow, z której wywodził się słynny wynalazca Paul Julius Gottlieb Nipkow¹³⁶ - niemiecki fizyk i inżynier, twórca wynalazku nazywanego tarczą Nipkowa, urządzenia do mechanicznego wybierania obrazu telewizyjnego stanowiącego podstawowy element pierwszych telewizorów i kamer telewizyjnych¹³⁷. Obecnie siedziba Muzeum w Lęborku. Murowany z cegły, otynkowany, czterokondygnacyjny, podpiwniczony, z poddaszem, przekryty dachem kolankowym. Założony na planie zbliżonym do kwadratu, z prostokątną oficyną boczną.

Elewacja frontowa asymetryczna, z nieznacznie wysuniętym przed lico trójosiowym wykuszem, nad nim, powyżej ostatniej kondygnacji wklęsło-wypukły szczyt. Elewacja rozczłonkowana gzymsami międzykondygnacyjnymi i podokiennymi, a także na poziomie drugiej i trzeciej kondygnacji masywnymi pilastrami. W przyziemiu otwory okienne i otwory drzwiowe zwieńczone łukiem pełnym, witryna od strony północno-zachodniej zwieńczona łukiem odcinkowym.

Spichlerz solny przy ul. Młynarskiej 21 w Lęborku

Spichlerz wzniesiony został w 2 poł. XIX w. jako magazyn solny. Od strony wschodniej połączony był z budynkiem dawnej stajni i wozowni. Po 1945 r. obiekt był własnością Państwowych Zakładów Zbożowych, później przejęty przez Naczelnika Miasta na miejski ośrodek kultury. W 1985 r. przeszedł w ręce Muzeum w Lęborku¹³⁸. Obecnie zbór Kościoła Zielonoświątkowego. Budynek wzniesiony na planie

¹³⁴ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół protestancki pw. Salwatora ob. rzym.-kat. pw. NM Panny Królowej Polski, Lębork, Pl. Kopernika, autor: A. Sobczak, 1986 r.;

¹³⁵ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Magazyn, Lębork, ul. Kossaka 23, autor: A. Sobczak, 1986 r.;

¹³⁶ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Dom mieszkalny ob. Muzeum, Lębork ul. Młynarska 14/15, autor: M. Kaliszczak, 1989 r.;

¹³⁷ informacja ze strony https://pl.wikipedia.org/wiki/Paul_Nipkow [strona Wikipedii, dostęp: 22.06.2024 r.];

¹³⁸ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Spichrz solny, Lębork, ul. Przyzaczce 21, autor: M. Kaliszczak, 1989 r.;

prostokąta, kryty dachem trójspadowym, z fasadą od strony południowej. Częściowo murowany z cegły, częściowo wzniesiony w konstrukcji drewnianej szkieletowej, wypełnionej cegłą. Otynkowany na biało, z pozostawieniem widocznych elementów konstrukcji ryglowej.

Kaplica cmentarna przy ul. Wojska Polskiego 47 w Lęborku

Kaplica wzniesiona została w 1870 r. w stylu neogotyckim jako ewangelicka kaplica cmentarna na rozległym cmentarzu ewangelickim¹³⁹. Obecnie użytkowana przez gminę ewangelicko-augsburską. Budowla nieorientowana, usytuowana na osi północ-południe, z prezbiterium od południa. Wzniesiona z czerwonej cegły licówki, na kamiennym fundamencie. Jednonawowa, korpus założony na rzucie zbliżonym do kwadratu, prezbiterium na planie prostokąta z półkolista absydą. Od północy przylega kwadratowa w rzucie kruchta. Korpus i kruchta kryte osobnymi dachami dwuspadowymi, prezbiterium dachem dwuspadowym

przechodzącym w półkolisty. Na dachu korpusu niewielka sygnaturka, kryta hełmem iglicowym.

Zespół zabudowań młyńskich w Lęborku

Zespół zabudowań młyńskich składa się z budynku młyna, domu młynarza, magazynu przetworów, magazynu ziarna i czyszczarnia, magazynu otrąb, komory turbiny, budynku mieszkalnego.

Młyn wzniesiony został w ostatniej ćwierci XIX w. na miejscu poprzedniego. Tradycje tego miejsca sięgają XIV w., kiedy to powstał pierwszy młyn przy zamku krzyżackim. Obecny budynek powstał na fundamentach średniowiecznego młyna, który przez wieki ulegał przebudowom i rozbudowom.

Dom młynarza, w którym mieszkał młynarz i jego czeladnik, wzniesiony został w 1806 r., częściowo na murach baszty obronnej. Pierwotnie budynek ten był wzniesiony w konstrukcji ryglowej, około 1948 został przebudowany, z konstrukcji drewnianej pozostały stropy, schody i więźba dachowa. Kolejna przebudowa miała miejsce około 1965 r.: wymieniono stropy na ceramiczne, schody na pierwszą kondygnację na betonowe, częściowo zmieniono również funkcję na administracyjną.

Budynek magazynu przetworów wzniesiony został ok. 1910 r. przez ówczesnego właściciela zespołu młyna Karola Stubbego. Do lat. 50-tych XX w. spełniał również rolę magazynu otrąb i czyszczarni.

Budynek magazynu ziarna i czyszczarni wybudowany został najprawdopodobniej na przełomie XVIII/XIX w., na zrębach dawnego browaru wzniesionego w XIV w. Wzniesiony z cegły, na kamiennych fundamentach, otynkowany.

Magazyn otrąb powstał ok. 1910 r. w ramach rozbudowywanego od pocz. XIX w. zakładu produkcyjnego na zrębach miejskich murów obronnych. Początkowo pełnił funkcje magazynowo-socjalne, które po 1945 r. rozszerzono o pakowanie mąki. W późniejszym czasie urządzono tu sklep, obecnie nieużytkowany. Murowany z cegły, otynkowany, na rzucie litery L, dwukondygnacyjny (ostatnia kondygnacja w formie użytkowego poddasza), kryty dachem dwuspadowym o asymetrycznych połaciach¹⁴⁰.

¹³⁹ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kaplica cmentarna, Lębork, ul. Wojska Polskiego 47, autor: M. Kaliszczak, 1989 r.;

¹⁴⁰ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, „Młyn zamkowy” – zespół, Lębork, ul. Przyzamecze 1, autor: B. Matuszewska-Smaczna, 1996 r.;

Miasto Łeba

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Łebie.

Dzisiejsza świątynia powstała na miejscu starszej, wzniesionej w 1590 r., po przeniesieniu wsi z lewego brzegu ujścia rzeki Łeby na jej bezpieczniejszy prawy brzeg. W 1682 r. budowla ta spłonęła i już w 1683 r. w jej miejsce wzniesiono kolejny, dzisiejszy kościół, szerszy i wyższy od poprzedniego. W 1761 r. runęła całkowicie wieża kościelna. Nową wybudowano w 1763 r. W 1791 r. wyposażono świątynię w organy, kolejne ufundowano w 1833 r. W 1860 r. zakupiono trzy nowe dzwony. Zaś w 1912 r. po remoncie na chór wstawiono kolejne organy¹⁴¹. Kościół orientowany, murowany, z cegły, otynkowany, dach kryty dachówką karpiówką, dach

wieży – blachą. Założony na planie prostokąta, z prostokątnymi w rzucie: od zachodu i południa – kruchtami, od wschodu – prezbiterium. Dachy korpusu, prezbiterium i krucht dwuspadowe. W korpus od zachodu wbudowana jest wieża zwieńczona hełmem z latarnią.

Relikty średniowiecznego kościoła w Łebie

Dawny kościół św. Mikołaja wzniesiony został w XIV w., usytuowany był na terenie Starej Łeby, która opustoszała po 1558 r. w wyniku katastrofalnych sztormów. Kościół częściowo rozebrano w 1560 r., materiał z rozbiórki wykorzystano przy wznoszeniu nowego kościoła. Po świątyni pozostały ruiny, obecnie istnieje jedynie fragment jednej ściany. W okolicy kościoła w wyniku przeprowadzonych badań archeologicznych odnaleziono liczne pochówki oraz fragmenty fundamentów kościoła. W l. 2018-2019 przeprowadzono prace konserwatorskie zachowanych relikwów kościoła.

Elewacja frontowa (szczytowa) budynku mieszkalnego przy ul. Kościuszki 86 w Łebie

Elewacja frontowa domu należącego do kupca i konsula Johanna Mampe przy ul. Kościuszki 86 w Łebie z 1723 r., z łacińską inskrypcją na belce oczepowej o treści: „Bóg jest moim obrońcą, wspomóżycielem. Panie, nie opuszczę Cię, Ty mnie przecież błogosławisz. Johann Mampe 18 lipca 1723”¹⁴².

¹⁴¹ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Łeba, ul. Powstańców Wa-wy 28, autor: G. Uniejewski, 1998 r.;

¹⁴² Najstarszy Dom w Łebie, <https://leba.eu/pl/najstarszy-dom-w-lebie-2020-07/> [strona Gminy Miejskiej Łeba, dostęp: 9.10.2024 r.];

Gmina Cewice

Kościół filialny pw. Narodzenia NMP w Bukowinie

Kościół wzniesiony został w 1728 r. na miejscu starszej, pochodzącej z XIV w. świątyni, która w okresie reformacji przeszła w ręce ewangelików¹⁴³.

Kościół orientowany, wzniesiony w konstrukcji drewnianej szkieletowej, wypełnionej otynkowaną cegłą, na fundamencie z kamienia polnego, salowy, z trójbocznie zamkniętą częścią prezbiterialną, z kwadratową w rzucie kruchtą i późniejszą (XX-wieczną) prostokątną przybudówką przylegającą do ściany południowej. Kryty dachem dwuspadowym z dachówką esówką. Wieża od zachodu wtopiona częściowo w korpus, odeskowana, przekryta hełmem iglicowym. Otwory okienne i drzwiowe prostokątne.

Zespół pałacowo-parkowy w Łebuni

Pałac wzniesiony został w stylu neoromańskim, w 2 poł. XIX w., rozbudowany na pocz. XX w. o część zachodnią¹⁴⁴, w 2 dekadzie XXI w. przeprowadzono generalny remont wraz z pracami konserwatorskimi. Budynek podpiwniczony, dwukondygnacyjny (ostatnia kondygnacja w formie użytkowego poddasza), kryty dachem łamanym z lukarnami, na wysokim, kamiennym fundamencie, otynkowany, elewacje zdobione boniowaniem. W pobliżu pałacu usytuowany jest grób jednego z byłych właścicieli majątku - Udo Rotha. Park założony w połowie XIX w. w stylu krajobrazowym o swobodnej kompozycji.

Kościół parafialny pw. Michała Archanioła w Łebuni

Kościół wzniesiony został przez ewangelików w 1870 r., w stylu neogotyckim. Poprzedni kościół wzmiankowany był już w 1410 r. W czasie gdy Łebunia była własnością von Grelle tj. w latach 1538-1631 kościół należał do gminy luterńskiej, której w l. 1706-1732 proboszczem był Bausner¹⁴⁵.

Świątynia orientowana, jednonawowa, z wyodrębnionym prezbiterium, korpus na rzucie prostokąta, prezbiterium węższe, zamknięte trójbocznie, po obu bokach prezbiterium aneksy o ściętych narożnikach. Murowana z czerwonej cegły licówki, na kamiennym cokole, z wieżą od zachodu, przekrytą ostrosłupowym hełmem. Korpus, prezbiterium i wieża oszkarpowane. Elewacje wzdłużne artykułowane dwoma rzędami ostrołukowych otworów okiennych, w dolnym rzędzie małe okna i blendy, w górnym rzędzie wysokie, smukłe okna. Korpus nawowy przekryty dachem dwuspadowym, prezbiterium i aneksy kryte osobnymi dachami wielospadowymi.

¹⁴³ informacje ze strony <https://diecezja-pelplin.pl/parafie/parafia-pw-swietego-michala-archaniola-w-lebuni/> [strona Diecezji pelplińskiej, dostęp: 22.06.2024 r.];

¹⁴⁴ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Pałac, Łebunia, autor: D. Cieślak, 1995 r.;

¹⁴⁵ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół parafialny pw. Michała Archanioła, b.a., b.d.;

Gmina Nowa Wieś Lęborska

Kościół filialny pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Chocielewku

Kościół wzniesiony został w l. 1922-1926 z inspiracji, oraz po części środków finansowych feldmarszałka Augusta von Mackensena, by upamiętnić poległych na frontach pierwszej wojny światowej mieszkańców wsi.¹⁴⁶ Świątynia zbudowana została w stylu neogotyckim według projektu inż. arch. Kichtona z Berlina przez firmę Lübeck u. Heratsch z Nowej Wsi Lęborskiej. Prace malarskie we wnętrzu wykonali: malarz kościelny z Berlina - Fey i August Gerhard. Wyposażenie wnętrza wykonali: wielki krucyfiks – rzeźbiarz z Monachium Schreiner, tablicę pamiątkową ku

czci 28 mieszkańców Chocielewka poległych w czasie pierwszej wojny światowej – rzeźbiarz z Berlina Marschall, emporę i ambonę – mistrz stolarski z Lęborka Max Gottke. Carl Hann przedsiębiorca z Lęborka wykonał posadzkę i ławy kościelne. Przedsiębiorstwo Puhl u. Wagner-Heinersdorff z Berlina wykonało witraże. Grünberg, budowniczy organów ze Szczecina, przekazał uprzednio wywiezione do Szczecina organy z kościoła garnizonowego w Bydgoszczy. Firma z Apoldy Schilling und Söhne wykonała dzwony. Hermann Geisch wykonał roboty dekarские. Franz Gerhan z Lęborka założył instalacje elektryczne i piorunochron. Przedsiębiorca ze Słupska Birr wykonał artystyczne elementy kowalskie. Mistrz kowalski z Lęborka Johannes Mollenhauer wykonał cztery żelazne krzyże i krzyż na wieży kościoła. Runge z Berlina dostarczył urządzenia grzewcze¹⁴⁷. Po II wojnie światowej kościół był w rękach parafii rzymsko-katolickiej św. Jakuba w Lęborku, później – parafii NMP Królowej Polski w Lęborku. Wyświęcony 4 lipca 1948 r. Od 28 sierpnia 1974 r., kiedy to erygowana została parafia pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Nowej Wsi Lęborskiej jest jej filią¹⁴⁸.

Kościół usytuowany jest na osi południowy wschód (prezbiterium) – północny zachód (wieża). Wzniesiony z kamienia, tynkowany z uwidocznionym rysunkiem ciosów kamiennych, górna kondygnacja wieży w konstrukcji szkieletowej. Dachy kryte blachą. Zbudowany na planie prostokąta, z zamkniętym trójbocznie prezbiterium, od wschodu do prezbiterium przylega prostokątna w rzucie zakrystia, wieża wtopiona w bryłę kościoła. Otwory okienne i drzwiowe zwieńczone łukiem pełnym. Wnętrze dwunawowe z emporami.

Kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny w Garczegorzu

Kościół wzniesiony przez ewangelików w 1897 r., w stylu neogotyckim. Po wojnie przejęty przez katolików i poświęcony 27.07.1946 r. W latach 1948-1958 należał do parafii pw. Św. Jakuba w Lęborku. W latach 1958-1960 do parafii pw. NMP Królowej Polski w Lęborku. 18.08.1974 r. w Garczegorzu ustanowiono samodzielną parafię. Od 1.03.1992 r. parafia należy do diecezji chełmińskiej¹⁴⁹.

Świątynia nie jest orientowana, usytuowana została na osi północ-południe, z prezbiterium od strony północnej. Wzniesiona z czerwonej cegły licówki, na kamiennym fundamencie, na planie prostokąta, z kwadratowym w rzucie prezbiterium, do którego przylega zakrystia z przedsionkiem. Do ściany wschodniej przy elewacji południowej dostawiona jest wysoka wieża, przez którą prowadzi główne wejście do kościoła. Prezbiterium oszkarpowane, otwory okienne zwieńczone łukiem ostrym, elewacje niemal pozbawione dekoracji.

¹⁴⁶ informacja ze strony <https://www.lotzl.lebork.pl/atrakcje-turystyczne/kultura/koscioly-i-inne-objekty-sakralne/kosciol-pw-najswietszego-serca-jezusowego-w-chocielewku/> [strona Lokalnej Organizacji Turystycznej w Lęborku, dostęp: 22.06.2024 r.];

¹⁴⁷ Historia kościoła parafialnego w Chocielewku, tłum. i oprac. R. Szmelter z artykułu Vom Bau der neuen Kirchen in Mackensen und Sarbske, w: Beilage der Lauenburger Zeitung, 19.X.1926, Nr 245, rocznik 78, s. 1, mps. w archiwum WUOZ Delegatura Słupsk;

¹⁴⁸ Dopisek ks. St. Kalety do przytoczonego wyżej tłumaczenia R. Szmeltera, mps. w archiwum WUOZ Delegatura Słupsk;

¹⁴⁹ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół ewangelicki ob. rzym.-kat. pw. św. Marii Magdaleny, Garczegorze, autor: D. Cieślak, 2000 r.;

Kaplica grobowa w Garczegorzu

Kaplica powstała na przełomie XVIII i XIX w.¹⁵⁰. W latach 2021-2023 poddana została pracom konserwatorskim, przeprowadzono w jej wnętrzu badania archeologiczne. Znalezione wewnątrz trumny, w których spoczęły szczątki pięciu członków rodu von Hackebeck z XVIII i XIX wieku zostały odrestaurowane. Podczas prac w kaplicy odkryto również dwie płyty epitafijne. Stwierdzono dwa wkopy grobowe, które przykrywają te płyty, a także oryginalną posadzkę z wapienia gotlandzkiego, który był sprowadzany ze Skandynawii¹⁵¹. Kaplica usytuowana jest na terenie dawnego cmentarza, na którym znajdują się zarówno pochówki luterańskie, jak i katolickie. Budowla wzniesiona została z cegły, na

ceglano-kamiennym fundamencie, otynkowana, dach kryty dachówką karpiówką. Zbudowana na planie kwadratu, jednokondygnacyjna, zwieńczona dachem namiotowym. Wejście znajduje się od strony zachodniej, otwór drzwiowy zwieńczony został łukiem odcinkowym, drzwi drewniane, deskowo-listwowe, z kutymi ozdobnymi zawiasami i metalową sztabą, od strony wschodniej niewielki, zakratowany otwór okienny, zwieńczony łukiem pełnym.

Kościół filialny pw. Św. Józefa w Janowicach

Kościół wzniesiony w 1882 r.¹⁵² w stylu neogotyckim, na osi północny zachód – południowy wschód, jednonawowy na rzucie prostokąta, z wyodrębnionym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium, po obu bokach prezbiterium niższe aneksy o ściętych narożnikach. Od strony zachodniej wieża na rzucie prostokąta ujęta bo obu bokach aneksami o formie analogicznej jak aneksy przy prezbiterium. Murowany z czerwonej cegły licówki, na kamiennym cokole, oszkarpowany, kryty dachem dwuspadowym, prezbiterium i aneksy kryte dachami wielopołaciowymi, wieża przekryta ostrosłupowym hełmem zwieńczonym kulą i krzyżem. Elewacje wzdłużne artykułowane dwoma rzędami ostrołukowych otworów okiennych, w dolnym rzędzie pary małych okien i blend, w górnym rzędzie pojedyncze ostrołukowe okna zdobione laskowaniem. Elewacje prezbiterium i aneksów zwieńczone wąskimi blendami.

Dwór w Leśnicach

Dwór pierwotnie jednokondygnacyjny, wzniesiony prawdopodobnie w połowie XVIII w. przez Jerzego Wejhera, wzmiankowanego jako właściciela Leśnic w 1756 r. W 1840 r. majątek kupił Aleksander Przebendowski, który dobudował piętro i boczne oficyny oraz przekrył całość czterospadowym dachem, na osi stanął ganek, a od strony parku taras. W 1871 r. miejscowość przejął Albert Poll, który sprzedał ją w 1873 r. Karolowi Gebelowi. Wieś w rodzinie Gebelów pozostawała do pocz. XX w. W 1906 r. Leśnice zakupił Jan Zoch z Lęborka, zaś w 1909 r. - Ernest Dewitz, który najprawdopodobniej przebudował dwór¹⁵³.

¹⁵⁰ Karta zielona, Grobowiec w formie kaplicy, autor: D. Wniewska, 1959 r.;

¹⁵¹ informacje ze strony <https://lebork.naszemiasto.pl/xviii-wieczna-kaplica-w-garczegorzu-opowie-historie-regionu/ar/c13-9460481>, [strona portalu naszemiasto.pl, dostęp: 22.06.2024 r.];

¹⁵² Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół protestancki ob. rzym.-kat. filialny pw. św. Józefa, Janowice, autor: W. Glińska, 1998 r.;

¹⁵³ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Zespół dworsko-folwarczny, autor: L. Godzieba, 1997 r.;

Dwór założony jest na rzucie podkowy, z dziedzińcem od wschodu. Część centralna - piętrowa, układem pomieszczeń nawiązuje do baroku (reprezentacyjne sale mieszczą się na piętrze), elewacje natomiast mają cechy neoklasykistyczne. Boczne oficyny są budynkami bezstylowymi, parterowymi, krytymi wysokim dachem z naczółkami. Przy dworze znajduje się 4 hektarowy park.

Kościół filialny pw. Św. Stanisława Kostki w Lubowidzu

Kościół wzniesiony przez ewangelików w 1909 r., po wojnie należał do parafii pw. Św. Jakuba Apostoła w Lęborku, od 1994 r. jako filialny należy do parafii pw. Św. Brata Alberta w Mostach¹⁵⁴. Usytuowany na osi północny zachód (prezbiterium) - południowy wschód (wieża). Wzniesiony z czerwonej cegły licówki, na wysokim kamiennym fundamencie. Dachy kryte dachówką esówką, hełm kryty blachą. Jednonawowy, z wyodrębnionym, prostokątnym w rzucie prezbiterium, do którego od północy przylega przedsionek. Korpus i prezbiterium przekryte osobnymi dachami dwuspadowymi. Wieża zwieńczona izbicą w konstrukcji szkieletowej, kryta wysokim namiotowym hełmem. Korpus oszkarpowany. Elewacje artykułowane ostrołukowymi oknami i zdobione tynkowanymi, geometrycznymi dekoracjami. Wejście główne w przyziemiu wieży ujęte uskokowym portalem. Drzwi drewniane z kutymi ornamentami.

Gmina Wicko

Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela w Białogardzie

Kościół pierwotnie ewangelicki, wzniesiony został w 1890 roku, rozbudowany później o wieżę i absydę. Po wojnie kościół przejęli katolicy, poświęcenie świątyni odbyło się w 1946 roku¹⁵⁵. Świątynia orientowana, wzniesiona z czerwonej cegły licówki, na kamiennym fundamencie, dachy i hełm wieży kryte blachą. Korpus kościoła zbudowany na planie prostokąta, z węższym, pięciobocznie zamkniętym prezbiterium, do którego od północy przylega zakrystia na planie kwadratu, od zachodu kwadratowa w rzucie wieża. Korpus kryty dachem dwuspadowym, prezbiterium – wielospadowym, wieża ostrosłupowym hełmem przeprutym z czterech

stron lukarnami. Hełm zwieńczony kulą z krzyżem. Korpus, prezbiterium i wieża oszkarpowane, elewacje artykułowane uskokowymi otworami okiennymi zwieńczonymi łukiem pełnym, w zwieńczeniu elewacji gzyms rolkowy, a nad nim gzyms kostkowy.

Kościół parafialny pw. Św. Józefa Oblubieńca NMP w Charbrowie

Kościół wzniesiony został w 1669 roku na miejscu wcześniejszego, którego tradycja sięgała średniowiecza. W 1671 roku przeszedł w ręce luteranów. W 1736 roku świątynia powróciła do katolików. Pierwotnie kościół nie był otynkowany. Z wyjątkiem oszkarpowania i kształtu rzutu (które mogą świadczyć o zapóźnionej tradycji gotyckiej) bryła kościoła nie posiada wyraźnych cech

¹⁵⁴ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół ewangelicki ob. rzym.-kat. filialny pw. św. Stanisława Kostki, Lubowidz, autor: D. Cieślak., 2000 r.;

¹⁵⁵ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół protestancki ob. rzym.-kat. parafialny pw. św. Jana Chrzciciela, Białogard, autor: H. Soja, 2003 r.;

stylowych. We wnętrzu wystrój i wyposażenie renesansowe i barokowe. Murowany z cegły, na kamiennym fundamencie, otynkowany, dachy kryte blachą. Zbudowany na planie prostokąta z prostokątnymi w rzucie prezbiterium, kruchtą i wieżą, która w połowie wtopiona została w bryłę korpusu. Nawa i prezbiterium przekryte odrębnymi dachami, nawa – dwuspadowym, prezbiterium – trójspadowym, wieża kryta hełmem ostrosłupowym z kulą i krzyżem. Korpus oszkarpowany. Elewacje artykułowane otworami okiennymi zwieńczonymi łukiem odcinkowym.

Zespół pałacowo-parkowy w Charbrowie

Dwór zbudowany został tuż po 1660 r. dla starosty lęborskiego Krzysztofa von Sommitza. W 1784 r. nastąpiła dobudowa skrzydeł bocznych, budowa kaplicy, w tym samym czasie miało miejsce urządzenie parku. W 1840 r. pałac został przebudowany. Rozebrano zrujnowane skrzydło północne, zaś na jego miejscu zbudowano skrzydło stanowiące przedłużenie skrzydła głównego: tak zwany wdowi dom. Około 1900 r. usunięto skrzydło południowe, w jego miejscu zbudowano nieco większy budynek nawiązujący architektonicznie do starszego, od frontu w jego narożu stała wieżyczka, natomiast od wschodu neogotycka przybudówka. W 1906 r. do XVIII-wiecznego skrzydła dodano

neoklasycystyczny portyk. W tym samym czasie nastąpiła rekompozycja parku¹⁵⁶.

Zespół pałacowo-parkowy w Nowęcinie

Dwór powstał w XV w. jako siedziba rodowa Wejherów, którzy do 1781 r. byli właścicielami nowęcińskiego majątku. Od tego czasu właściciele zmieniali się dość często. Pierwotny gotycki zamek wielokrotnie był przebudowywany. W 1909 r. z inicjatywy kolejnego z właścicieli Leona Ritzke, obiekt uzyskał kształt neogotyckiego pałacu. Z pierwotnej budowli zachowały się fragmenty dawnej kaplicy zwanej Jerusalem. Pozostałością po dawnych właścicielach zamku, jest napis znajdujący się we wnętrzu kaplicy z datą „1567”, który w tłumaczeniu brzmi „Bóg był z nami w śmiertelnym niebezpieczeństwie, działa na nas wzmacniająco”, jest on prawdopodobnie dziełem Ernesta Wejhera¹⁵⁷. Pałac otoczony jest zadbanym parkiem, w którym zachowały się fragmenty średniowiecznej fosy.

parkiem, w którym zachowały się fragmenty

Zespół willowo-parkowy w Poraju

Willa wzniesiona została w 1895 r. jako Stacja Badawcza upraw na bagnach wysokich w II Rzeszy. Wraz z willą powstało zaplecze gospodarcze – folwark i park. Przed II wojną światową funkcjonujący zakład doświadczalny rozszerzono o działalność oświatową – jednej z pierwszych szkół w Niemczech kultur torfowych i łąkarstwa. W l. 1945-1957 istniał tu Zakład Naukowo-Badawczy Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego, a od 1.01.1951 r. Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa. Po 1957 r. urządzono w niej więzienie, a w późniejszym okresie była siedzibą PGR-u. W 1993 r. przejęta została przez Agencję

¹⁵⁶ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Zespół pałacowo-folwarczny, Charbrowo, autor: M. Grzybowska, 1997 r.;

¹⁵⁷ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Pałac, Nowećin, autor: D. Cieślak, 2001 r.;

Własności Rolnej Skarbu Państwa¹⁵⁸. Obecnie w rękach prywatnych. Budynek murowany, otynkowany, o wystroju elewacji w stylu secesyjnym, dwupiętrowy z poddaszem, kryty dachem wielopołaciowym.

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Roszczycach

Kościół zbudowany w 1659 r. Fundatorem kościoła był starosta łęborski Rajnold Krokowski, zmarły w 1667 r. Kościół był także miejscem pochówku rodziny Krokowskich, do których sama wieś Roszczyce należała przez prawie 400 lat, to jest od 1438 r. do 1815 r.¹⁵⁹ Świątynia o późnogotyckiej bryle, orientowana, wzniesiona z cegły, otynkowana, salowa, z trójkątnie zakończonym prezbiterium i prostokątną w rzucie kruchtą. Od zachodu wtopiona w bryłę wieża zwieńczona cebulastym hełmem. Elewacja zachodnia nawy i wieży nieotynkowana. Dach nad korpusem dwuspadowy, przechodzący nad prezbiterium w trójspadowy, kryty dachówką.

Zespół pałacowo-parkowy w Ulinii

Właścicielami majątku od 1637 r. była rodzina von Krockow. W 1784 r. Ernest von Krockow. 1804 r. – podkomorzy Franz von Somnitz. W latach 1817 – 1841 von Milczewski, 1841 – 1856 von Koelner, 1856 – 1865 Draws, od 1865 r. Edmund Vogl. W 1928 r. 158 ha rozparcelowano i podzielono na dziesięć odrębnych gospodarstw. W latach 1905 –1945 część dawnego majątku należała do rodziny Lietzau. W marcu 1945 r. właścicielką majątku w Ulinii była Charlotte Buchterkirch, bratanica Edmunda Vogela. Po wojnie do 1984 r. Ulinia przeszła w zarząd PGR Charbrowo, a od 1984 r. - Petrochemii Płock, która w pałacu utworzyła ośrodek jeździecko-kolonijny. Obecnie w rękach

prywatnych. Na frontonie fasady pałacu widniały niegdyś dwie daty, pierwsza dziś niewidoczna wskazywała najprawdopodobniej datę budowy pałacu (przypuszczalnie 2 poł. XIX w.), druga (1924) – datę jego przebudowy. Budowę pałacu należy wiązać z rodziną Voglów, która przyczyniła się do znacznego rozwoju majątku. Edmund Vogl był m.in. budowniczym pobliskiej huty szkła. Obecny kształt pałac uzyskał w 1924 r. w wyniku przebudowy. Park przypałacowy założony w XIX w. jako park krajobrazowy o swobodnej kompozycji, przekomponowany w 1924 r., dziś układ pierwotny słabo czytelny¹⁶⁰.

Zespół pałacowo-parkowy w Zdrzewnie

Majątek Zdrzewno od 1491 r. był w posiadaniu rodzin Wejherów i Godentowskich. W 1678 r. został wyłączną własnością Godentowskich i pozostawał w ich rękach do 1804 r. W 1805 r. przeszedł na własność rodziny Zimdars, będącą właścicielem majątku aż do lat 30-tych XX w. Budowa pałacu i prawdopodobnie urządzenie ogrodu miało miejsce w 1856 r., przebudowa pałacu nastąpiła w 1892 r. i kolejna w 1922 r. Fundatorem starszej części pałacu był Karol Ferdynand Zimdars, natomiast jego następcą - Karol Zimdars dokonał w 1922 r. rozbudowy pałacu, polegającej na wydłużeniu budowli w kierunku południowym, dobudowaniu ryzalitu

¹⁵⁸ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Willa, Poraj, autor: D. Cieślak, bd.;

¹⁵⁹ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP, Roszczyce, autor: D. Cieślak, 1990 r.;

¹⁶⁰ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Zespół pałacowo-parkowy i folwarczny, Ulinia, autor: A. Pryszczewski, 1997 r.;

z półkolistą werandą od strony parku i dobudowie bocznego skrzydła¹⁶¹. Elewacje posiadają wystrój architektoniczny w stylu eklektycznym.

Wiatrak w Zdrzewnie

Wiatrak wzniesiony został w 1765 r., kiedy to dobra w Zdrzewnie należały do rodziny Godentowskich. W XIX w. majątek przeszedł w ręce Johanna Wilhelma Zimdarsa i pozostawał w jego rodzinie do 1945 r. W 2 poł. XIX w. został przebudowany¹⁶².

Wiatrak typu holenderskiego, na planie koła, murowany z czerwonej cegły licówki, na ceglano-kamiennych fundamentach, z drewnianymi stropami, kryty był drewnianym dachem w kształcie kopuły, dach pokrywała papa. Skrzydła wiatraka stalowe. Otwory okienne zwieńczone łukiem odcinkowym. Trzon młyna u góry był dawniej odeskowany. Od strony zachodniej znajduje się magazyn wzniesiony z pustaków. Wiatrak jest

w bardzo złym stanie technicznym, zaniedbany, nieużytkowany, pozbawiony dachu, we wnętrzu stropy zawalone.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - atrakcyjne położenie powiatu pod względem krajobrazowym, - kultywowana tradycja kaszubska, - znaczne rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu, - duża liczba obiektów zabytkowych, - duża liczba obszarów chronionego krajobrazu, - duża liczba szlaków pieszych, - wypracowane działania na rzecz dofinansowania prac remontowych, konserwatorskich i renowacyjnych przy zabytkach - nakłady z budżetów samorządowych. 	<ul style="list-style-type: none"> - brak opracowań studium krajobrazu gmin uwzględniających ochronę krajobrazową obiektów zabytkowych, układów ruralistycznych, cennych ekspozycji panoram widokowych, - lokalizowanie urządzeń odnawialnej energii w postaci turbin wiatrowych oraz wielkopowierzchniowej fotowoltaiki i agrofotowoltaiki bez opracowań studium krajobrazowego, - brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego na pełnych obszarach gmin, - niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki, - niewystarczająca promocja zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu jako towaru turystycznego, - zły stan techniczny obiektów zabytkowych, - zbyt niski budżet samorządów na prace konserwatorskie przy zabytkach.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - rozwój turystyki i agroturystyki, - poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe, - rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych. 	<ul style="list-style-type: none"> - degradacja krajobrazu kulturowego poprzez inwestycje agresywne widokowo takie jak wielkopowierzchniowa fotowoltaika, agrofotowoltaika oraz turbiny wiatrowe, - samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich, - brak gotowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji.

¹⁶¹ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Pałac, Zdrzewno, H. Soja, 1996 r.;

¹⁶² Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Wiatrak w Zdrzewnie, b.a., b.d.;

7. Założenia programowe

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027 ma służyć ochronie, sukcesywnej rewaloryzacji i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do różnych dziedzin życia społecznego.

Ramy programowe Programu Opieki wyznaczają tezy problemowe, wskazujące na :

- ❖ umożliwienie finansowania i racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- ❖ wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego na terenie Powiatu Lęborskiego,
- ❖ podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w powiecie, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy powiatu,
- ❖ umożliwienie kreowania i realizowania lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy dla osiągnięcia zauważalnych i wymiernych efektów jakościowej zmiany,
- ❖ kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w powiecie wśród mieszkańców i we władzach samorządowych,
- ❖ wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości / kultura mniejszości narodowych/,
- ❖ poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji (np. szlaki turystyczno-historyczne, ożywianie zabytków),
- ❖ włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych, stosownie do oczekiwań mieszkańców powiatu poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-ekonomicznym Powiatu Lęborskiego.

Celem strategicznym *Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024 – 2027* jest:

Zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości mieszkańców oraz rozwojowi gospodarcemu powiatu

Metodą do realizacji tak określonego celu będzie:

Jakościowe i ilościowe powiększenie form ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stosowanych przez władze powiatu przy wykonywaniu zadań własnych realizowanych na rzecz lokalnego środowiska: infrastruktury podstawowej, społecznej oraz lokalnej społeczności (zasobów ludzkich).

Cel będzie realizowany w ramach trzech Priorytetów:

I. ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM POWIATU

II. OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU

III. PROMOCJA, EDUKACJA i DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU

Priorytet I: ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM POWIATU

kierunki działań	zadania
1. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych 2. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none">• współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych,• podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu,• prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów),• rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu rewaloryzacji),• opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatowych,• dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy obiektach zabytkowych nie będących własnością powiatu poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie stosownej uchwały,• wspieranie szkoleń w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną,• wsparcie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów,• wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach,• wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.

Priorytet II: OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU

kierunki działań	zadania
1. Rozszerzenie zasobu i ochrony środowiska kulturowego powiatu	<ul style="list-style-type: none">• konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów strategicznych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu,• egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach planistycznych odnoszących się do zabytków (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji).
2. Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminach powiatu	<ul style="list-style-type: none">• współpraca z gminami w zakresie opracowania studiów krajobrazu gmin w zakresie ochrony obiektów zabytkowych, układów ruralistycznych, cennych ekspozycji panoram widokowych,• realizacja ochrony krajobrazu kulturowego i ekspozycji zespołów zabytkowych poprzez uwzględnianie w planach miejscowych i dokumentach planistycznych rozwiązań wypracowanych w porozumieniu z organami ochrony zabytków, chroniących je przed nieodwracalnym zniszczeniem przez agresywne widokowo inwestycje, szczególnie wielkopowierzchniową fotowoltaikę i agrofotowoltaikę oraz turbiny wiatrowe.

**Priorytet III: PROMOCJA, EDUKACJA i DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO POWIATU**

kierunki działań	zadania
1. Popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym 2. Promocja dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none">• udostępnianie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu,• prowadzenie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego,• wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych,• wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu,• wydawanie i wspieranie działań związanych z wydawaniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu,• opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

8.1 Instrumenty prawne

Problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze powiatu przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego. W chwili obecnej w obiegu prawnym są następujące uchwały w sprawie udzielania dotacji na prace przy zabytkach:

- uchwała nr XLV/336/10 z dnia 22 października 2010 r. Rady Powiatu Lęborskiego w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu Powiatu Lęborskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, sposobu jej rozliczania oraz sposobu kontroli wykonania zleconego zadania (Dz. Urz. Woj. Pom. z 17 grudnia 2010 r. Nr 160, poz. 3259),
- uchwała nr LVII/385/2023 Rady Powiatu Lęborskiego z dnia 27 października 2023 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Dz. Urz. Woj. Pom. z 15.01.2024 r. poz. 172), wraz ze zmianą na podstawie uchwały Nr LX/408/2024 Rady Powiatu Lęborskiego z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie zmiany uchwały nr LVII/385/2023 Rady Powiatu Lęborskiego z dnia 27.10.2023 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Dz. Urz. Woj. Pom. z 3.04.2024 r. poz. 1716).

8.2 Instrumenty koordynacji

Realizacja Programu wymaga współpracy z instytucjami ochrony zabytków różnych szczebli, w tym współpracy z Muzeum w Lęborku oraz diecezją pelplińską i parafiami z terenu Powiatu Lęborskiego – właścicielami obiektów zabytkowych.

8.3 Instrumenty finansowe

Podstawowym narzędziem finansowym będą dotacje celowe udzielane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków na podstawie obowiązującej Uchwały nr XLV/336/10 z dnia 22 października 2010 r. Rady Powiatu Lęborskiego w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu Powiatu Lęborskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, sposobu jej rozliczania oraz sposobu kontroli wykonania zleconego zadania (Dz. Urz. Woj. Pom. z 17 grudnia 2010 r. Nr 160, poz. 3259).

Planowane jest również wykorzystanie funduszy rządowych w oparciu o uchwałę nr LVII/385/2023 Rady Powiatu Lęborskiego z dnia 27 października 2023 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Dz. Urz. Woj. Pom. z 15.01.2024 r. poz. 172), wraz ze zmianą na podstawie uchwały Nr LX/408/2024 Rady Powiatu Lęborskiego z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie zmiany uchwały nr LVII/385/2023 Rady Powiatu Lęborskiego z dnia 27.10.2023 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Dz. Urz. Woj. Pom. z 3.04.2024 r. poz. 1716) oraz dofinansowań samorządu województwa pomorskiego.

Samorząd zamierza ubiegać się o dofinansowanie na realizację projektów miękkich związanych z rozwojem zasobów ludzkich lub rozwojem obszarów wiejskich: na szkolenia, promocję, współpracę międzynarodową, tworzenie lokalnych oraz regionalnych produktów i marek turystycznych, tworzenie miejsc pracy związanych z dziedziną kultury, turystyki i edukacji. W tym wypadku, gdy wkład własny stanowi niewielki procent w stosunku do przyznawanych grantów (od 1,5 do 15 %), pozyskane środki będą w znaczący sposób wpływały na zwiększenie możliwości operacyjnych Powiatu.

8.4 Instrumenty społeczne

W działaniach Powiatu przewidywane jest prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie do dziedzictwa kulturowego Powiatu Lęborskiego.

8.5 Instrumenty kontrolne

Zadania sformułowane w niniejszym programie przewidują stosowanie monitoringu jego realizacji w postaci monitoringu stanu środowiska kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Za monitorowanie realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027* odpowiada Zarząd Powiatu Lęborskiego, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Powiatu w Lęborku sprawozdanie z realizacji programu.

Sprawozdania zawierać będą informacje na temat działań podejmowanych przez Powiat Lęborski w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego wraz podaniem wysokości środków przeznaczonych na ten cel.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

10.1. Publiczne źródła finansowania

Na realizację zadań wynikających z *Gminnego Programu Opieki* co roku zabezpieczane będą odpowiednie środki z budżetu Powiatu Lęborskiego, jak również w miarę możliwości prowadzone będą programy czerpiące z funduszy unijnych oraz rządowych.

I. Powiat: w budżecie powiatu co roku zabezpieczane będą środki na zadania wynikające z niniejszego dokumentu m.in. na podstawie Uchwały nr XLV/336/10 z dnia 22 października 2010 r. Rady Powiatu Lęborskiego w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu Powiatu Lęborskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, sposobu jej rozliczania oraz sposobu kontroli wykonania zleconego zadania.

W miarę możliwości pozyskiwane będą środki z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków

II. Fundusze Samorządu Województwa Pomorskiego

Na podstawie Uchwały Nr 33/III/14 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 8 grudnia 2014 roku (Dz. Urz. Woj. Pom. z 13 stycznia 2015 r., poz. 55) w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa pomorskiego, Samorząd Województwa Pomorskiego przyznaje co roku

dotacje celowe na prace przy zabytkach objętych ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenia w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i detali architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego budynku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe lub przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7 – 15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie w danym roku budżetowym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Dotacja może być udzielona w zależności od środków zaplanowanych w budżecie Województwa Pomorskiego, w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

W szczególnych przypadkach, jeżeli zabytek:

- 1) posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- 3) jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy nim

- dotacja może być udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Wnioski o dotację należy składać do dnia 30 października każdego roku poprzedzającego rok realizacji prac lub robót.

III. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków co roku przyznaje dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach zgodnie z Regulaminem zawartym w Załączniku do Zarządzenia Nr 67/2021 Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 15.10.2021 r. w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa pomorskiego ze środków finansowych pozostających do dyspozycji Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz trybie rozliczania i zasadach kontroli prawidłowości wykorzystania dotacji¹⁶³.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru określonych w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które:

1. zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku,
2. zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Dotacja może być udzielona w wysokości:

1. do 50% w/w nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru,
2. jeżeli zabytek wpisany do rejestru zabytków posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót (art. 78 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
3. jeżeli stan zachowania zabytku wpisanego do rejestru, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót (art. 78 ust. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

IV. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹⁶⁴:

W ramach prowadzonych przez MKiDN programów mogą być dofinansowywane zadania z zakresu kultury i ochrony zabytków.

1. Program „Kultura ludowa i tradycyjna”: Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.
2. Program „Ochrona zabytków”: Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
3. Program „Ochrona zabytków archeologicznych”: celem jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
4. Program „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju”: celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Ministerstwo ogłasza co roku na swojej stronie internetowej www.mkidn.gov.pl rozpoczęcie naboru wniosków.

¹⁶³ Regulamin opublikowany na stronie <https://www.ochronazabytkow.gda.pl/dotacje/dotacje-zasady/> [strona Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku, dostęp: 9.10.2024 r.], Zarządzenie opublikowane na stronie https://wuoz_gd.bip.gov.pl/zarzadzenia-pwz-2021/zarzadzenie-pwz-nr-67-z-15-11-2021-r.html [strona BIP Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku, dostęp: 9.10.2024 r.];

¹⁶⁴ <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2024> [strona Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dostęp: 9.10.2024 r.]

V. Fundusz kościelny Ministerstwa Finansów¹⁶⁵

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

W 2024 r. kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację m.in. zadań związanych z konserwacją i remontami obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Dotacje na wspomniany cel przeznaczane będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

10.2. Środki pomocowe

Środki na ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu zarówno ruchomych i nieruchomych można pozyskiwać z Funduszy Unii Europejskiej. Dotacje te przeznaczone są m.in. na wsparcie jednostek samorządu terytorialnego.

W perspektywie finansowej na lata 2021-2027 uruchomiono dla Polski następujące instrumenty finansowe:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
- Europejski Fundusz Społeczny+,
- Fundusz Spójności,
- Europejski Fundusz Morski, Rybacki i Akwakultury,
- Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

W ramach funduszy mogą być realizowane programy, które przewidują uruchomienie środków na ochronę dziedzictwa kulturowego tj. Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko.

Nabór wniosków o dofinansowania ogłaszane są na portalu Funduszy Europejskich: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>.

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Cele określone w *Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027* będą osiągane poprzez:

- wspólne działania władz Powiatu z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Pomorskiego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów,
- inicjatywy własne władz Powiatu Lęborskiego,
- stosowanie instrumentów finansowych /dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp./,
- funkcje programowe /programy lokalne i projekty, kontrakty, itp./,
- inne działania stymulujące.

¹⁶⁵ <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny> [strona Ministra Finansów, dostęp: 9.10.2024 r.].

Uzasadnienie

Zgodnie z obowiązkiem wynikającym z art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.) należy podjąć uchwałę przez Radę Powiatu Lęborskiego w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027”.

W dniu 07.06.2024 r. wpłynęły 2 egzemplarze dokumentacji „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027”, które pismem z dnia 21.08.2024r. przesłano z prośbą o wydanie opinii do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku.

Pismem z dnia 20.09.2024 r. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków wniósł uwagi, które należało uwzględnić w Programie Opieki nad Zabytkami.

W dniu 25.09.2024 r. zwrócono się z prośbą do autora Programu Opieki nad Zabytkami o uwzględnienie uwag wniesionych przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W dniu 10.10.2024 r. wpłynął poprawiony Program Opieki nad Zabytkami, który pismem z dnia 14.10.2024 r. przesłano z prośbą o wydanie opinii do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku.

Pismem z dnia 15.11.2024 r. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków wniósł uwagi, które należało uwzględnić w Programie Opieki nad Zabytkami.

W dniu 19.11.2024 r. zwrócono się z prośbą do autora Programu Opieki nad Zabytkami o uwzględnienie uwag wniesionych przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W dniu 02.01.2025 r. wpłynął poprawiony Program Opieki nad Zabytkami, który pismem z dnia 08.01.2025 r. przesłano z prośbą o wydanie opinii do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku.

Pismem nr ZND.5120.1.2025.KB z dnia 10.02.2025 r. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku Delegatura zaopiniował pozytywnie „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027”.

„Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lęborskiego na lata 2024-2027” kontynuuje cel strategiczny przyjęty w poprzednich programach, a którym jest „Zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości mieszkańców oraz rozwojowi gospodarczemu powiatu”.

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Lęborskiego.